

ตารางที่ 26 ปัจจัยสนับสนุนให้ประชากรในชนบทภาคเหนือพ้นจากความยากจน ปี 2541

ลำดับ ที่	ปัจจัย/มาตรการสนับสนุนให้พ้นความยากจน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด					
		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
		เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	มีทุนทำกิน ทั้งทุนที่เป็นสิ่งทรมิตรทรัพย์ เช่น เงินทองและทุนที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดินในการประกอบอาชีพที่เป็นหลักแหล่งมั่นคง ถ้าเป็นอาชีพรับจ้างก็มีค่างาน และมีโอกาสได้รับการฝึกอบรมอาชีพใหม่ๆ จากภาครัฐและเอกชนหรือได้ที่ดินจากรัฐ หรือรัฐช่วยจัดหางานให้ รัฐช่วยส่งเสริมการเกษตรตามหลักวิชาการ พร้อมมีเงินกู้ยืมหรือหาแหล่งทุนให้ในลักษณะเดียวหรือรวมกลุ่มเงินกู้เป็นสำคัญ	60.1	44.0	72.0	59.0	63.9	57.3
2	ตัวประชากรเองต้องช่วยตัวเองด้วยการมีทั้งพลังกายและพลังใจที่จะดิ้นรน ต่อสู้ รักษาสุขภาพ และจิตใจของตนเองให้มั่นคง ขยัน อดทน หนักเอาเบาสู้ ประหยัด มีเงินออม ครอบครัวยุติธรรมโดยเฉพาะสามีหรือภรรยาและลูกต้องให้กำลังใจและร่วมกับญาติพี่น้องเป็นแรงงานช่วยเหลือหรือแบ่งเบานภาระ พยายามศึกษาให้สูงขึ้นทั้งตนเองและสมาชิกในครัวเรือน เพื่อจะได้มีงานและรายได้ดีขึ้นในอนาคต พร้อมทั้งสามารถปลดปล่อยภาระหนี้สินได้หมด	20.5	25.9	19.9	23.5	16.3	19.5
3	สภาพกายภาพของพื้นที่ในการผลิตทางการเกษตร ต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข ทั้งด้านป้องกันหรือระบายน้ำที่ท่วมในฤดูฝน และสร้างที่กักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง กรณีที่ต้องเผชิญกับปัญหาฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลหรือฝนทิ้งช่วง ต้องปรับปรุงแก้ไขปัญหาเรื่องดินและบำรุงรักษาความอุดมสมบูรณ์ เพื่อปรับปรุงคุณภาพผลผลิตไปพร้อมกันด้วย ซึ่งก็จะทำให้ได้ราคาดีตามคุณภาพ รัฐเองก็ต้องแก้ไขสภาพเศรษฐกิจไปพร้อมๆ กันด้วย พร้อมทั้งดูแลสุขภาพของคนจนและดูแลราคาสินค้าอุปโภคบริโภคให้ยุติธรรมหรือถูกลง ตลอดจนให้การคุ้มครองแรงงานจ้างให้ได้รับความยุติธรรมหรือไม่ถูกเอาเปรียบหรือกดค่าจ้างหรือค่าแรงเป็นสำคัญ	5.0	1.0	1.9	1.5	11.6	7.8
							9.2

4.2.4.3 ปัญหาทางจิตวิญญาณ

เรื่องของการขาดคุณธรรมความดี และการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องตามหลักของศีลธรรม ก็นับว่าเป็นความจนทางจิตวิญญาณหรือจนทางคุณธรรมและจริยธรรมของเขาเหล่านั้น และที่จริงแล้วความจนในด้านนี้จะส่งผลโดยตรงต่อความล้มเหลวของการรอดพ้นจากความยากจนได้เช่นกัน เพราะจะขาดความขยัน ประหยัด อดทน มุ่งมั่น ซื่อสัตย์ในการปฏิบัติหน้าที่หรือทำงานอย่างมีคุณภาพ หนักเอาเบาสู้ มีความช่วยเหลือ แบ่งเบาภาระในการทำงานร่วมกันของลูกหลานและญาติพี่น้อง ไม่เกรงกลัวผลานุเคราะห์อย่างที่ประชากรบางคนได้ให้ข้อมูลไว้และจากผลการศึกษาในเรื่องนี้โดยตรง ก็พบว่าประชากรไทยนั้นในภาพรวมแล้วจะไม่จนทางจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะอยู่ในภาคไหนของประเทศก็ตามโดยเฉพาะการเป็นชาวพุทธ หรือพุทธศาสนิกชนที่มีส่วนช่วยให้คนไทยไม่จนทางจิตวิญญาณ นอกจากช่วยยกเว้นสำหรับผู้ที่จะเมตตากรุณาทางศีลธรรม และไม่ปฏิบัติตัวเป็นชาวพุทธที่ดี

ดังนั้นในกรณีนี้จึงได้ทดลองใช้คำถามบางประการที่สามารถบ่งบอกได้ถึงคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ตอบ และถ้าจะให้ได้ผลถูกต้องยิ่งขึ้นจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมและร่วมสังเกตพฤติกรรมของประชากรเป้าหมาย ประกอบการแสดงทัศนะในลักษณะเจาะลึก ให้ครบถ้วนในทุกๆ ด้านที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาจึงพอจะสรุปได้จากคำตอบต่างๆ ตามลำดับความวิกฤตของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากน้อยไปหามากและเป็นชาวอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์รายวัน หรือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและพบเห็นได้ในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนี้

(1) **ปัญหาด้านการขาดความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่นหรือสังคม โดยการเอาของคนอื่นมาครอบครองหรือเอามาเป็นของตน** ประชากรได้แสดงความคิดเห็นว่ากรณีตนพบเห็นสิ่งของที่ไม่มีเจ้าของหรือเจ้าของทำหล่นหายไว้ โดยเฉพาะทรัพย์สินที่เป็นเงินทองหรือของมีค่า ตนจะเก็บไว้เองโดยไม่คิดจะหาทางคืนเจ้าของสูงถึงประมาณ 1 ใน 5 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 21.2 หรือคิดเป็นร้อยละ 13 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 24.5 ในภาคเหนือตอนล่าง แต่ถ้าพิจารณาลงไปเป็นรายจังหวัดจะพบว่าประชากรในจังหวัดเชียงใหม่จะมีคุณธรรมในด้านนี้มากที่สุด คือจะพบว่ามิมีประชากรที่คิดจะถือเอาของคนอื่นเป็นของตนเพียงร้อยละ 9.5 ในขณะที่ประชากรในจังหวัดอุดรธานีและพะเยายังอยากได้ของคนอื่นสูงสุดถึงร้อยละ 26.7 และ 26.1 ตามลำดับ และจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 22.3 อย่างไรก็ตามแนวโน้มของคุณธรรมและจริยธรรมในด้านถือของเขาเป็นของเรา แม้จะไม่รุนแรงถึงขั้นลักขโมยก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องตระหนัก หาทางแก้ไข ป้องกันตั้งแต่วัยเด็กทั้งจากครอบครัวและทางโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา ตลอดจนสภาวะแวดล้อมในชุมชน ซึ่งที่จริงแล้วก็มีประชากรเกือบ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.6 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 73.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุดเกือบ 4 ใน

5 หรือร้อยละ 79 ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมด้วยการแสดงความประสงค์จะนำสิ่งของที่เก็บได้ไปมอบให้ทางเจ้าหน้าที่ของรัฐคืนเจ้าของเป็นส่วนใหญ่ จะมีเพียงน้อยรายหรือต่ำกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมดที่ประสงค์จะนำไปคืนเอง

(2) **ปัญหาการทุจริตและการเห็นแก่อำิสสินจ้างในการซื้อและขายเสียงของนักการเมืองและประชาชน** กรณีนี้เป็นที่ยอมรับกันในสังคมไทยอยู่จนทุกวันนี้เช่นกัน ถึงความสกปรกในการเล่นการเมืองไทยของบางคนบางกลุ่ม ซึ่งประชากรเป้าหมายประมาณร้อยละ 10.8 ของทั้งหมดยอมรับได้หรือไม่เห็นว่าเป็นความผิด และอีกร้อยละ 27.4 ของทั้งหมดก็ยังรู้สึกเฉยๆ คือไม่สนใจว่าผิดหรือถูก (ร้อยละ 10.7 และ 25 ตามลำดับในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 11.1 และ 29.8 ตามลำดับในภาคเหนือตอนล่าง) ตัวเลขนี้แม้จะดูว่าไม่สูงมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับร้อยละ 61.1 ของประชากรทั้งหมดที่ไม่ยอมรับการซื้อเสียงของนักการเมือง หรือ ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) ซึ่งก็รวมทั้ง ส.ว. (สมาชิกวุฒิสมาชิก) ด้วย (ร้อยละ 63.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 58.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ก็เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเร่งปราบปรามให้การทุจริตและกลโกงต่างๆ ของนักการเมืองหมดไป เพื่อจะไม่เข้าไปทุจริตกินชาติบ้านเมืองเมื่อได้รับเลือกเข้าไปบริหารประเทศ ซึ่งก็เช่นเดียวกับตัวประชากรที่ไปเห็นดีเห็นงามกับการซื้อเสียงหรือยอมขายเสียงด้วยความเต็มใจก็ย่อมขาดคุณธรรมและจริยธรรมด้วยเช่นกัน และคนเหล่านี้นับเป็นอันตรายแก่สังคมอย่างยิ่งถ้าโอกาสเปิดให้เขากระทำทุจริตหรือคอร์รัปชันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ตาม

(3) **ปัญหาด้านการยักยอกทำลายเยาวชนให้ติดยาเสพติด** ซึ่งจะมีส่วนทำลายทั้งพลังสมองพลังร่างกายของผู้ที่จะเป็นกำลังของชาติ ดังนั้นผู้ผลิตและขายยาเสพติดประเภทยาบ้าที่กำลังระบาดหนักอยู่ในปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนผู้ประกอบอาชญากรรมหนักที่ไร้ศีลธรรม สำหรับคุณธรรมและจริยธรรมคงไม่ต้องพูดถึง เพราะจะไม่มีในจิตวิญญาณของผู้ประกอบอาชญากรรมเช่นนี้ ดังนั้นการจับตายผู้ผลิตและค้ายาบ้าของผู้รักษากฎหมายหรือตำรวจจึงเป็นสิ่งที่คนทั่วไปยอมรับว่าไม่เกินกว่าเหตุ เช่นเดียวกับประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 74.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 71.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 76.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร ประชากรเห็นด้วยกับกรณีที่ตำรวจยิงผู้ค้ายาบ้าตายสูงสุดถึงร้อยละ 87.4 และน้อยที่สุดในจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 65.7 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยามีร้อยละเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 72.4 และ 71.2 ตามลำดับ แม้กระนั้นก็ดี ยังมีประชากรอีกส่วนหนึ่งร้อยละ 12.9 ของทั้งหมด (ร้อยละ 11.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 14.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดอุดรดิตถ์สูงสุดถึงร้อยละ 21.9 และต่ำสุดในจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 5.8 ที่ไม่เห็นด้วยกับการจับตายหรือมีความเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดีและแย่มากๆ อย่างไรก็ตาม การที่ประชากรคิดเช่นนี้อาจ

พิจารณาในแง่การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตคนเป็นสิ่งที่ผิดตามหลักประเพณีปฏิบัติของชาวพุทธ โดยอาจจะลืมคิดวันที่จริงแล้วเป็นกรณีที่สามารถเปรียบได้กับการประหารชีวิตอาชญากรที่ฆ่าคนโดยเฉพาเยาวชนจำนวนมหาศาลให้ตายทั้งเป็น

(4) **ปัญหาด้านการขายตัวของลูกสาว** กรณีลูกสาวขายตัวสำหรับวัฒนธรรมไทยคงรับได้ยาก และเป็นกรณีของจริยธรรมหรือศีลธรรมมากกว่าจะเป็นด้านคุณธรรม ประชากรเป้าหมายในภาคเหนือสูงสุดถึงร้อยละ 90.1 ได้พิจารณาประเด็นนี้ว่าไม่ดีหรือแย่มากๆ สำหรับภาคเหนือตอนบนคิดเป็นร้อยละ 88.5 และร้อยละ 91.8 สำหรับภาคเหนือตอนล่าง โดยที่มีร้อยละสูงสุด 94.2 สำหรับจังหวัดกำแพงเพชร เชียงใหม่ ร้อยละ 92.4 ส่วนอุดรดิตถ์และพะเยาร้อยละ 89.6 และ 84.7 ตามลำดับ และในทางตรงข้ามจะมีเพียงร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมดที่ยอมรับได้ เฉพาะภาคเหนือตอนบนร้อยละ 3.3 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 0.5 ที่ยอมรับค่านิยมผิดๆ และไม่เห็นว่าลูกสาวไปขายตัวนั้นเป็นสิ่งที่ผิดแต่ประการใด ค่านิยมในลักษณะที่ผิดศีลธรรมเช่นนี้จำเป็นต้องให้ความรู้และการศึกษาให้ตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นคนอยู่ในศีลและธรรม พ่อแม่และญาติพี่น้องจำเป็นต้องให้ความรักความอบอุ่นอย่างเพียงพอ

(5) **ปัญหาด้านการข่มขืนเด็กและการข่มขืนลูกสาว** กรณีนี้ทั้งสองลักษณะนับเป็นเหตุการณ์และภัยของสังคมที่ร้ายแรงซึ่งอยู่ใกล้ตัวมากที่สุด เป็นภัยคุกคามที่ผิดศีลธรรม ไร้คุณธรรมและจริยธรรม ยากที่จะเยียวยาสุขภาพจิตของเด็กและลูกสาวที่ต้องผ่านเหตุการณ์อันทารุณร้ายดังกล่าว ดังนั้นทั้งสองกรณีนี้จึงมีร้อยละของประชากรที่ต่อต้านหรือเห็นว่าเป็นเรื่องไม่ดีและแย่มากๆ เกือบเต็มร้อย คือร้อยละ 97.6 ของประชากรทั้งหมดเท่ากัน สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 97.6 กรณีข่มขืนเด็ก และร้อยละ 96.7 กรณีข่มขืนลูกสาว ส่วนภาคเหนือตอนล่างก็เท่าๆ กันคือร้อยละ 97.6 กรณีข่มขืนเด็ก และร้อยละ 98.6 กรณีข่มขืนลูกสาว แม้กระนั้นก็ยังมิได้ตัวเลขร้อยละของการยอมรับได้ของกรณีข่มขืนลูกสาว 0.7 ของประชากรทั้งหมด เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 1.9) และจังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 1) ส่วนกรณีข่มขืนเด็ก ปรากฏว่ามีประชากรที่ตอบว่ารู้สึกเฉยๆ ร้อยละ 1.9 ของประชากรทั้งหมด เท่ากันทั้งภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง หรือเท่าๆ กันในทั้ง 4 จังหวัดพื้นที่ศึกษา ตัวเลขหรือสถิติเพียงเล็กน้อยที่ยอมรับได้ทั้งกรณีข่มขืนลูกสาวและเด็ก นับเป็นเรื่องที่ต้องตระหนักและวิเคราะห์หาเหตุผล เพราะที่จริงแล้วเรื่องร้ายแรงที่ขาดทั้งคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมเช่นนี้ไม่น่าจะปรากฏตัวเลขยอมรับหรือเห็นด้วยหรือแม้แต่รู้สึกเฉยๆ ใดๆ เลย

(6) **ปัญหาพี่น้องฆ่ากันเพื่อแย่งชิงสมบัติ** เป็นปัญหาที่คงไม่ได้เกิดแต่ในสังคมไทยซึ่งเป็นชาวพุทธ และต้องละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตที่เป็นบาป แต่กิเลสของมนุษย์นั้นยากยิ่งที่จะตัดหรือละเว้น แม้แต่ความเป็นญาติพี่น้องก็ยังช่วยไม่ได้หรือฆ่ากันเพื่อแย่งชิงได้ ไม่มีคำว่าคุณธรรม และจริยธรรมในจิตวิญญาณของเขา

เหล่านั้น กรณีที่นับว่ายังโชคดีที่ประชากรมากกว่าร้อยละ 90 ของทั้งหมด (ร้อยละ 92.9) ยอมรับไม่ได้หรือไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 91.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 94.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรจังหวัดกำแพงเพชรยอมรับว่าเป็นสถานการณ์ที่ไม่ดีและแย่มากๆ สูงสุดถึงร้อยละ 96.1 ถัดมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 95.5 ส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่ร้อยละ 92.4 และ 87.7 ตามลำดับ และในทางตรงข้ามคือ ร้อยละที่จะมีผลกระทบโดยตรงกับการเร่งแก้ไขพัฒนาด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณของประชากรในท้องถิ่นที่ยอมรับได้และรู้สึกธรรมดาหรือเฉยๆ กับการที่พี่น้องฆ่ากันเพื่อแย่งชิงสมบัติ คือร้อยละ 1.4 และ 5.2 ของประชากรทั้งหมดตามลำดับ (สำหรับภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 1.9 และ 6.0 ตามลำดับ และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 1 และ 4.3 ตามลำดับ)

(7) **ปัญหาบิดาฆาตมาร หรือปัญหาลูกฆ่าพ่อแม่** ซึ่งตามหลักพุทธศาสนาแล้วนับเป็นบาปมหันต์ เพราะพ่อแม่ก็เปรียบเสมือนพระของลูก นอกจากจะให้กำเนิดแล้วยังต้องเลี้ยงสละอดทนเลี้ยงดูให้ลูกได้ดี ดูแลทั้งยามทุกข์และสุข ดังนั้นข่าวที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ ในประเด็นนี้มักจะเกิดขึ้นจากผู้ก่อเหตุที่ติดสิ่งเสพติด เช่น ยาบ้า กัญชา เฮโรอีน ฯลฯ และต้องการเงินหรือทรัพย์สินอื่นของบิดามารดาไปแลกสิ่งเสพติดต่างๆ ดังกล่าว หรือจะฆ่าด้วยเหตุอันใดก็ตามถ้าผู้ฆ่าหรือลูกนั้นไม่ได้มีสติวิปลาสแต่ประการใด ดังนั้นจึงตั้งเป้าหมายว่าประชากรไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนนั้นน่าจะไม่เห็นด้วยกับกรณีลูกฆ่าพ่อแม่โดยสิ้นเชิง ซึ่งผลก็ปรากฏใกล้เคียงกับความเป็นจริง คือ ประชากรร้อยละ 97.9 ของทั้งหมดที่รับปัญหาด้านนี้ไม่ได้ สำหรับภาคเหนือตอนบนร้อยละ 97.2 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 98.6 โดยร้อยละที่ขาดไปส่วนหนึ่งประมาณ 0.2 – 0.5 คือผู้ไม่ตอบ อีกส่วนหนึ่งหรือร้อยละ 1.2 ของประชากรทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 1.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 0.5) จะมีความรู้สึกเฉยๆ กับข่าวลักษณะนี้ ซึ่งก็นับว่าอันตรายอย่างมากแล้ว และสุดท้ายที่นับว่าวิกฤตที่สุดคือยังมีประชากรเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์ร้อยละ 1 เท่าๆ กันที่ยอมรับได้อย่างดีกับกรณีบิดาฆาตมารด้วยสาเหตุใดก็ตาม ซึ่งแม้จะมีร้อยละน้อยมาก และเฉพาะแห่งในความเห็นหลังสุด ก็สามารถบ่งบอกได้ถึงความล้มเหลวของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาที่ต้องเน้นการเรียนการสอนให้เน้นหนักมากขึ้นทางด้านศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม และสภาวะแวดล้อมของสังคมและชุมชน ที่ต้องการการแก้ไขปรับปรุงทั้งระบบอย่างเร่งด่วน

(8) **ปัญหาที่พระสงฆ์ฆ่าพระสงฆ์** ปัญหาที่คงบอกไม่ได้ว่ามีความรุนแรงและวิกฤตมากหรือน้อยกว่ากรณีลูกฆ่าพ่อแม่ แล้วแต่แง่มุมที่จะพิจารณา แต่อย่างไรก็ดีทั้งสองกรณีหลังนี้ประชากรไทยที่เป็นชาวพุทธจะรับไม่ได้แน่นอน ดังนั้นตัวเลขที่ยอมรับได้ในเหตุการณ์ลักษณะนี้ก็จะยิ่งช่วยเสริมความล่มสลายของสถาบันศาสนาของไทยให้เด่นชัดยิ่งขึ้น อย่างกรณีพระฆ่าพระซึ่งมีปรากฏในข่าวหน้าหนึ่งเป็นครั้งคราว แม้แต่ในปี

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2543) หรือเร็วๆ นี้ก็ยังมีพระลูกวัดฆ่าพระเจ้าอาวาสเพื่อแย่งชิงตำแหน่งในวัด หรือด้วยความขัดแย้งที่สั่งสมกันมานานแล้ว การกระทำเช่นนี้ต้องไม่ใช่การกระทำของผู้รักษาศีลและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ประชากรทั้งหมดร้อยละ 90.5 (ร้อยละ 91.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 86.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) จึงยอมรับข่าวที่เศร้าสลดใจในสถาบันพุทธศาสนาที่ตนเคารพนับถือหรือเป็นที่พึ่งทางใจสูงสุดสถาบันหนึ่งไม่ได้ โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดกำแพงเพชรสูงที่สุดถึงร้อยละ 96.1 และพะเยาร้อยละ 93.7 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ยังต่ำอยู่ หรือเพียงร้อยละ 88.5 และ 83.8 ตามลำดับ แม้ประชากรที่ยอมรับกับเหตุการณ์นี้ได้จะเล็กน้อยเช่นเดียวกับกรณีลูกฆ่าพ่อแม่ คือ ร้อยละ 1.2 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 1.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ประชากรที่รู้เรื่องเหตุการณ์นี้แล้วรู้สึกเฉยๆ ไม่ได้เดือดร้อนเศร้าใจ หรือไม่ใช่เรื่องที่ตนรู้สึกเกี่ยวข้องกับผูกพันมีร้อยละสูงกว่ากรณีลูกฆ่าพ่อแม่ คือ ร้อยละ 7.5 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 7.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะจังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่ยังมีร้อยละที่สูงถึง 10.5 และ 9.5 ตามลำดับ ในขณะที่จังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรมีร้อยละลดลงคือ 6.3 และ 3.9 ตามลำดับ กรณีนี้สถาบันสงฆ์และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องเร่งแก้ไขปรับปรุงทั้งระบบ ตลอดจนหามาตรการป้องกันที่สามารถเรียก้องศรัทธาในสถาบันศาสนาหรือสถาบันสงฆ์คืนให้ได้รวดเร็วที่สุด

โดยสรุปแล้วปัญหาทางจิตวิญญาณ หรือการขาดด้านคุณธรรมและจริยธรรมของประชากรในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศทั้งตอนบนและตอนล่างของพื้นที่ภาค พอลจะเสนอให้เห็นในภาพรวมตามลำดับของปัญหาดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 27

ตารางที่ 27 ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือที่จนทางจิตวิญญาณ ปี 2541

ลำดับ ที่	ปัญหาทางจิตวิญญาณ	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	การถือเอาของคนอื่นเป็นของตน	21.2	9.5	26.1	18.0	26.7	22.3	24.5
2	ตำราวจึงผู้ค้ายาบ้าตาย	12.9	10.5	12.6	11.6	30.9	5.8	14.4
3	นักการเมือง อาทิ ส.ส. ชื้อเสียง	10.8	11.5	9.9	10.7	16.2	5.8	11.1
4	ลูกสาวขายตัว	1.9	1.9	4.5	3.3	1.0	-	0.5
5	พี่น้องฆ่ากันเพื่อแย่งชิงสมบัติ	1.4	2.0	1.8	1.9	1.0	1.0	1.0
6	พระสงฆ์ฆ่ากันเอง	1.2	1.0	-	0.5	3.9	-	1.9
7	พ่อข่มขืนลูก และการข่มขืนเด็ก	0.7	1.9	-	0.9	1.0	-	0.5
8	ลูกฆ่าพ่อแม่	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5

หมายเหตุ ร้อยละที่ระบุในภาพรวม คือ ร้อยละของประชากรที่ยอมรับหรือมีความคิดเห็นว่าไม่ผิดทาง คุณธรรมและจริยธรรม หรือคือร้อยละที่แสดงว่าประชากรยังจนทางจิตวิญญาณ

ข้อที่น่าสังเกตจากร้อยละของประชากรที่ยังมีปัญหาในภาพรวมดังกล่าวข้างต้น ก็คือจะทำให้เราทราบได้ดีหรือช่วยชี้ชัดว่าประชากรในชนบทภาคเหนือมองภาพปัญหาคุณธรรมและจริยธรรมหนักเบาในประเด็นปัญหาลักษณะใดบ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรเป้าหมายได้ให้ลำดับน้ำหนักปัญหาวิกฤตด้านคุณธรรมและจริยธรรมหรือปัญหาจนทางจิตวิญญาณ จากมากไปหาน้อยตามลักษณะคำถามที่ให้ร่วมแสดงทัศนะส่วนตัว ได้แก่ (1) ลูกฆ่าพ่อแม่ (2) พ่อข่มขืนลูกและการข่มขืนเด็ก (3) พระสงฆ์ฆ่ากันเอง (4) พี่น้องฆ่ากันเองเพื่อแย่งชิงสมบัติ (5) ลูกสาวขายตัว (6) นักการเมือง อาทิ ส.ส. ส.ว. ซื้อเสียง (7) ตำรวจยิงผู้ค้ายาบ้าตาย และ (8) การถือเอาของคนอื่นเป็นของตน

4.2.4.4 ปัญหาจนทางวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบกันดีว่าปกติแล้วนอกจากคนไทยเราจะมีจิตใจดี มีคุณธรรมและจริยธรรมในฐานะที่เป็นพุทธมาเมกะที่ดี ดังตัวอย่างในหัวข้อที่ผ่านมาที่โดยภาพรวมแล้วนับว่ามีปัญหาน้อยมาก และพร้อมกันนั้นก็มียุติชีวิตตามวัฒนธรรมประเพณีของชาติและท้องถิ่น ซึ่งถ้าบุคคลใดหรือสังคมใดไม่ดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของตนไว้ หรือลบหลู่ทำลายหรือเกิดการสูญหายทางวัฒนธรรม (cultural loss) ซึ่งเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของส่วนรวมร่วมกันในแต่ละสังคมหรือแต่ละชาติก็จะทำให้เกิดความล่มสลายในความเป็นชาติ และส่งผลให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ได้ผลอย่างแท้จริง สำหรับประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือก็ไม่ได้ต่างจากประชากรในชนบททั่วไปของประเทศ คือ มีวิถีชีวิตอยู่ในกรอบแนวของวัฒนธรรมและประเพณีของชาติและท้องถิ่น เพียงแต่จะมีมากหรือน้อยแตกต่างจากสังคมในภูมิภาคอื่นเท่านั้น ดังที่ได้ทดลองนำแนวคิดบางประการที่เกี่ยวข้องในกรณีนี้มาให้เห็นถึงแนวประพฤติปฏิบัติร่วมกันดังนี้

(1) **การร่วมงานวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น** ประชากรหรือหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกในพื้นที่ศึกษาในภาคเหนือได้ชี้ชัดถึงบทบาทการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตท้องถิ่นของคนไทยมากน้อยตามลำดับ (ตารางที่ 28)

จากตารางที่ 28 พบว่า ร้อยละของการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของประชากรในภาคเหนือตามรายละเอียดข้างต้น พอจะทำให้เห็นหรือเข้าใจวิถีชีวิตไทยในภาพรวมของท้องถิ่นได้ชัดเจนว่า นอกจากงานศพที่ทุกคนให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกที่ต้องร่วมช่วยเหลือแสดงความเสียใจ ดังตัวอย่างในจังหวัดพะเยาที่ไปร่วมช่วยงานดังกล่าวครบทุกคนหรือร้อยละ 100 ถ้าจะขาดก็เป็นเพราะมีธุระกิจในท้องถิ่นหรือตนเองก็เจ็บป่วยไปร่วมไม่ได้ มิฉะนั้นงานนี้จะไม่มีการขาด ซึ่งก็เป็นที่ทราบกันดีและทุกคนก็เป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจ ส่วนงานประเพณีอื่นที่ไปร่วมส่วนใหญ่ในอันดับต้นๆ จะเป็นงานบุญหรืองานที่เกี่ยวข้องกับ

ศาสนาทั้งสิ้น และจะไปร่วมไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมด จะมีงานอื่นที่แทรกเข้ามาด้วยร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมด ก็เพียงการไปร่วมงานแต่งงาน (ร้อยละ 88.2) งานขึ้นบ้านใหม่ (ร้อยละ 76.2) และงานลอยกระทง (ร้อยละ 72.2) แต่ถ้าเป็นงานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมต่างๆ และภูมิปัญญาชาวบ้าน จะไปร่วมประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งหมด หรือมากกว่า 1 ใน 4 เช่น ประเพณีการแต่งกายแบบพื้นเมืองหรือพื้นบ้าน และกิจกรรมเฉพาะที่เป็นศรัทธาส่วนบุคคลที่ไปร่วมกับผู้มีกิจกรรมเดียวกัน เช่น การไปถือศีลที่วัดเป็นประจำ ก็จะทำกันประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 25 ของประชากรทั้งหมด

ตารางที่ 28 ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือกับการรักษาวัฒนธรรมประเพณี ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเพณีวัฒนธรรมไทย	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	งานศพ	98.1	96.2	100.0	98.1	97.1	99.0	98.1
2	งานบวช	94.8	91.4	94.6	93.0	95.2	98.1	96.6
3	งานเข้าพรรษาออกพรรษา	93.9	93.3	89.2	91.2	95.2	98.1	96.6
4	งานตักบาตรทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา	91.3	89.5	88.3	88.9	92.4	95.1	93.8
5	งานทอดกฐิน/ทอดผ้าป่า	89.9	83.8	93.7	88.9	84.8	97.1	90.9
6	งานแต่งงาน	88.2	83.8	91.0	87.5	86.7	91.3	88.9
7	งานปอย (งานทำบุญสิ่งก่อสร้างของวัด)	77.4	92.4	82.9	87.5	77.1	56.3	66.8
8	งานขึ้นบ้านใหม่	76.2	82.9	88.3	85.6	70.5	62.1	66.3
9	งานเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา	72.4	66.7	73.0	69.9	70.5	79.6	75.0
10	งานยี่เป็ง (งานลอยกระทง)	72.2	76.2	56.8	66.2	72.4	84.5	78.4
11	งานทำบุญสลากภัต	70.5	80.0	74.8	77.3	73.3	53.4	63.5
12	การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม ด้านภาษา วรรณกรรม ดนตรี อาหารพื้นเมือง สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ	33.5	39.0	30.6	34.7	34.3	30.1	32.2
13	การแต่งกายพื้นเมือง	26.9	33.3	31.5	32.4	25.7	16.5	21.2
14	การถือศีลที่วัด	24.8	38.1	21.6	29.6	27.6	11.7	19.7

หมายเหตุ ตัวเลขรวมเฉลี่ยทั้งหมดเกินร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

ที่น่าสนใจอีกประการจากข้อมูลการร่วมงานอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นนั้น จะพบว่าใน 14 กิจกรรมหลักที่ตอบ มีประชากรจังหวัดกำแพงเพชรที่ไปร่วมงานมากที่สุดถึง 7 รายการ ถัดมาคือประชากร

ในจังหวัดเชียงใหม่ 5 รายการ และจังหวัดพะเยา 2 รายการ ส่วนจังหวัดอุตรดิตถ์จะจนทางวัฒนธรรม ประเพณีมากกว่าเพราะสถิติตัวเลขต่างๆ ที่สรุปข้างต้น พอจะเห็นภาพรวมของประชากรภาคเหนือว่าจะไม่จนทางวัฒนธรรมแต่ประการใด และต่างก็แสดงเอกลักษณ์ทางด้านนี้ของตนอย่างชัดเจน อาทิ เรื่องการร่วมใน ประเพณีงานปอย (งานฉลองสิ่งก่อสร้างใหม่ในวัด) การอนุรักษ์การแต่งกายพื้นเมือง ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านต่างๆ (อาทิ วรรณกรรม ดนตรี ภาษา และอาหารพื้นเมือง เป็นต้น) และการไปถือศีลตามวัดต่างๆ ของ ประชากรจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

(2) **ความผูกพันช่วยเหลือเกื้อกูลกันของครัวเรือนชนบท** ประชากรในภาคเหนือจะมีความผูกพันกันอย่างแน่นอนแน่นแฟ้นในระบบเครือญาติ ตามที่ผู้วิจัยได้มีประสบการณ์ในสนามภาคเหนือมามากกว่า 20 ปี และที่น่าสังเกตคือแต่ละหมู่บ้านจะมีคนที่นามสกุลเดียวกันเป็นจำนวนมาก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือแต่ละนามสกุลก็มีกันหลายคน และก็มีไม่หลายนามสกุลในแต่ละหมู่บ้าน เหล่านี้ล้วนเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความเป็นระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น วัฒนธรรมประเพณีลักษณะนี้จะส่งผลดีแก่การช่วยเหลือและพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน ตลอดจนการใช้มาตรการแก้ไขปรับปรุงในลักษณะกลุ่มได้ง่ายหรือสะดวก ดังที่ประชากรเป้าหมายประมาณ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 74.1 ของทั้งหมด (ร้อยละ 72.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) หรือร้อยละใกล้เคียงกันทั้ง 4 จังหวัดเป้าหมาย คือ ระหว่างร้อยละ 71.2 (จังหวัดพะเยา) ถึงร้อยละ 76.7 (จังหวัดกำแพงเพชร) และร้อยละ 74.3 เท่ากันสำหรับจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ยืนยันว่าตนได้เคยให้ความช่วยเหลือต่างๆ นั้นก็พอสรุปได้ตามความสำคัญดังนี้ (2.1) **ช่วยเป็นแรงงานในทุกๆ ด้าน**ตามคำขอร้องและจำเป็นของเพื่อนบ้าน ได้แก่ ช่วยสร้างและซ่อมบ้าน ช่วยงานเกษตรในการทำสวนทำไร่ ช่วยเลี้ยงลูกและเฝ้าบ้านให้ ช่วยซ่อมท่อประปา และระบบไฟฟ้า เป็นต้น (ร้อยละ 54.8 ของประชากรทั้งหมด หรือร้อยละ 56.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 52.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) (2.2) **ช่วยด้านกำลังใจและดูแลสุขภาพจิตและกาย** ได้แก่ การพูดให้กำลังใจและเพื่อให้เกิดความสบายใจ การช่วยให้คำปรึกษาเรื่องสุขภาพอนามัยและเรื่องทั่วๆ ไป ช่วยดูแลยามเจ็บป่วยหรือช่วยพาไปโรงพยาบาล หรือช่วยปฐมพยาบาลขั้นต้น ช่วยงานบุญงานศพ ตลอดจนช่วยแนะนำงานให้ และยังช่วยเป็นตัวกลางให้ครอบครัวเพื่อนบ้านที่มีเหตุทะเลาะวิวาทหรือไม่เข้าใจกัน ตลอดจนช่วยเพื่อนดับไฟที่ไหม้บ้าน และที่สำคัญคือเป็นเพื่อนให้คำแนะนำหลักธรรมแก่เพื่อนบ้านยามทุกข์ แนะนำให้เพื่อนบ้านเป็นคนดี รวมทั้งเป็นตัวแทนหรือผู้นำชุมชนในกิจกรรมส่วนรวมต่างๆ ตามความสามารถและถนัด (ร้อยละ 46.4 ของประชากรทั้งหมด และของภาคเหนือตอนบนและตอนล่างเท่าๆ กัน) (2.3) **ช่วยด้านเงินทองและสิ่งของ** ได้แก่ การให้ยืมเงิน การช่วยให้เงินคนพิการในหมู่บ้าน การช่วยสมทบทุนในการจัดงานต่างๆ ของหมู่บ้านที่เป็นส่วนรวม ช่วยแบ่งปันอาหารข้าวสารให้คนที่จนหรือลำบากกว่า ช่วยแบ่งปันสิ่งของเครื่องใช้ที่พอจะให้ได้ การให้ยืมอุปกรณ์การ

เกษตร และการให้ยืมหนังสือเรียนแก่ลูกๆ ของเพื่อนบ้าน เป็นต้น (ร้อยละ 30.2 ของประชากรทั้งหมด หรือ ร้อยละ 29.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 31.2 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(3) **กลุ่มบุคคลผู้ให้คำปรึกษาและเป็นที่พึ่งยามมีปัญหาของคนชนบท** ในสังคมชนบทระดับหมู่บ้านนั้นนอกจากประชากรจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองแล้ว ยังมีกลุ่มบุคคลผู้นำหมู่บ้านหรือบุคคลซึ่งเป็นที่เคารพนับถือและเป็นที่พึ่งให้คำปรึกษาหารือในด้านต่างๆ ทั้งยามทุกข์และสุขแก่คนในชุมชน ผลจากการศึกษาพบว่าวัฒนธรรมหรือประเพณีที่ประชากรเป้าหมายในพื้นที่ชนบทภาคเหนือจะขอคำปรึกษาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จากกลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันฉันท์ญาติ เพื่อน และผู้ที่เคารพนับถือในลักษณะต่างๆ ต่อไปนี้ตามลำดับ

ตารางที่ 29 บุคคลที่เป็นที่พึ่งของคนชนบทในภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ผู้เป็นที่ปรึกษาและที่พึ่งของคนใน ชนบท	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	คนในครอบครัวเดียวกัน	54.2	41.9	52.3	47.2	53.3	69.9	61.5
2	ญาติพี่น้อง	41.0	41.0	43.2	42.1	41.9	37.9	39.9
3	ผู้นำของหมู่บ้าน (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน)	40.6	36.2	36.0	36.1	49.5	40.8	45.2
4	เพื่อนบ้าน	32.1	33.3	26.1	29.6	43.8	25.2	34.6
5	คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน	20.0	16.2	23.4	19.9	24.8	15.5	20.2
6	ผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน (อบต.กรรมการหมู่บ้าน)	11.6	10.5	6.3	8.3	17.1	12.6	11.9
7	พระสงฆ์ที่เป็นที่นับถือในหมู่บ้าน	6.1	7.6	2.7	5.1	11.4	2.9	7.2

หมายเหตุ ตัวเลขรวมเฉลี่ยทั้งหมดเกินร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

จากผลการศึกษาดังรายละเอียดในตารางที่ 29 มีความชัดเจนว่าวัฒนธรรมไทยนั้นสถาบันครอบครัวและระบบเครือญาติมีความสำคัญมากที่สุดต่อครอบครัวชนบทภาคเหนือ คือ ทุกคนจะปรึกษาหารือคนในครอบครัวก่อน แล้วจึงปรึกษาศาติกับผู้นำหมู่บ้านด้วยน้ำหนักใกล้เคียงกัน คือ ถ้าเป็นภาคเหนือตอนบนจะให้ความสำคัญกับญาติพี่น้องก่อน ถัดมาจึงเป็นผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งจะสลับความสำคัญกับภาคเหนือตอนล่าง ในกรณีหลังอาจอธิบายหรือให้เหตุผลด้วยลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี อาทิ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ยุติธรรม พูดจริงทำจริง และมีความรับผิดชอบสูง เป็นต้น นอกจากนั้นจึงจะปรึกษาเพื่อนบ้านและคนเฒ่าคนแก่ที่นับถือในหมู่บ้าน ซึ่งทั้งนี้ก็มักจะขึ้นกับเรื่องที่จะปรึกษาและประสบการณ์ของผู้ให้คำปรึกษา จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้ขอคำปรึกษาจะตัดสินใจเลือกปรึกษาใคร แต่การปรึกษากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ อาทิ

อบต. หรือกรรมการหมู่บ้านคนอื่นๆ ตลอดจนพระสงฆ์ในหมู่บ้าน นับว่าชาวบ้านหรือประชากรเป้าหมายทำกันน้อยที่สุด อาจเห็นว่าเป็นเรื่องที่ห่างเหินหรือไม่สนใจจะปรึกษา และถ้ายังเป็นเรื่องส่วนตัวมากหรือแม้แต่เรื่องทำมาหากินก็อาจไม่ต้องการรบกวนพระสงฆ์ผู้ทรงศีลให้มาเดือดร้อนใจด้วยก็เป็นได้ ซึ่งก็เป็นอหิชาภัยของคนไทยในภาพรวมที่ขี้เกรงใจก็เป็นได้เช่นกัน

(4) **การใช้หลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต** วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตคนไทยนั้น นอกจากจะมีสถาบันครอบครัวและระบบเครือญาติเป็นหลักแล้ว ยังยึดถือหลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างถูกทำนองคลองธรรม มีความเชื่อในกฎแห่งกรรมดีกรรมชั่ว เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้คนทำดี ขณะเดียวกันก็นับเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและที่พึ่งทางใจให้แก่ชนทุกชั้นทุกเพศและทุกวัย ซึ่งผลการศึกษาก็พบว่าประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือก็ไม่ได้ต่างจากคนไทยในภาพรวม คือส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด คือ ร้อยละ 91.3 ของทั้งหมด (ร้อยละ 92.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 90.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เป็นพุทธศาสนิกชนเชื่อในการทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จึงทำให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะทำความดี มีความซื่อสัตย์ โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยา และกำแพงเพชร จะเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมมากที่สุดถึงร้อยละ 95 และ 94 ตามลำดับ ดังนั้นประชากรส่วนที่เหลือเพียงเล็กน้อยหรือร้อยละ 3.5 ของประชากรทั้งหมดที่ไม่เชื่อในกฎแห่งกรรมหรือไม่เชื่อในการทำความดี และอีกร้อยละ 4.7 ที่ไม่แน่ใจเช่นกัน เพราะไม่เคยเห็นผลที่ทำความดีมาตลอด แต่ก็ยังลำบากหรือไม่ได้ดี หรือเคยเห็นคนทำชั่วแต่ก็ยังได้ดี ลักษณะความคิดเห็นที่ขัดแย้งนี้ นับว่าเป็นอันตรายต่อสังคมได้ง่าย ถ้าไม่เร่งตระหนักและแก้ไขให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องได้ในที่สุด

นอกจากนี้ความเชื่อมั่นในความดีและการทำดี โดยเฉพาะการมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนาที่สอนให้ขยัน ประหยัด มัธยัสถ์ ซื่อสัตย์ อุดมอม ฯลฯ นั้น จะสามารถช่วยให้ประชากรที่ทำมีความหวังที่จะพ้นจากความยากจนได้ และก็นับเป็นความโชคดีที่ประชากรยากจนในพื้นที่ภาคเหนือจำนวนมากประมาณ 4 ใน 5 หรือร้อยละ 88.4 ของทั้งหมด เชื่อในหลักธรรมทางพุทธศาสนาดังกล่าว (ร้อยละ 85.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 91.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรใน 3 จังหวัด คือ อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร และพะเยา สูงที่สุดถึงร้อยละ 90 เท่าๆ กัน (ร้อยละ 90.4, 90.3 และ 90.1 ตามลำดับ) ที่ยอมรับหลักธรรมที่สอนให้ขยันประหยัด ฯลฯ ส่วนใหญ่แล้วก็เห็นสอดคล้องกันว่า **“ความขยันหมั่นเพียรและประหยัดอดออมจะเป็นบ่อเกิดแห่งความร่ำรวยหรือจะช่วยให้คนเราพ้นความยากจนได้”** และหลายคนก็ยืนยันในทำนองเดียวกันว่า คนเราต้องอดทน ขยันทำมาหากิน และไม่ฟุ่มเฟือย ก็จะไม่อดตาย และยังจะทำให้มีเงินเก็บได้ในที่สุด แต่สำหรับประชากรที่ไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้เพราะไม่เชื่อร้อยละ 4.5 ของทั้งหมด (ร้อยละ 6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 2.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) และไม่แน่ใจอีกร้อยละ 6.1 ของ

ทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 7.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 4.3) ก็จัดเป็นอีกกลุ่มหนึ่งเช่นเดียวกับผู้ไม่เชื่อในการทำความดีหรือกรรมดีที่กล่าวถึงแล้ว ต้องเร่งแก้ไขและรณรงค์ให้ใช้ประโยชน์หลักธรรมข้อนี้ในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง แม้หลายคนในส่วนน้อยที่เห็นขัดแย้งจะเห็นว่าพวกตนมีเงินน้อยจนไม่รู้จะประหยัดอย่างไร หรือถ้าประหยัดกว่านี้ก็ไม่มีกินก็ตาม นอกจากว่าจะมีปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกาย พิกัดหรือเจ็บป่วยเรื้อรัง และมีอุปสรรคจากความเป็นผู้สูงอายุหรือแก่มาจนทำอะไรไม่ไหวแล้ว ฯลฯ เหล่านี้จึงจำเป็นต้องเร่งแก้ไขช่วยเหลือด้วยวิธีอื่น อาทิ โครงการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสของภาครัฐและเอกชน เป็นต้น

4.2.4.5 ปัญหาทางสังคม

ปัญหาการรวมกลุ่มกิจกรรมทางสังคมและเพื่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของประชากรเอง ก็จัดเป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวความคิดด้านตัวชี้วัดความยากจนทางสังคม นอกจากปัญหาในเรื่องเดียวกันตามทัศนะของผู้บริหารระดับท้องถิ่น (บทที่ 4.1.2) ปัญหาในตัวโครงสร้างของสังคมท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและของระบบครอบครัวเอง (บทที่ 4.1 และ 4.2.1) ตลอดจนภาวะการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตร (บทที่ 4.2.3) ที่เป็นปัญหาทางสังคมที่อธิบายแล้วในตอนต้น ซึ่งกรณีการรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มคนชนบทโดยเฉพาะในภาคเหนือ นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตที่ยังอยู่ในระบบเศรษฐกิจสังคมแบบพึ่งพิง (dependency) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือประชากรชนบทในภาคเหนือจำเป็นต้องใช้พลังกลุ่มในการประกอบกิจกรรมเพื่อพัฒนาอาชีพและส่งเสริมรายได้ที่มีความมั่นคงและยั่งยืนตั้งแต่ขั้นต้นหรือขั้นผลิต ขั้นแปรรูป และขั้นส่งถึงมือผู้บริโภคหรือขั้นบริการ และถ้าพูดถึงในสังคมคนยากจนและยากจนดักดาน การรวมกลุ่มอาชีพยิ่งทวีความจำเป็นในการช่วยกันแบ่งเบาภาระหรือร่วมกันรับผิดชอบ รวมทั้งการรวมกลุ่มกันทางสังคมวัฒนธรรมที่ช่วยผนึกกำลังกันทั้งทางพลังกายและพลังใจ เกิดความสามัคคีกลมเกลียวเห็นใจ ช่วยเหลือกันในทุกๆ ด้าน ผลทางอ้อมก็คือสะดวกและง่ายต่อการพัฒนาส่งเสริมสนับสนุนหรือช่วยเหลือในด้านต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชนได้อย่างเป็นระบบและทันการณ์

ผลการศึกษาในกรณีนี้จากประชากรเป้าหมายในภาคเหนือพบว่า ประชากรได้มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบ ทั้งในด้านการพัฒนาอาชีพ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้าน ดังรายละเอียดในตารางที่ 30

เป็นที่น่าสนใจและน่าสังเกตว่า การรวมกลุ่มกันมากที่สุดในชนบทภาคเหนือคือกลุ่มฅาปนกิจ ดังที่กล่าวแล้วแต่ต้นว่ากิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ประชากรไปร่วมงานด้วยสูงสุดคืองานศพ สอดคล้องกับเรื่องระบบเครือญาติและการช่วยเหลือพึ่งพิงกันในกลุ่มชน ถัดมาจะเป็นการรวมกลุ่มเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ อาทิ กลุ่มเงินกู้มาลงทุน (กลุ่ม ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตร) และเงินออมมาลงทุน และเก็บไว้ใช้ยามจำเป็น (กลุ่มสัจจะออมทรัพย์) กลุ่มอาชีพหลักและเสริมทางการเกษตร (กลุ่มเกษตรกร ผู้ใช้น้ำหรือเหมืองฝาย ยุวเกษตรกร และกลุ่มอาชีพ) นอกจากนั้นจึงเป็นกลุ่มต่างๆ ทางสังคมของหมู่บ้าน (กลุ่ม เยาวชน หนุ่มสาว การเมือง ฅาณการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข) และกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้นยกเว้นกลุ่มฅาปนกิจแล้ว กลุ่มในลักษณะเงินกู้ เงินออม และอาชีพเกษตรจะได้รับความสนใจและนิยมเป็นสมาชิกกันมากกว่าลักษณะอื่น นอกจากนี้หลายคนที่ให้ข้อมูลเป็นประธานกลุ่มหรือเคยเป็น รวมแล้วร้อยละ 3.4 ของประชากรทั้งหมด และอีกร้อยละ 0.6 ของทั้งหมดเป็นกรรมการกลุ่มหรือเคยเป็น

นอกจากเป็นสมาชิกกลุ่มตามความสมัครใจแล้ว ประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือยังได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านกันส่วนใหญ่ หรืออาจกล่าวได้ว่าจะเข้าร่วมทุกกิจกรรมและทุกครั้งเมื่อมีโอกาสหรือเมื่อได้รับการขอร้องหรือแจ้งให้ทราบ รวมเฉลี่ยแล้วประชากรได้เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านถึงร้อยละ 85.4 ของทั้งหมดในทุกครั้ง และไม่มี ความแตกต่างกันในภาคเหนือตอนล่างและตอนบน นอกจากจะพิจารณาในรายจังหวัดจึงจะพบว่ามีร้อยละเข้าร่วมกิจกรรมสูงสุดในจังหวัดอุดรธานีคือร้อยละ 90.5 และน้อยที่สุดร้อยละ 79.6 ในจังหวัดกำแพงเพชร ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยาเข้าร่วมกิจกรรมร้อยละ 88.6 และ 82.9 ตามลำดับ ซึ่งนับว่าสูงและเป็นร้อยละที่น่าพอใจ ซึ่งจะพบลักษณะเช่นนี้ไม่ได้บ่อยนักในกิจกรรมพัฒนาเมือง ส่วนประเภทและรายละเอียดของกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านตามที่ประชากรได้ให้ข้อมูล ได้สรุปไว้ในตารางที่ 31

โดยปกติแล้วกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน นอกจากกิจกรรมประเพณีที่จัดขึ้นตามวันสำคัญที่มีระบุไว้ชัดเจนในแต่ละปีแล้ว กิจกรรมอื่นๆ ตามรายละเอียดข้างต้นส่วนใหญ่จะเป็น กิจกรรมที่ทางหมู่บ้าน อาทิกิจกรรมการหมู่บ้าน หรือกรรมการกลุ่มต่างๆ จะจัดให้มีขึ้นในวันสำคัญทางศาสนา และวันสำคัญต่างๆ ของทางราชการ อาทิ วันเข้าพรรษา – ออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันปิยมหาราช วันสงกรานต์ และวันลอยกระทง เป็นต้น

ตารางที่ 31 ร้อยละของกิจกรรมและการเข้าร่วมของประชากรชนบทภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	ประเภทกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านที่มีโอกาสร่วม	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	งานพัฒนาหมู่บ้าน ทางหญ้า ทำความสะอาดที่สาธารณะ ปลูกต้นไม้ริมทาง ปลูกป่า ทำทางระบายน้ำ ชุดคลอง สร้างศาลากลางหมู่บ้าน (ร้อยละ 1.2 - 79.5 ของผู้เข้าร่วม)	46.2	39.8	43.5	41.6	49.5	52.4	50.9
2	งานพัฒนาถนน ทางหญ้า กวาดถนน เก็บขยะ ซูตร่องถนน ซ่อมถนน ปลูกต้นไม้ดอกไม้ริมทาง (ร้อยละ 4.2 - 77.6 ของผู้เข้าร่วม)	45.6	40.9	54.3	47.6	44.2	42.7	43.5
3	งานพัฒนาวัดประจำหมู่บ้าน ทางหญ้า ทำความสะอาดบริเวณวัดและป่าช้า บูรณวัด ก่ออิฐ ซ่อมแซมเครื่องใช้ต่างๆ ปลูกต้นไม้ ดอกไม้ สร้างศาลาวิหาร (ร้อยละ 1.4 - 90.5 ของผู้เข้าร่วม)	41.5	56.0	39.1	47.6	36.8	32.9	35.0
4	งานพัฒนาโรงเรียนของชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กวดถนน ทางหญ้า ทำความสะอาด ซูตร่องระบายน้ำเสีย ก่อสร้างตัวอาคาร และซ่อมโต๊ะเก้าอี้ (ร้อยละ 2.9 - 82.9 ของผู้เข้าร่วม)	9.7	17.2	5.4	11.4	10.5	4.9	7.9
5	งานพัฒนาแหล่งน้ำ ชุดลอก ถางวัชพืชและทำความสะอาดลำเหมือง ปลูกต้นไม้ ดอกไม้ริมคลอง ซ่อมแซมระบบประปา และสร้างแท่งค้ำน้ำ (ร้อยละ 13 - 63 ของผู้เข้าร่วม)	5.5	3.3	6.5	4.8	10.5	1.2	6.2
6	งานกิจกรรมประเพณีวันสำคัญต่างๆ และงานบวชสมณเฑียรของชุมชนภาคอุตร (ร้อยละ 16.7 - 83.3 ของผู้เข้าร่วม)	2.3	5.4	-	2.7	-	3.6	1.7

หมายเหตุ ตัวเลขความเฉลี่ยทั้งหมดกับร้อยละ 100 เพราะหาค่าเฉลี่ยประชากรของ 3 จังหวัดไม่ได้มาเท่ากันจึงนำค่าเฉลี่ย

4.2.4.6 ปัญหาจนทางการเมือง

เป็นที่ทราบกันดีว่าในสังคมไทยนั้น นอกจากคนในชนบทจะมีความแน่นแฟ้นในระบบสถาบันครอบครัว ประเพณีปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรม ยึดมั่นในหลักธรรมทางศาสนาแล้ว คนชนบทจะให้ความสำคัญกับเรื่องการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ มากกว่าคนในตัวเมืองเพราะเป็นเรื่องที่จะมีผลต่อปากท้องของเขาโดยตรง เช่น ความต้องการความช่วยเหลือการผลิตและการขายผลผลิตเกษตรสำคัญ อาทิ ข้าว อ้อย และน้ำตาล ในด้านต่างๆ ได้แก่ ประกันราคาสินค้า การจ่ายค่าชดเชยการขายผลผลิตได้ต่ำกว่าราคาต้นทุน การจ่ายค่าแรงขั้นต่ำและสวัสดิการด้านการจัดหาที่ดินทำกิน และการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการอุปโภคบริโภค เป็นต้น ดังนั้นเมื่อมีการสรุปผลการให้ความร่วมมือไปใช้สิทธิเสียงเลือกผู้แทนทุกระดับ หรือแม้แต่ตัวแทนกลุ่มพัฒนาหรือกิจกรรมต่างๆ จะพบว่าคนชนบทจะให้ความร่วมมือด้วยร้อยละที่สูง ระหว่างร้อยละ 70 – 90 หรือร้อยละ 100 ในบางพื้นที่หรือบางกรณี ดังที่ได้พูดถึงหรืออธิบายมาบ้างแล้ว และผลการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองหรือการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือในทุกระดับ หรือตั้งแต่ระดับหมู่บ้านหรือท้องถิ่น เช่น การไปร่วมใช้สิทธิเลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จนถึงการใช้สิทธิเลือก ส.ส. หรือผู้แทนระดับชาติ (รวมทั้งการเลือก ส.ว. ในปัจจุบัน) ก็มีความชัดเจนในความร่วมมือ เพียงแต่ต้องตระหนักในความถูกต้องในการใช้สิทธิ ต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมไม่ต่างจากผู้ที่ไม่ไปใช้สิทธิเลือก และยังถ้าเป็นการเลือกผู้แทนในระดับสูงและห่างไกลจากการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องนั้น อาทิ การเลือก ส.ว. หรือวุฒิสมาชิกอย่างในปัจจุบัน จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องช่วยป้อนข้อมูลด้วยความจริงใจและซื่อสัตย์ต่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ และที่สำคัญต้องทันเหตุการณ์หรือล่วงหน้าอย่างเพียงพอที่ประชาชนจะค้นคว้าหาความจริงได้ด้วย ไม่เกิดเหตุการณ์คอร์รัปชัน และข้อเสียต่างๆ ที่มีมาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน และดูจะเนบเนียนและซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ จึงจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมของประชาชนผู้ไปใช้เสียงให้รับสถานการณ์ได้ทุกรูปแบบโดยไม่หวั่นไหวต่ออิทธิพลและกลไกใดๆ เพราะข้อมูลพื้นฐานในด้านความร่วมมือของคนชนบทที่อยู่แล้ว ดังภาพรวมสรุปจากผลวิจัยดังที่แสดงไว้ใน ตารางที่ 32

จากตารางที่ 32 จะพบว่าประชากรชนบทภาคเหนือจะไปใช้สิทธิเลือกผู้แทนระดับชาติสูงสุด คือ เลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ระหว่างร้อยละ 76.7 ถึงร้อยละ 85.4 ของประชากรทั้งหมด โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์ไปใช้สิทธิมากที่สุดร้อยละ 92.4 เท่าๆ กัน ถัดมาคือการไปใช้สิทธิเลือกผู้แทนท้องถิ่นระดับล่างสุดใกล้ตัวมากที่สุด หรือเป็นระดับที่ดูแลทุกข์สุขของตนและเพื่อนบ้านในชุมชนของตนโดยเฉพาะ สูงถึงร้อยละ 82.5 ของประชากรทั้งหมด โดยมีประชากรจังหวัดอุดรดิตถ์ไปเลือกสูงสุดเท่ากับไปเลือก ส.ส. คือร้อยละ 92.4 นอกจากนั้นก็เป็นร้อยละของการไปเลือกสมาชิกสภาจังหวัดหรือ ส.จ. และ

กรรมการหรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือ อบต. คือร้อยละ 79.2 และ 76.7 ตามลำดับ และที่น่าสังเกตคือประชากรจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ใช้สิทธิสูงสุดร้อยละ 92.4 ในการเลือกสมาชิก อบต. ด้วยเช่นเดียวกับ ส.ส. และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในขณะที่ประชากรจังหวัดเชียงใหม่ไปเลือก ส.จ. สูงสุดร้อยละ 89.5 และประชากรจังหวัดพะเยาจะไปเลือก ส.ส. น้อยที่สุดร้อยละ 69.4 เท่านั้น และที่น่าสังเกตยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ประชากรจังหวัดพะเยาจะไม่เคยไปเลือกผู้แทนทุกระดับ คือ อบต. ส.จ. ส.ส. และกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ด้วยร้อยละสูงสุด 36.9, 27.9, 26.1 และ 25.2 ตามลำดับ โดยจะตรงข้ามกับประชากรในจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่ ที่ไม่เคยไปเลือกผู้แทนทุกระดับน้อยที่สุดตามลำดับใกล้เคียงกัน และไม่เกินร้อยละ 10 ของแต่ละจังหวัด ตัวเลขเหล่านี้จะบ่งบอกถึงความเร่งด่วนและแนวทางที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงสำหรับพื้นที่ประชากรยังไม่ใช้สิทธิกันน้อย และก็ส่งเสริมสนับสนุนให้พื้นที่ที่ใช้สิทธิกันมากกว่าให้มากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 32 การใช้สิทธิเลือกผู้แทนของประชากรชนบทในภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	การไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
	I ทุกครั้ง							
1	เลือกตั้ง ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทน ราษฎร)	85.4	92.4	69.4	80.6	92.4	88.3	90.4
2	เลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	82.5	88.6	74.8	81.5	92.4	74.8	83.6
3	เลือกตั้ง ส.จ. (สมาชิกสภาจังหวัด)	79.2	89.5	69.4	79.2	88.6	69.9	79.3
4	เลือกตั้งกรรมการ อบต. (องค์การ บริหารส่วนตำบล)	76.7	87.6	60.4	73.6	92.4	67.0	79.8
	II ไม่เคยไปเลย							
1	เลือกตั้ง อบต.	20.5	8.6	36.9	23.1	5.7	30.1	17.8
2	เลือกตั้ง ส.จ.	15.1	4.8	27.9	16.7	9.5	17.5	13.5
3	เลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	13.7	7.6	25.2	16.7	3.8	17.5	10.6
4	เลือกตั้ง ส.ส.	9.7	4.8	26.1	15.7	3.8	2.9	3.4
	III บางครั้ง							
1	เลือกตั้ง ส.จ.	5.7	5.7	2.7	4.2	1.9	12.6	7.2
2	เลือกตั้ง ส.ส.	5.0	2.9	4.5	3.7	3.8	8.7	6.3
3	เลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	3.8	3.8	-	1.9	3.8	7.8	5.8
4	เลือกตั้ง อบต.	2.8	3.8	2.7	3.2	1.9	2.9	2.4

หมายเหตุ ตัวเลขรวมเฉลี่ยทั้งหมดเกินร้อยละ 100 เพราะผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ

สำหรับเหตุผลที่ประชากรได้ไปใช้สิทธิ์ และไม่ไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนระดับต่างๆ พบว่าเหมือนกันทั้ง 4 จังหวัดเป้าหมาย ตามลำดับดังตารางที่ 33

ตารางที่ 33 เหตุผลการใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนของประชากรชนบทในภาคเหนือ ปี 2541

ลำดับ ที่	เหตุผลการใช้สิทธิ์เลือกผู้แทน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	I เหตุผลที่ไม่ไปใช้สิทธิ์							
	ต้องการไปใช้สิทธิ์เลือก							
	ส.ส.	35.4	31.4	36.0	33.8	36.2	37.9	37.0
	ส.จ.	32.8	28.6	37.8	33.3	33.3	31.1	32.2
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	31.1	26.7	36.9	31.9	31.4	29.1	30.3
2	ต้องการไปเลือกคนที่ต้องการ							
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	26.4	22.9	20.7	21.8	32.4	30.1	31.2
	ส.ส.	24.8	23.8	16.2	19.9	28.6	31.1	29.8
	อบต.	22.6	20.0	11.7	15.7	32.4	27.2	29.8
	ส.จ.	21.5	19.0	14.4	16.7	27.6	25.2	26.4
3	ผู้นำหมู่บ้านแจ้งให้ไปเลือก							
	ส.ส.	20.5	20.0	25.2	22.7	22.9	13.6	18.3
	ส.จ.	16.0	18.1	13.5	15.7	21.9	10.7	16.3
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	15.8	16.2	17.1	16.7	22.9	6.8	14.9
	อบต.	15.3	16.2	14.4	15.3	22.9	7.8	15.4
4	ต้องการให้ผู้แทนมาพัฒนาพื้นที่							
	ส.จ.	5.2	18.1	-	8.9	2.9	-	1.4
	อบต.	5.2	18.1	-	8.9	2.9	-	1.4
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	4.5	16.2	-	7.9	1.9	-	1.0
	ส.ส.	3.3	10.5	-	5.1	2.9	-	1.4
5	ต้องการให้ความร่วมมือกับทางการ							
	ส.จ.	2.6	6.7	-	3.2	3.8	-	1.9
	ส.ส.	2.4	5.7	-	2.8	3.8	-	1.9
	อบต.	2.4	6.7	0.9	3.7	1.9	-	1.0
	กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน	2.4	6.7	-	3.2	2.9	-	1.4

ตารางที่ 33 (ต่อ)

ลำดับ ที่	เหตุผลการใช้สิทธิ์เลือกผู้แทน	ร้อยละของประชากรทั้งหมด						
		รวม เฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
6	ต้องการได้รับของแจก							
	ส.ส.	0.7	1.0	1.8	1.4	-	-	-
	ส.จ.	0.2	-	0.9	0.5	-	-	-
	อบต.	-	-	-	-	-	-	-
	กำนัน/ใหญ่บ้าน	-	-	-	-	-	-	-
	II เหตุผลที่ไม่ไปใช้สิทธิ์							
1	ไปทำงานที่อื่น							
	กำนัน/ใหญ่บ้าน	2.1	-	2.7	1.4	1.9	3.9	2.9
	อบต.	2.1	-	3.6	1.9	2.9	1.9	2.4
	ส.จ.	1.9	-	3.6	1.9	1.0	2.9	1.9
	ส.ส.	1.4	-	2.7	1.4	1.0	1.9	1.4
2	สถานที่เลือกตั้งอยู่ไกล							
	ส.จ.	0.9	-	0.9	0.5	1.0	1.9	1.4
	ส.ส.	0.7	-	0.9	0.5	1.0	1.0	1.0
	กำนัน/ใหญ่บ้าน	0.7	1.9	-	0.9	1.0	-	0.5
	อบต.	0.5	1.0	-	0.5	1.0	-	0.5

จากเหตุผลที่ประชากรเป้าหมายในชนบทภาคเหนือไปเลือกผู้แทนทุกระดับของเขาค่อนข้างชัดเจนใน 3 ประเด็นแรก คือ ไม่ต้องการเสียสิทธิ์หรือต้องการไปใช้สิทธิ์ ต้องการไปเลือกคนที่ต้องการ และเพราะผู้นำหมู่บ้านแจ้งให้ไปเลือกหรือมาขอให้ไปเลือก นอกจากนั้นก็เป็นเหตุผลที่เป็นความคิดเห็นของประชากรเฉลี่ยแล้วน้อยกว่าร้อยละ 10 ของทั้งหมด อาทิ ต้องการไปเลือกผู้แทนที่จะมาช่วยพัฒนาพื้นที่ของตน และต้องการจะให้ความร่วมมือกับทางราชการ ส่วนที่ให้เหตุผลว่าต้องการได้รับของแจกก็มีเพียงไม่กี่รายที่จังหวัดเชียงใหม่และพะเยาเท่านั้น ส่วนเหตุผลที่ไม่ไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนตอบกันน้อยมาก และก็เป็นเพียงว่าช่วงเลือกตั้งเขาไปทำงานอยู่ที่อื่น และสถานที่เลือกตั้งอยู่ไกลไม่สะดวกที่จะไปใช้สิทธิ์

บทบาทของประชากรไม่ได้เป็นเพียงไปเลือกคนอื่นมาทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองในระดับต่างๆ รวมทั้งท้องถิ่นของตนเท่านั้น แต่ตนเองก็มีสิทธิ์ที่จะได้รับการเสนอชื่อหรือสมัครและได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งด้านการบริหารและพัฒนาหมู่บ้าน หรือมีสิทธิ์ที่จะร่วมแสดงความคิดเห็นในการบริหารและพัฒนาหมู่บ้านของตนด้วย เพราะการบริหารใดจะลุล่วงไปด้วยดีโดยปราศจากการมีส่วนร่วมของประชาชนย่อมเป็นไปไม่ได้ ซึ่ง

ผลการศึกษาในประเด็นนี้พบว่าประชากรเป้าหมายเล็กน้อยมาก หรือเพียงร้อยละ 4.5 ของทั้งหมดเคยได้รับการเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งบริหารระดับท้องถิ่นหรือในชุมชนของตน (ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) คือเพียงรายเดียว หรือน้อยที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ และสูงสุดเท่าๆ กันคือ 7 รายในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชร แต่อย่างไรก็ดียังมีประชากรเป้าหมายอีกส่วนหนึ่ง ร้อยละ 13.2 ของประชากรทั้งหมดเคยได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับหมู่บ้าน (ร้อยละ 13.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 13 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่สูงสุดร้อยละ 15.2 และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 11.7 ในขณะที่จังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรมีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 12.4 และ 13.6 ตามลำดับ ส่วนตำแหน่งที่ประชากรเป้าหมายเคยได้รับเลือกตามลำดับร้อยละของผู้ได้รับเลือก คือ (1) **กรรมการหมู่บ้าน** (ร้อยละ 44 ของประชากรทั้งหมดที่เคยได้รับเลือก หรือร้อยละ 53.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 28.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีร้อยละสูงสุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 61.5 และจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 45.5 น้อยที่สุดในจังหวัดกำแพงเพชร เพียงร้อยละ 14.3 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 42.1 (2) **ผู้นำหรือประธานกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน** (ร้อยละ 38 ของประชากรทั้งหมดที่เคยได้รับเลือก หรือร้อยละ 24.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 56.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีร้อยละสูงสุดในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 71.4 และอุตรดิตถ์ ร้อยละ 42.1 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่มีร้อยละต่ำสุด ร้อยละ 18.2 และพะเยา ร้อยละ 30.8 (3) **ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน** (ร้อยละ 16 ของประชากรทั้งหมดที่เคยได้รับเลือก หรือร้อยละ 22 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 12.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีร้อยละสูงสุดในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 36.4 และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 7.7 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรและอุตรดิตถ์ มีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 14.3 และ 10.5 ตามลำดับ และ (4) **อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน** หรือ อ.ส.ม. มีเพียงรายเดียวในจังหวัดอุตรดิตถ์

สำหรับประชากรที่ไม่มีตำแหน่งผู้บริหารของหมู่บ้านก็จะมิบทบาทในการเข้าร่วมประชุมและร่วมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมด้านบริหารและพัฒนาของหมู่บ้าน ซึ่งก็ปรากฏว่าประชากรให้ความร่วมมืออยู่ในเกณฑ์ดีในการ**เข้าร่วมประชุมทุกครั้ง** ร้อยละ 69.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 74.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 63.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) จังหวัดที่มีประชากรไปร่วมประชุมทุกครั้งสูงสุดคือ พะเยา ร้อยละ 76.6 น้อยที่สุดคือจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 53.4 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์มีร้อยละใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 72.4 และ 73.3 ตามลำดับ ส่วนเหตุผลที่ไปร่วมทุกครั้งก็เพื่อรับรู้ข่าวสารของหมู่บ้านและต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านอย่างพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อต้องการให้หมู่บ้านเจริญขึ้น และทุกคนรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของลูกบ้าน ส่วนประชากรที่เหลือจะ**ไปร่วมประชุมบ้างครั้งคราว** ร้อยละ 23.3 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 19.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 26.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) และ**ไปร่วม**

ประชมนานๆ ครั้ง เพียงเล็กน้อยมาก หรือร้อยละ 2.8 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 3.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหตุผลที่ไปประชุมครั้งคราวหรือนานๆ ครั้งก็เพราะติดงานหรือไม่ว่าง อายุมากแล้วเดินไม่ไหวหรือสุขภาพไม่ดี บ้านไกล และเวลาประชุมช่วงกลางคืนไม่สะดวกหรือต้องอยู่เฝ้าบ้าน และไม่ได้ข่าวเรื่องการประชุม เป็นต้น **ส่วนผู้ที่ไม่ไปประชุมเลย** ร้อยละ 4.7 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 3.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ก็มีเหตุผลไม่ต่างจากผู้ไปนานๆ ครั้ง คือ อายุมาก พิกการ ดูแลลูก ติดงาน อยู่ไกลไปไม่ไหว และไม่เคยได้รับข่าวการประชุม เป็นสำคัญ

ประชากรที่ร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมสำหรับในชนบทภาคเหนือ นับว่ายังน้อยอยู่มาก เพียงประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 27.1 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 23.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีส่วนร่วมในประเด็นนี้มากที่สุดร้อยละ 38.1 และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 18.9 ส่วนประชากรในจังหวัดเชียงใหม่และกำแพงเพชร ร่วมแสดงความคิดเห็นร้อยละ 28.6 และ 23.3 ตามลำดับ สำหรับเรื่องที่สนใจร่วมแสดงความคิดเห็นมากที่สุด คือ แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่างๆ อาทิ เรื่องน้ำชลประทานเพื่อการเกษตร เรื่องการพัฒนาถนน เรื่องการทำมาหากิน หรือการส่งเสริมอาชีพและที่ดินทำกิน เรื่องโครงการและงบประมาณเงินกองทุนต่างๆ ของหมู่บ้าน เรื่องสาธารณสุขอนามัยของคนในหมู่บ้าน เรื่องช่วยเหลือคนยากจนที่ทุกข์ยาก เรื่องการอนุรักษ์ป่าและการเก็บค่าน้ำ เรื่องกฎระเบียบของหมู่บ้านและความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน และกิจกรรมเกี่ยวกับงานประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งงานบุญต่างๆ ด้วย

อย่างไรก็ดี มีผู้เข้าร่วมประชุมแต่ไม่เคยร่วมออกความเห็นใดๆ เลย สูงถึงร้อยละ 72.9 ของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 76.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยมีประชากรในจังหวัดพะเยา และกำแพงเพชรไม่เคยร่วมแสดงความคิดเห็นมากที่สุด ร้อยละ 81.1 และ 76.7 ตามลำดับ และจังหวัดอุดรดิตถ์น้อยที่สุดร้อยละ 61.9 ส่วนเชียงใหม่ ร้อยละ 71.4 ทั้งนี้เนื่องจากประชากรเหล่านี้ยอมรับว่า ตนไม่มีความรู้จะเสนอ กลัวจะเสนอผิดๆ และยังอายุมากแล้ว หรือพิกการเป็นสำคัญ นอกจากนั้นก็เห็นว่าให้กรรมการจัดการไป ตนยกมือเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็เพียงพอ และความเห็นที่น่าสนใจคือ (1) **เป็นคนยากจน บอกไปก็ไม่มีใครฟัง** (2) **เป็นผู้หญิงไม่มีทางโต้เถียง** (3) **ไม่มีใครขอเวลาแสดงความคิดเห็น** และ (4) **ไม่ชอบขัดแย้งกับใคร** ฯลฯ ลักษณะต่างๆ ดังกล่าวบ่งบอกถึงความเป็นประเพณีนิยมดั้งเดิมของคนในชนบทไทย ที่จำเป็นต้องมีการให้ความรู้ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ยังล้าหลังต่างๆ ข้างต้น เพื่อให้ทุกคนเกิดความเท่าเทียมกันในด้านสิทธิเสียงและความคิด ความแตกต่างทางเพศ หรือฐานะ ไม่ใช่อุปสรรคสำคัญในด้านความคิดเห็น หรือโอกาสที่จะร่วมกันบริหารและพัฒนาชุมชนของตนให้เจริญก้าวหน้า

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนยากจนในภาคเหนือ

4.3.1 อาชีพหลักและอาชีพรองในการเกษตรและนอกการเกษตร

จากการศึกษาครัวเรือนยากจนในด้านอาชีพ พบว่า ครัวเรือนที่ได้ทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพรองจะมีครัวเรือนเกือบครึ่งหรือร้อยละ 47.6 เป็นครัวเรือนที่ทำการเกษตร โดยทำกันเกินครึ่ง (ร้อยละ 55.8) ในภาคเหนือตอนล่าง ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนจะมีครัวเรือนที่ทำการเกษตรเพียงร้อยละ 39.8 โดยจังหวัดพะเยามีครัวเรือนไม่ถึง 1 ใน 3 (ร้อยละ 29.7) ที่ทำการเกษตร ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่ อุดรดิตถ์ และกำแพงเพชรจะมีครัวเรือนเกินครึ่งที่ทำการเกษตรคือร้อยละ 50.5, 55.2 และ 55.3 ตามลำดับ

สำหรับครัวเรือนที่เหลืออีกร้อยละ 52.4 ของครัวเรือนทั้งหมด จะเป็นครัวเรือนที่ไม่ได้ทำการเกษตร ซึ่งครัวเรือนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นครัวเรือนที่มีอาชีพรับจ้าง และส่วนใหญ่แล้วหัวหน้าครัวเรือนจะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพหลัก ถึงร้อยละ 44.6 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 49.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 39.4 ในภาคเหนือตอนล่าง (พิจารณาเฉพาะครัวเรือนที่ไม่ได้ทำการเกษตรเลย) โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยาที่มีครัวเรือนเกินครึ่ง (ร้อยละ 58.6 ของครัวเรือนทั้งหมด) ที่ทำอาชีพรับจ้าง ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ อุดรดิตถ์ และกำแพงเพชรมีครัวเรือนเพียง 2 ใน 5 ที่ทำอาชีพรับจ้าง (ร้อยละ 40, 39 และ 39.8 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ) โดยเฉพาะอาชีพรับจ้างทางการเกษตรมีถึงร้อยละ 36.1 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 39.4 และ 32.7 ในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างตามลำดับ) ในขณะที่ครัวเรือนที่ทำงานรับจ้างนอกการเกษตรหรือรับจ้างทั่วไปนั้นมีเพียงร้อยละ 8.5 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 10.2 ในภาคเหนือตอนบน และ 6.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) สำหรับงานรับจ้างที่ครัวเรือนหรือประชากรยากจนทำนั้นจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในข้อ 4.3.1.2 ต่อไป

นอกจากครัวเรือนจะทำการเกษตร หรือรับจ้างทั้งในและนอกเกษตร เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพรองแล้ว ครัวเรือนส่วนหนึ่งจะทำอาชีพเสริมเพื่อเป็นรายได้ให้กับครัวเรือน นอกจากอาชีพหลักและรองที่ทำอยู่ อาชีพเหล่านี้ ได้แก่

(1) **การหาของป่า** เช่น เห็ด หน่อ ไข่มดแดง เป็นต้น เพื่อนำมาขายหรือกินเองส่วนหนึ่ง ซึ่งมักจะเป็นช่วงฤดูที่มีผลผลิตออกมาเท่านั้น โดยเฉพาะในฤดูฝน ทั้งนี้มีครัวเรือนถึงร้อยละ 24.5 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบนจะมีครัวเรือนถึงเกือบ 2 ใน 5 (ร้อยละ 39.8) ที่มีการหาของป่าเพื่อนำมาขายเป็นรายได้เสริม ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 8.7 เท่านั้น โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยามีครัวเรือนเกินครึ่ง (ร้อยละ 50.5) ที่มีการหาของป่า รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ อุดรดิตถ์ และกำแพงเพชร (ร้อยละ 28.6, 12.4 และ 4.9 ตามลำดับ) ซึ่งสาเหตุที่ครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนมีการหาของป่ามากกว่าตอนล่างสาเหตุส่วนหนึ่งอาจเนื่องจากของป่าที่ครัวเรือนหาส่วนใหญ่จะเป็นจำพวกเห็ด หรือหน่อไม้ ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ตามป่าเขา และสามารถหาได้ง่ายในจังหวัดทางภาคเหนือตอนบน

แม้ว่าครัวเรือนส่วนใหญ่จะมีการหาของป่าเป็นอาชีพเสริมหรืออาชีพรอง (ร้อยละ 24.5) แต่จากอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนจะพบว่าครัวเรือนร้อยละ 2.6 ที่ได้ระบุว่า การเก็บของป่าขายนั้นเป็นอาชีพรองของตน (ร้อยละ 4.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 0.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) ไม่ใช่เป็นเพียงแค่อาชีพเสริมที่ทำเฉพาะฤดูกาลเท่านั้น

(2) **การหัตถกรรม** ในด้านงานหัตถกรรมนั้นพบว่าครัวเรือนถึงร้อยละ 13.7 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 11.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 16.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร ที่มีครัวเรือนถึงร้อยละ 23.3 ของทั้งหมด รองลงมาคือ เชียงใหม่ อุตรดิตถ์ และพะเยา ร้อยละ 15.2, 9.5 และ 7.2 ตามลำดับ

งานหัตถกรรมส่วนใหญ่ที่ครัวเรือนทำนั้นจะเป็นงานจักสาน เช่น สานตะกร้า กระจับ ข้อง แห ไม้กวาด เป็นต้น (ร้อยละ 7.1 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 8.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) รองลงมาคือคือการทอเสื่อ (ร้อยละ 1.9 ของครัวเรือนทั้งหมด) และมีเพียงจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นที่ทำการทอเสื่อ (ร้อยละ 7.8 ของจังหวัด) นอกจากนี้จะเป็นการตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 1.4) ปักเสื้อนักเรียน ดอกไม้ประดิษฐ์ ทำที่มุงหลังคาด้วยหญ้าแฝก และ ทำสร้อยลูกประคำ (ร้อยละ 0.2 เท่ากัน)

(3) **การค้าขาย** งานด้านการค้าขายนั้นพบว่าครัวเรือนที่ทำการค้าขายเพียงร้อยละ 5.4 ของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 3.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 7.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร ที่มีครัวเรือนถึงร้อยละ 8.7 ของทั้งหมด รองลงมาคือ อุตรดิตถ์ พะเยา และเชียงใหม่ ร้อยละ 5.7, 4.5 และ 2.9 ตามลำดับ ซึ่งการค้าขายของครัวเรือนยากจนนั้นจะเป็นลักษณะของการค้าขายในรูปของร้านขายของชำเล็กๆ หรือเป็นการขายสินค้าเพียงเล็กๆ น้อยๆ เช่น การเก็บผักจากไร่ไปขายที่ตลาด การจับปลาในหนองน้ำ การเผาถ่าน เก็บขี้วัวเอาไปขาย การทำขนมหวานขาย หรือ การขายไอศกรีม เป็นต้น

(4) **การแปรรูปผลิตภัณฑ์** โดยเฉพาะการทำของดองต่างๆ พบว่าครัวเรือนเพียงร้อยละ 1.7 ของครัวเรือนทั้งหมดที่ทำการแปรรูปผลิตภัณฑ์ (ร้อยละ 2.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 1.0 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(5) นอกจากนี้จะเป็น**อาชีพในลักษณะอื่นๆ** คือ การให้เช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตร (ร้อยละ 1.4 เท่ากันทั้งภาค) ซ่อมรถไถ ในจังหวัดเชียงใหม่เพียงรายเดียว และการทำหน้าที่ในการเปิดปิดน้ำประปาของ อบต. ในจังหวัดกำแพงเพชร

4.3.1.1 อาชีพหลักและอาชีพรองทำการเกษตร พืช – สัตว์

จากที่ได้กล่าวมาแล้วใน 4.3.1 ถึงจำนวนครัวเรือนยากจนที่ทำการเกษตรว่ามีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 47.6) ของครัวเรือนทั้งหมด โดยจะทำการเกษตร 2 ประเภทใหญ่ คือ การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ดังรายละเอียดในตารางที่ 34

ตารางที่ 34 ร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่ทำการเกษตร ปีเพาะปลูก 2540/41

ลำดับ ที่	ชนิดพืชและสัตว์	ร้อยละของครัวเรือนที่ทำการเกษตร						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	พืชข้าว	77.7	58.5	100.0	74.7	67.2	93.0	80.0
	1.1 ข้าวเหนียว	38.6	52.8	70.6	59.8	32.8	12.3	22.6
	1.2 ข้าวเจ้า	39.1	5.7	29.4	14.9	34.5	80.7	57.4
2	พืชไร่	46.0	49.1	61.8	54.0	58.6	21.1	40.0
	2.1 ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	12.9	9.4	26.5	16.1	17.2	3.5	10.4
	2.2 ถั่วเหลือง	11.4	20.8	2.9	13.8	13.8	5.3	9.6
	2.3 กระเทียม	4.0	11.3	5.9	9.2	-	-	-
	2.4 ถั่วเขียว	4.0	-	-	-	12.1	1.8	7.0
	2.5 ข้าวโพดบริโภค	4.0	-	5.9	2.3	3.4	7.0	5.2
	2.6 ถั่วดำ	3.5	-	14.7	5.7	1.7	1.8	1.7
	2.7 มันฝรั่ง	2.0	-	-	-	5.2	1.8	3.5
	2.8 มะเขือเทศ	1.5	1.9	5.9	3.4	-	-	-
	2.9 ยาสูบ	1.5	5.7	-	3.4	-	-	-
	2.10 หอมแดง	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	2.11 งาม	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	2.12 ข้าวโพดฝักอ่อน	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
3	พืชสวน	45.0	56.6	55.9	56.3	55.2	17.5	36.5
	ไม้ผล - ไม้ยืนต้น	31.7	47.2	-	28.7	53.4	14.0	33.9
	3.1 มะม่วง	11.4	22.6	-	13.8	10.3	8.8	9.6
	3.2 ลำไย	5.9	17.0	-	10.3	5.2	-	2.6
	3.3 กัลยไฉ่	4.0	1.9	-	1.1	8.6	3.5	6.1
	3.4 ส้มโอ	2.5	-	-	-	8.6	-	4.3
	3.5 ขนุน	1.5	1.9	-	1.1	3.4	-	1.7
	3.6 กัลยน้ำว้า	1.5	1.9	-	1.1	1.7	1.8	1.7
	3.7 สัก	1.5	1.9	-	1.1	3.4	-	1.7

ตารางที่ 34 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชนิดพืชและสัตว์	ร้อยละของครัวเรือนที่ทำการเกษตร						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
4	3.8 มะขาม	1.0	-	-	-	3.4	-	1.7
	3.9 มะม่วงหิมพานต์	1.0	-	-	-	3.4	-	1.7
	3.10 น้อยหน่า	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	3.11 กระเทียม	0.5	-	-	-	1.7	-	0.9
	3.12 ส้มเขียวหวาน	0.5	-	-	-	1.7	-	0.5
	พืชผักสวนครัว	12.9	7.5	55.9	26.4	1.7	3.5	2.6
	4.1 พริก	5.0	5.7	14.7	9.2	1.7	1.8	1.7
	4.2 ถั่วฝักยาว	2.0	-	11.8	4.6	-	-	-
	4.3 ผักกาดขาว	1.5	-	5.9	2.3	-	1.8	0.9
	4.4 ผักคะน้า	1.0	-	5.9	2.3	-	-	-
	4.5 ฟักทอง	1.0	-	5.9	2.3	-	-	-
	4.6 กะหล่ำปลี	0.5	1.9	-	1.1	-	-	-
	4.7 กะหล่ำดอก	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
	4.8 ผักกาดเขียวปลี	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
	4.9 แตงไทย	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
	4.10 กระเทียม	0.5	-	2.9	1.1	-	-	-
	ไม้ดอกไม้ประดับ	0.5	1.9	-	1.1	-	-	-
	ดาวเรือง	0.5	1.9	-	1.1	-	-	-
	การเลี้ยงสัตว์*							
6	6.1 ไก่	31.4	27.6	41.4	34.7	24.8	31.1	27.9
	6.2 หมู	6.6	5.7	-	2.8	5.7	15.5	10.6
	6.3 วัว	4.7	2.9	3.6	3.2	2.9	9.7	6.3
	6.4 เป็ด	1.7	-	3.6	1.9	1.0	1.9	1.4
	6.5 ควาย	0.5	-	-	-	1.0	1.0	1.0

หมายเหตุ *ร้อยละของครัวเรือนทั้งหมด

(1) การเกษตรพืช

จากตารางที่ 34 จะพบว่าครัวเรือนที่ทำการเกษตรได้มีการปลูกพืชชนิดต่างๆ ซึ่งพืชที่ปลูกกันมากที่สุดก็ไม่ต่างจากชาวนาไทยโดยทั่วไปคือ ปลูกข้าว มากกว่า 3 ใน 4 ของครัวเรือนเกษตรทั้งหมด หรือร้อยละ 77.7 โดยภาคเหนือตอนล่าง ครัวเรือนเกษตรจะปลูกข้าวกันมากกว่าภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 80 : 74.7)

โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรในจังหวัดพะเยาทุกครัวเรือนจะปลูกข้าว ถัดมาคือชาวนาในจังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 93 ส่วนในจังหวัดอุดรดิตถ์และเชียงใหม่ ทำนากันน้อยกว่าแต่ก็มากกว่า 2 ใน 3 (ร้อยละ 67.2) และมากกว่า 1 ใน 2 (ร้อยละ 58.5) ของครัวเรือนที่ทำเกษตรทั้งหมด

พืชข้าวที่ปลูกนั้นจะเป็นข้าวเจ้าและข้าวเหนียวเท่านั้น และมีสัดส่วนที่เท่าๆ กัน คือประมาณร้อยละ 39 (ร้อยละ 39.1 และ ร้อยละ 38.6 ตามลำดับ) แต่จะพบว่าในภาคเหนือตอนบนจะนิยมปลูกข้าวเหนียวมากกว่าคือมีครัวเรือนถึงร้อยละ 59.8 ที่ปลูกข้าวเหนียว ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 22.6 เท่านั้น แต่ในส่วนของผู้ปลูกข้าวเจ้าในภาคเหนือตอนล่างจะปลูกมากกว่าคือมีจำนวนร้อยละ 57.4 ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนมีเพียงร้อยละ 14.9 ซึ่งลักษณะที่ปรากฏเช่นนี้ ก็เพราะวัฒนธรรมการบริโภคข้าวที่ต่างกัน ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว

ในส่วนของผู้ปลูกข้าวเหนียวนั้นจะพบว่าพะเยาจะมีจำนวนครัวเรือนถึงร้อยละ 70.6 ของครัวเรือนที่ทำเกษตร รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 52.8 และจังหวัดอุดรดิตถ์ ร้อยละ 32.8 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรมีเพียงร้อยละ 12.3 เท่านั้น ที่จริงแล้วจังหวัดอุดรดิตถ์จัดอยู่ในภาคเหนือทางภูมิศาสตร์ สาเหตุสนับสนุนประการหนึ่งนอกจากลักษณะทางกายภาพแล้วก็คือนิสัยในการบริโภคข้าวเหนียวที่ยังมีปรากฏในท้องถิ่นของจังหวัดอุดรดิตถ์ แต่ไม่ใช่ในจังหวัดกำแพงเพชรที่อยู่ในตอนบนของภาคกลางทางภูมิศาสตร์ ดังนั้นจึงพบว่าจังหวัดที่ปลูกข้าวเจ้ามากที่สุดก็คือจังหวัดกำแพงเพชรมีถึงร้อยละ 80.7 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร รองลงมาคือจังหวัดอุดรดิตถ์ ร้อยละ 34.5 และจังหวัดพะเยาร้อยละ 29.4 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่ปลูกกันน้อยที่สุดคือร้อยละ 5.4 เท่านั้น

การปลูกพืชชาวนั้นทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า เกษตรกรเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 96.2 สำหรับข้าวเหนียว และร้อยละ 94.9 สำหรับข้าวเจ้า) จะปลูกข้าวเพียงปีละครั้งในฤดูนาปีหรือฤดูฝน พื้นที่ปลูกเฉลี่ยครัวเรือนละ 4.6 ไร่ สำหรับข้าวเหนียว (ภาคเหนือตอนบน 4.3 ไร่ ภาคเหนือตอนล่าง 5.1 ไร่) โดยกำแพงเพชรจะมีเนื้อที่มากที่สุดถึง 11.3 ไร่ รองลงมาคือจังหวัดพะเยา 6.3 ไร่ ส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ และเชียงใหม่จะใกล้เคียงกันคือ 2.8 และ 2.5 ไร่ตามลำดับ และครัวเรือนละ 10.4 ไร่โดยเฉลี่ยสำหรับแปลงข้าวเจ้า (7.5 ไร่ในภาคเหนือตอนบน และ 11 ไร่ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยจังหวัดกำแพงเพชรจะมีเนื้อที่เฉลี่ยมากที่สุด 14.1 ไร่ รองลงมาคือจังหวัดพะเยา 8.5 ไร่ ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และอุดรดิตถ์จะใกล้เคียงกันคือ 4.0 และ 3.9 ไร่ตามลำดับ ขนาดพื้นที่นาเฉลี่ยต่อครัวเรือนในพื้นที่ศึกษาครั้งนี้พบว่ามีความเล็กกว่าขนาดฟาร์มเฉลี่ยของภาคเหนือมาก (ขนาดเฉลี่ย 22.6 ไร่/ครัวเรือน เอกสารเลขที่ 31/2542 “สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2540/41” สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) หรืออย่างมากเพียงประมาณครึ่งหนึ่งเท่านั้น

สำหรับผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่เปรียบเทียบสัดส่วนข้าวเหนียวต่อข้าวเจ้าที่พบครั้งนี้ คือ 378.8 กก./ไร่ : 326.7 กก./ไร่ (ภาคเหนือตอนบน 369 กก./ไร่ : 320.9 กก./ไร่ และภาคเหนือตอนล่าง 399.8 กก./ไร่ : 327.9 กก./ไร่) โดยที่ข้าวเหนียวมีผลผลิตเฉลี่ยมากที่สุด 455.2 กก./ไร่ ในจังหวัดกำแพงเพชร รองลงมาคือ

จังหวัดพะเยา 427.2 กก./ไร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ 375.5 กก./ไร่ และต่ำสุด 321.6 กก./ไร่ ในจังหวัดเชียงใหม่ และข้าวเจ้ามีผลผลิตเฉลี่ยมากที่สุด 362.5 กก./ไร่ ในจังหวัดพะเยา รองลงมาคือจังหวัดกำแพงเพชร 342.7 กก./ไร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ 234.2 กก./ไร่ และต่ำสุด 112.5 กก./ไร่ ในจังหวัดเชียงใหม่ ปริมาณผลผลิตเฉลี่ยเหล่านี้โดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่าค่อนข้างต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2540/41 403 กก./ไร่ (อ้างแล้ว เอกสารเลขที่ 31/2542) โดยเฉพาะผลผลิตเฉลี่ยข้าวเจ้าของจังหวัดเชียงใหม่ที่ต่ำมาก เพราะประชากรยากจนอาศัยปลูกในที่ดิน หนาดินตื้น และมีหินโผล่มาก โดยทำกันไม่กี่ครั้งเรือนเท่านั้น

สำหรับการขายผลผลิตทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ชาวนาจะนำข้าวไปขายเองที่ตลาดรับซื้อในตัวเมืองเป็นหลัก แต่โดยทั่วไปแล้วครัวเรือนที่ปลูกข้าวจะไม่ค่อยขายผลผลิตมากนักส่วนใหญ่แล้วจะปลูกเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลักมากกว่า ส่วนที่เหลือจริงๆ หรือหากจำเป็นที่จะต้องใช้เงินจึงจะนำไปขาย

สำหรับพืชไร่และพืชสวนนั้นจะมีจำนวนครัวเรือนที่สนใจปลูกที่ค่อนข้างใกล้เคียงกัน คือ พืชไร่ ร้อยละ 46 และพืชสวนร้อยละ 45 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร

กรณีของพืชไร่ พบว่าในภาคเหนือตอนบนจะมีครัวเรือนเกินครึ่งของครัวเรือนที่ทำการเกษตร (ร้อยละ 54) และตอนล่างมีจำนวนครัวเรือนเพียงร้อยละ 40 โดยจังหวัดพะเยาจะมีครัวเรือนถึงร้อยละ 61.8 ที่ปลูกพืชไร่ รองลงมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์มีจำนวนร้อยละ 58.6 และจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 49.1 ส่วนจังหวัดกำแพงเพชรนั้นจะปลูกน้อยที่สุดมีเพียงร้อยละ 21.1

พืชไร่ที่ครัวเรือนทำการปลูกมากที่สุดและค่อนข้างใกล้เคียงกันคือ **ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์** และ **ถั่วเหลือง** โดยมีจำนวนร้อยละ 12.9 และ 11.4 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตรตามลำดับ นอกจากนี้ในภาคเหนือตอนบนจะปลูกพืชไร่ทั้งสองชนิดนี้มากกว่าภาคเหนือตอนล่าง (ร้อยละ 16.1 : 13.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 10.4 : 9.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) เกษตรกรจะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในสัดส่วนต่อครัวเรือนเกษตรสูงสุดในจังหวัดพะเยา หรือร้อยละ 26.5 รองลงมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ ร้อยละ 17.2 จังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 9.4 และน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 3.5 ในจังหวัดกำแพงเพชร ในขณะที่ประชากรเป้าหมายในจังหวัดเชียงใหม่ปลูกถั่วเหลืองสูงสุด ร้อยละ 20.8 รองลงมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ ร้อยละ 13.8 จังหวัดกำแพงเพชร ร้อยละ 5.3 และปลูกกันน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา (ร้อยละ 2.9) โดยที่ขนาดเฉลี่ยของพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และถั่วเหลืองไม่ต่างกันมากนัก คือ 5.5 ไร่/ครัวเรือน และ 4 ไร่/ครัวเรือน ตามลำดับ (5.1 : 2.9 ไร่/ครัวเรือน ในภาคเหนือตอนบน และ 5.9 : 5.2 ไร่/ครัวเรือน ในภาคเหนือตอนล่าง) แต่ถั่วเหลืองจะพบว่าปลูกกันในขนาดแปลงที่เล็กกว่าโดยทั่วไป หรือตั้งแต่ 2.8 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดเชียงใหม่) ถึงสูงสุด 6.3 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดอุตรดิตถ์) แต่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จะปลูกในพื้นที่เฉลี่ยขนาดใกล้เคียงกันมากกว่าหรือระหว่าง 4 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดเชียงใหม่) ถึง 6 ไร่/ครัวเรือน (จังหวัดกำแพงเพชร)

ผลผลิตเฉลี่ยข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ศึกษา 330.9 กก./ไร่ (390.8 กก./ไร่ ในภาคเหนือตอนบน และ 270.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) เปรียบเทียบกับผลผลิตเฉลี่ยของภาคเหนือของประเทศไทยในปีเดียวกัน 516 กก./ไร่ จึงนับว่ายังต่ำอยู่มาก ทั้งนี้จังหวัดเชียงใหม่มีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่สูงสุด 406.6 กก./ไร่ ซึ่งก็นับว่ายังต่ำ

กว่าผลผลิตเฉลี่ยของภาคเหนือ รองลงมาคือ จังหวัดพะเยา 379.5 กก./ไร่ จังหวัดอุดรธานี 290.7 กก./ไร่ และจังหวัดกำแพงเพชรก็นับว่าต่ำกว่ามากเพียง 172.2 กก./ไร่ ส่วนผลผลิตเฉลี่ยถั่วเหลืองในพื้นที่กับค่าเฉลี่ยในภาคเหนือของประเทศไทยมีแนวโน้มลักษณะเดียวกันกับการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ คือ ได้น้อยมากในพื้นที่ศึกษา หรือ 192.6 กก./ไร่ (191.9 กก./ไร่ ในภาคเหนือตอนบน และ 193.4 กก./ไร่ ในภาคเหนือตอนล่าง) ในขณะที่สถิติของภาคเหนือในประเทศไทยสูงถึง 224 กก./ไร่ จะมีเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรและเชียงใหม่ที่ผลผลิตเฉลี่ยของถั่วเหลืองเกิน 200 กก./ไร่ หรือ 266.7 กก./ไร่ และ 204.2 กก./ไร่ ตามลำดับ สำหรับจังหวัดอุดรธานี 165.9 กก./ไร่ และต่ำสุดในจังหวัดพะเยาเพียง 56 กก./ไร่

สำหรับพืชที่มีการปลูกรองลงมาจากถั่วเหลือง คือ กระเทียม ถั่วเขียว ข้าวโพดบริโภค และ ถั่วดำ มีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกค่อนข้างใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 4 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร) ทั้งนี้กระเทียมมีการปลูกเฉพาะในภาคเหนือตอนบนเท่านั้น ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 9.2 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตรในภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่จะมีการปลูกถึงร้อยละ 11.3 ในขณะที่จังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 5.9 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร

สำหรับถั่วเขียวก็มีเพียงภาคเหนือตอนล่างเท่านั้นที่มีการปลูกคิดเป็นร้อยละ 7 โดยในจังหวัดอุดรธานีจะปลูกมากถึงร้อยละ 12.1 แต่จังหวัดกำแพงเพชรมีเพียงร้อยละ 1.8 เท่านั้น

ทั้งนี้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของ กระเทียม ถั่วเขียว ข้าวโพดบริโภค และ ถั่วดำ ในพื้นที่ศึกษา คือ 461.4, 121.1, 277.4 และ 104.2 กก./ไร่ ตามลำดับ ซึ่งยังคงค่อนข้างต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยของประเทศตามสถิติเพาะปลูกปี 2541/41 เช่นเดียวกัน ที่มีค่าเฉลี่ย 814, 121, 516 และ 121 กก./ไร่ ตามลำดับ

ส่วนพืชอื่นๆ ที่มีการปลูกคือ มันฝรั่ง มะเขือเทศ ยาสูบ หอมแดง งา และข้าวโพดฝักอ่อน รวมกันแล้วประมาณร้อยละ 6.5 ของครัวเรือนที่ทำการปลูกพืชในปีเพาะปลูก 2540/41 (ร้อยละ 6.8 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 6.2 ในภาคเหนือตอนล่าง)

ทั้งนี้พืชไร่ที่ครัวเรือนเกษตรกรได้ปลูกนั้นจะมีลักษณะเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยจะขายเหมาให้แก่พ่อค้าคนกลางที่มาซื้อถึงแหล่งผลิตหรือแปลงเพาะปลูก

นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรยังมีการทำพืชสวน ซึ่งประกอบด้วยไม้ผล – ไม้ยืนต้นเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 31.7 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร หรือร้อยละ 28.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดอุดรธานี จะมีการปลูกมากที่สุดเกินครึ่งของครัวเรือนเกษตรกร หรือร้อยละ 53.4 รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ร้อยละ 47.2 ต่างจากจังหวัดกำแพงเพชรที่ทำกันน้อย หรือร้อยละ 14 ส่วนจังหวัดพะเยาไม่มีครัวเรือนที่ปลูกไม้ผล – ไม้ยืนต้น อย่างไรก็ตามพืชสวนที่นิยมปลูกกันมากในพื้นที่ตามลำดับได้แก่ มะม่วง (ร้อยละ 11.4) ลำไย (ร้อยละ 5.9) กัลยไชย (ร้อยละ 4) ส้มโอ (ร้อยละ 2.5) ขนุน กัลยน้ำว้า และไม้ยืนต้นประเภทไม้สัก (ร้อยละ 1.5 เท่าๆ กัน) มะขามและมะม่วงหิมพานต์ (ร้อยละ 1 เท่าๆ กัน) และ อื่นๆ (ร้อยละ 0.5) ได้แก่ น้อยหน่า กระท้อน และส้มเขียวหวาน

ประเภทพืชสวนที่ครัวเรือนปลูกรองจาก ไม้ผล – ไม้ยืนต้น คือ พืชผักสวนครัว (ร้อยละ 12.9 ของครัวเรือนที่ทำการเกษตร) โดยในภาคเหนือตอนบนจะปลูกพืชผักสวนครัวมากกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่าง (ร้อยละ 26.4 และ ร้อยละ 2.6 ตามลำดับ) และจังหวัดพะเยาจะเป็นจังหวัดที่มีครัวเรือนปลูกพืชผักสวนครัวมากที่สุด (ร้อยละ 55.9) จังหวัดอื่นๆ ทำกันเล็กน้อยมากไม่เกินร้อยละ 10 ของครัวเรือนเกษตร ได้แก่ พริก (ร้อยละ 5) ถั่วฝักยาว (ร้อยละ 2) ผักกาดขาว (ร้อยละ 1.5) ผักคะน้า พักทอง (ร้อยละ 1 เท่าๆ กัน) และอื่นๆ (ร้อยละ 0.5 เท่าๆ กัน) ได้แก่ กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก ผักกาดเขียวปลี แดงไทย และกระเทียม

สำหรับไม้ดอกไม้ประดับมีเพียงดอกดาวเรืองเท่านั้น ที่ปลูกเพียงครัวเรือนเดียวในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการปลูกในลักษณะพืชไร่เพื่อนำไปทำวัตถุดิบอาหารสัตว์

สำหรับลักษณะของการขายผลผลิตในกลุ่มพืชสวนนี้ ถ้าเป็นกรณีของไม้ผล – ไม้ยืนต้นนั้น ครัวเรือนส่วนใหญ่เพิ่งจะเริ่มปลูก จึงยังไม่ได้ขายผลผลิตมากนัก แต่ที่เริ่มขายได้บ้างก็เป็นการขายเหมาให้กับพ่อค้าคนกลางซึ่งจะมารับซื้อถึงแหล่งผลิต

แต่ในกรณีของพืชผักสวนครัว ผู้ผลิตซึ่งทำเพียงเล็กน้อยจะนำผลผลิตที่เหลือจากบริโภคไปขายเองในตลาดของหมู่บ้านเพื่อเป็นรายได้เสริมเท่านั้น ไม่ได้มุ่งที่จะเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ส่วนไม้ดอกไม้ประดับนั้นจะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงแหล่งผลิต

(2) การเลี้ยงสัตว์

ผลการศึกษาจากตารางที่ 34 พบว่าครัวเรือนเป้าหมายที่ทำอาชีพเกษตรนั้นนอกจากจะปลูกพืชสวนใหญ่แล้ว ยังมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน และเหลือขายบางส่วน หรือเลี้ยงเพื่อขายโดยตรง ดังนี้

ครัวเรือนส่วนใหญ่ประมาณ 1 ใน 3 จะเลี้ยงไก่ไว้ในครัวเรือน (ร้อยละ 31.4 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 34.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 27.9 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยาจะมีครัวเรือนเกือบครึ่งที่เลี้ยงไก่ (ร้อยละ 41.4) รองลงมาคือจังหวัดกำแพงเพชรร้อยละ 31.1 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และอุตรดิตถ์จะใกล้เคียงกันคือร้อยละ 27.6 และ 24.8 ตามลำดับ โดยจะเลี้ยงเฉลี่ยต่อครัวเรือนที่เลี้ยงสัตว์ครัวเรือนละ 17 ตัว (15.4 ตัวในภาคเหนือตอนบน และ 19.2 ตัวในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเลี้ยงเฉลี่ยต่อครัวเรือนมากที่สุด 20.4 ตัวในจังหวัดกำแพงเพชร รองลงมาคือจังหวัดอุตรดิตถ์ 17.9 ตัว จังหวัดพะเยา 16.6 ตัว และต่ำสุดในจังหวัดเชียงใหม่ 13.5 ตัว ทั้งนี้จะมีการเลี้ยงตั้งแต่ 1 – 100 ตัวต่อครัวเรือน เช่นที่จังหวัดกำแพงเพชรเลี้ยงลูกไก่ (100 ตัว) ไว้ขาย เป็นต้น อย่างไรก็ตามครัวเรือนจะเลี้ยงไก่ไว้ประมาณครัวเรือนละ 20 ตัวเป็นส่วนใหญ่

สัตว์เลี้ยงอันดับรองลงมา คือ หมู คิดเป็นร้อยละ 6.6 ของครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งจะเลี้ยงในภาคเหนือตอนล่างเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 10.6 ในภาคเหนือตอนล่าง และร้อยละ 2.8 ในภาคเหนือตอนบน) โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรมีครัวเรือนถึงร้อยละ 15.5 ที่เลี้ยงหมู และจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดอุตรดิตถ์จะมีจำนวนเท่าๆ กันคือร้อยละ 5.7 แต่ในจังหวัดพะเยาจะไม่มีครัวเรือนยากจนเลี้ยงหมูเลย ทั้งนี้โดยเฉลี่ยแล้วจะเลี้ยงหมูครัวเรือนละ 4.3 ตัว (2.2 ตัว/ครัวเรือน ในภาคเหนือตอนบน และ 4.9 ตัว/ครัวเรือน ในภาค

เหนือตอนล่าง) โดยเลี้ยงในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรใกล้เคียงกันเฉลี่ยประมาณควัรวีออนละ 5 ตัว (5 ตัว และ 4.8 ตัว/ควัรวีออน ตามลำดับ) ส่วนจังหวัดเชียงใหม่จะเลี้ยงหมูโดยเฉลี่ยเพียงควัรวีออนละ 2.2 ตัว และได้พบว่าจังหวัดกำแพงเพชรมีควัรวีออนที่เลี้ยงมากที่สุดถึง 30 ตัว แต่ส่วนใหญ่แล้วควัรวีออนจะเลี้ยงหมูไว้ควัรวีออนละ 2 ตัว

นอกจากนี้ควัรวีออนยากจนบางส่วนได้มีการเลี้ยงวัวเนื้อคิดเป็นร้อยละ 4.7 ของควัรวีออนทั้งหมด ส่วนใหญ่จะเลี้ยงในภาคเหนือตอนล่างมากกว่าตอนบน (ร้อยละ 6.3 : 3.2) และมีการเลี้ยงมากในจังหวัดกำแพงเพชรถึงร้อยละ 9.7 รองลงคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 3.6 จังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์จะมีจำนวนเท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 2.9 ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วจะมีวัวเนื้อจำนวน 4.4 ตัวต่อควัรวีออน (3.2 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนบน และ 6.3 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่โดยเฉลี่ยแล้วจะมีวัวเนื้อจำนวน 10.7 ตัว ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชร พะเยา และอุตรดิตถ์ โดยเฉลี่ยแล้วจะมีวัวเนื้อเฉลี่ยต่อควัรวีออนที่เลี้ยงสัตว์ไม่ถึง 4 ตัว (3.7 ตัว, 3.3 ตัว และ 2 ตัว/ควัรวีออน ตามลำดับ) และส่วนใหญ่แล้วควัรวีออนจะเลี้ยงวัวเนื้อไว้เพียง 2 ตัวต่อควัรวีออน

ส่วนสัตว์เลี้ยงอื่นๆ ที่ควัรวีออนยากจนมีการเลี้ยงกันบ้าง แต่เล็กน้อยมากได้แก่ เป็ด มีเพียง 7 ควัรวีออน (ร้อยละ 1.7 ของควัรวีออนทั้งหมด) เฉลี่ย 13.4 ตัวต่อควัรวีออน (18 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนบน และ 7.3 ตัว/ควัรวีออน ในภาคเหนือตอนล่าง) และมีการเลี้ยงมากที่สุดในจังหวัดพะเยา 3 – 50 ตัวต่อควัรวีออน ส่วนการเลี้ยงควาย มีเพียง 2 ควัรวีออนในภาคเหนือตอนล่าง คือจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชร เลี้ยงควายจังหวัดละ 1 ควัรวีออน โดยเลี้ยงกันควัรวีออนละ 4 ตัวและ 27 ตัว ตามลำดับ

จะเห็นว่าแม้ควัรวีออนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกพืชข้าวแต่มีการเลี้ยงควายเพียง 2 ควัรวีออนเท่านั้น แม้ว่าเดิมควายจะเป็นแรงงานหลักในการทำนาแต่ในปัจจุบันนั้นได้มีการใช้แรงงานจากเครื่องจักรพวงรถไถเข้ามาแทนที่ ทำให้จำนวนควายที่ควัรวีออนจะเลี้ยงไว้เป็นแรงงานในนาลดลง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วควัรวีออนจะมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคภายในควัรวีออนเป็นหลัก หรืออาจมีการขายบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

4.3.1.2 อาชีพหลัก และอาชีพรองรับจ้างในการเกษตร และนอกการเกษตร

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 4.2.1 ถึงการทำงานรับจ้างของประชากรเป้าหมายซึ่งพบว่ามีประชากรเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 49.4 ของประชากรทั้งหมด) หรือถ้าพิจารณาเฉพาะหัวหน้าควัรวีออนก็จะพบว่าหัวหน้าควัรวีออนถึงประมาณ 3 ใน 4 (ร้อยละ 77) ที่มีการทำงานรับจ้างไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะของอาชีพหลักหรือรองก็ตาม จากตารางที่ 35 จะพบว่าส่วนใหญ่แล้วประชากรที่ทำงานรับจ้างจะทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 81.3 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง หรือร้อยละ 85.1 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 78 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยจังหวัดพะเยาจะมีควัรวีออนที่มีอาชีพรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรสูงที่สุดถึงร้อยละ 87.6 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ซึ่งค่อนข้าง

ใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 82.2 และ 82.1 ตามลำดับ สำหรับจังหวัดกำแพงเพชรจะมีประชากรที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 73.6 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง

ตารางที่ 35 ร้อยละของประชากรในชนบทภาคเหนือที่ทำงานรับจ้าง จำแนกตามประเภทของงานรับจ้าง ปี 2541

ลำดับ ที่	ชนิดพืชและสัตว์	ร้อยละของประชากรที่ทำงานรับจ้าง						
		รวมเฉลี่ย	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
			เชียงใหม่	พะเยา	เฉลี่ย	อุดรดิตถ์	กำแพงเพชร	เฉลี่ย
1	รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร	81.3	82.2	87.6	85.1	82.1	73.6	78.0
2	รับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง	9.7	8.9	5.2	6.9	10.4	13.9	12.1
3	รับจ้างทั่วไป	2.7	3.0	2.6	2.8	0.9	4.5	2.7
4	ขับรถรับจ้าง	1.4	3.0	0.5	1.7	1.4	1.0	1.2
5	ลูกจ้างในโรงงาน	1.3	-	2.1	-	1.4	1.5	1.5
6	ลูกจ้างร้านอาหาร	0.9	1.8	0.5	1.1	0.5	1.0	0.7
7	รับเหมาก่อสร้าง	0.8	-	-	-	1.4	1.5	1.5
8	พนักงานบริษัทอื่น ๆ	0.6	0.6	1.0	0.8	0.5	0.5	0.5
9	รับจ้างงานแม่บ้าน	0.5	0.6	-	0.3	-	1.5	0.7
10	ลูกจ้างในร้านค้าต่าง ๆ	0.4	-	-	-	0.9	0.5	0.7
11	รับราชการ (ลูกจ้าง)	0.3	-	0.5	0.3	-	0.5	0.2
12	อาชีพให้บริการ (ล้างรถ)	0.1	-	-	-	0.5	-	0.2

งานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรส่วนใหญ่นั้นจะเป็นงานที่เกี่ยวกับการรับจ้างปลูกพืชผักต่างๆ การใส่ปุ๋ย รวมถึงการรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิต (เช่น ข้าว ข้าวโพด อ้อย กระเทียม หอม เป็นต้น) ซึ่งมักเป็นงานที่ทำในช่วงฤดูการเพาะปลูกของพืชแต่ละชนิดนั้นๆ แต่งานรับจ้างที่มักจะทำอยู่ตลอดแม้จะมีไม่มากนักในรอบปี คือ รับจ้างถางหญ้าในพื้นที่เพาะปลูก งานรับจ้างต่างๆ เหล่านี้เป็นงานที่ประชากรเป้าหมายทำกันมากที่สุด และจะพบว่าประชากรเป้าหมายที่เป็นหญิงจะทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรมากกว่าชาย (ร้อยละ 85.8 : 77.9) ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากแรงงานหญิงนั้นมักจะทำงานในภาคเกษตรมากกว่าที่จะไปทำงานนอกภาคเกษตร แต่แรงงานชายนั้นแม้ส่วนใหญ่จะทำงานในภาคเกษตรแต่ส่วนหนึ่งก็จะไปทำงานนอกการเกษตรด้วย เช่น งานก่อสร้าง ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

การทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรนั้นส่วนใหญ่ประชากรเป้าหมายจะทำงานรับจ้างในจังหวัดที่ตนเองอยู่เกือบทั้งหมด (98.3 ของครัวเรือนที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 99 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 97.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะประชากรในจังหวัดพะเยาทั้งหมดจะทำงานรับจ้าง

ในจังหวัด รองลงมาคือ จังหวัดอุดรดิตถ์ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 98.3, 97.8 และ 96.6 ตามลำดับ)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานรับจ้างจะเป็นงานที่เกี่ยวกับการเกษตร แต่จะพบว่าประชากรเป้าหมายเกินครึ่ง (ร้อยละ 51.1 ของประชากรที่รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 55.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 47.2 ในภาคเหนือตอนล่าง) ที่ตอบว่างานที่ทำนั้นจะมีช่วงเวลาของการทำงานที่ไม่ค่อยแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ามีใครมาจ้างหรือไม่ หรือแล้วแต่ว่าจะมีงานให้ทำในช่วงใด ทั้งนี้มีเพียงจังหวัดกำแพงเพชรที่มีประชากรไม่ถึงครึ่ง (ร้อยละ 36.5) ที่มีช่วงระยะเวลาทำงานไม่แน่นอน ส่วนจังหวัดพะเยา อุดรดิตถ์ และเชียงใหม่ จะมีประชากรเกินครึ่งที่ยืนยันว่ามีระยะเวลาทำงานไม่แน่นอน (ร้อยละ 58, 56.3 และ 51.8 ตามลำดับ) รองลงมาคือจะทำงานรับจ้างหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต และการทำงานรับจ้างตลอดปี (ร้อยละ 24.4 : 21.7 ของประชากรที่รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 19.2 : 22.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 29.5 : 20.8 ในภาคเหนือตอนล่าง)

จากลักษณะของช่วงเวลาที่มีการจ้างงานที่ไม่แน่นอนและมักจะเป็นช่วงของการเก็บเกี่ยวผลผลิตจึงทำให้วิธีการจ้างงานในด้านการเกษตรเป็นการจ้างงานเป็นรายวันเกือบทั้งหมด และประชากรเป้าหมายนั้นยอมรับว่างานรับจ้างทางการเกษตรนี้จะมีบ้างไม่มีบ้างเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88.7 ของประชากรที่รับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร หรือร้อยละ 87.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 89.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) มีเพียงร้อยละ 10 เท่านั้นที่ตอบว่ามีอย่างสม่ำเสมอ (ร้อยละ 10.4 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 9.6 ในภาคเหนือตอนล่าง)

การทำงานรับจ้างของประชากรเป้าหมายรองจากงานรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตรจะเป็นงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง (ร้อยละ 9.7 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง) โดยภาคเหนือตอนล่างจะมีประชากรที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างมากกว่าภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 12.1 : 6.9) โดยจังหวัดกำแพงเพชรมีประชากรเป้าหมายถึงร้อยละ 13.9 ที่ทำงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง รองลงมาคือ จังหวัดอุดรดิตถ์ จังหวัดเชียงใหม่ และน้อยที่สุดในจังหวัดพะเยา (ร้อยละ 10.4, 8.9 และ 5.2 ตามลำดับ) และงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างนี้แรงงานชายจะมีมากกว่าแรงงานหญิง (ร้อยละ 12.4 : 6.2) และส่วนใหญ่จะเป็นงานที่ทำกันในจังหวัดที่ประชากรเป้าหมายอยู่นั่นเอง (ร้อยละ 50.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง หรือร้อยละ 80 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 36 ในภาคเหนือตอนล่าง) รองลงมาคือจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นจังหวัดใกล้เคียงกับจังหวัดของประชากรเป้าหมาย (ร้อยละ 21.3 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง หรือร้อยละ 4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนอีกร้อยละ 16 จะเป็นประชากรที่ไปทำงานรับจ้างก่อสร้างในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะประชากรในภาคเหนือตอนล่างที่จะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ มากกว่าตอนบนถึงเกือบ 3 เท่า (ร้อยละ 4 : 22) ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากประชากรในภาคเหนือตอนล่างสามารถเดินทางเข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ได้สะดวกกว่าและใกล้กว่า และหรือนิยมมากกว่าแรงงานในภาคเหนือตอนบน

งานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างนี้ส่วนใหญ่แล้วประชากรเป้าหมายหรือแม้กระทั่งแรงงานทั่วไปก็จะได้รับค่าจ้างเป็นรายวัน ทั้งนี้ประชากรเป้าหมายยอมรับว่างานเกี่ยวกับการก่อสร้างนี้จะไม่ค่อยแน่นอนเท่าใดนัก ขึ้นกับว่าจะรู้แหล่งงานหรือมีใครมาว่าจ้างให้ทำจึงจะได้ทำงาน (ร้อยละ 38.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง) แต่จะมีบางส่วนโดยเฉพาะประชากรเป้าหมายที่ไปทำงานต่างจังหวัดจะตอบว่างานก่อสร้างนั้นจะมีในช่วงหลังการเก็บเกี่ยว (ร้อยละ 30.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง) เพราะประชากรเหล่านี้จะไปหางานหลังหมดฤดูกาลในการทำไร่นาของหมู่บ้าน รวมถึงบางส่วนที่จะเป็นประชากรที่ไปทำงานรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้างโดยตรงซึ่งกลุ่มนี้จะยืนยันว่าได้ทำโดยตลอด (ร้อยละ 30.7 ของประชากรรับจ้างเกี่ยวกับงานก่อสร้าง)

นอกจากนี้ประชากรที่ทำงานรับจ้างส่วนหนึ่งจะตอบว่าได้ทำงานรับจ้างเช่นกัน แต่จะเป็นลักษณะของงานรับจ้างทั่วไป คือ มีงานอะไรก็ทำ ไม่ว่าจะเป็นงานในเกษตรหรือนอกเกษตร ถ้ามีคนมาว่าจ้างให้ทำงานก็จะทำทั้งหมด (ร้อยละ 2.7 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง เท่ากันทั้งภาค) ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการทำงานรับจ้างในจังหวัดของตนเองเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 81.1 ของประชากรรับจ้างทั่วไป หรือร้อยละ 90 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 72.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนที่เหลือจะไปทำงานในจังหวัดใกล้เคียง และมีช่วงเวลาการทำงานที่ไม่แน่นอนแล้วแต่จะมีคนมาว่าจ้างหรือไม่ และลักษณะของการจ้างงานก็จะเป็นรายวัน โดยมีแรงงานทั้งหญิงและชายในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 2.9 : 2.4)

สำหรับงานรับจ้างประเภทอื่นๆ มีเพียงเล็กน้อย เช่น ขับรถรับจ้าง ลูกจ้างในโรงงาน ร้านอาหาร และร้านค้าต่างๆ รับเหมาก่อสร้าง พนักงานบริษัท แม่บ้าน ลูกจ้างรัฐ และ อาชีพให้บริการ (ล้างรถ) ซึ่งงานรับจ้างเหล่านี้ประชากรเป้าหมายมักจะทำในจังหวัดอื่นๆ ที่อยู่ในการเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่จะทำในจังหวัดของตนเอง

อย่างไรก็ตามถ้าจะทำการเปรียบเทียบระหว่างแรงงานชายและหญิงที่ทำงานรับจ้างจะพบว่าทั้งแรงงานชายและหญิงนั้นส่วนใหญ่ก็จะทำงานรับจ้างในจังหวัดของตนเป็นหลัก (ร้อยละ 89.6 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง) แต่แรงงานหญิงนั้นจะมีมากกว่า (ร้อยละ 92.6 : 87.1) รองลงมาคือจะทำงานในจังหวัดอื่นๆ ในเขตภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นจังหวัดใกล้เคียง (ร้อยละ 5.7 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง หรือร้อยละ 5.3 สำหรับแรงงานหญิง และร้อยละ 6 สำหรับแรงงานชาย) และอีกแห่งหนึ่งที่ประชากรเป้าหมายจะนิยมไปทำงานรับจ้างอีกแห่งหนึ่งคือ กรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 2.5 ของประชากรที่ทำงานรับจ้าง) และมักจะเป็นแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิง (ร้อยละ 3.8 : 0.9)

4.3.2 รายได้ รายจ่าย และภาวะหนี้สิน

4.3.2.1 รายได้และแหล่งที่มาของรายได้

การศึกษาด้านรายได้จะศึกษาในภาพรวมของครัวเรือนยากจนที่เป็นประชากรเป้าหมาย โดยแบ่งรายได้ออกเป็น 2 ส่วน คือ รายได้ที่เป็นเงินสดและรายได้ส่วนที่ไม่เป็นเงินสด การศึกษารายได้ครั้งนี้ได้พิจารณารายได้ที่เป็นเงินสดออกเป็น 4 หมวด ประกอบด้วย (1) รายได้เงินสดจากการเกษตร (2) รายได้จากการรับจ้าง (3) รายได้จากการประกอบการ และ (4) รายได้เงินสดอื่นๆ ส่วนรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดได้พิจารณาครอบคลุมทั้งรายได้จากพืชและรายได้จากสัตว์ที่ใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือน เมื่อรวมรายได้ทั้งส่วนที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสดจะเรียกว่า **"รายได้รวมของครัวเรือน"** นอกจากนี้เพื่อแสดงให้เห็นบทบาทของรัฐในการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชากรจึงได้แยกรายได้จากการสงเคราะห์ไว้ต่างหาก และเมื่อรวมรายได้จากการสงเคราะห์ส่วนนี้เข้ากับรายได้รวมของครัวเรือนก็จะได้เป็น **"รายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน"**

ผลจากการศึกษาในพื้นที่ทั้ง 4 จังหวัดตัวอย่างในภาคเหนือ พบว่า โดยภาพรวมแล้วครัวเรือนที่ศึกษามีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ย 27,881 บาท/ครอบครัว/ปี (ตารางที่ 36) ระดับรายได้ดังกล่าวนี้ (ซึ่งยังไม่หักค่าใช้จ่ายในการผลิตและการประกอบการต่างๆ) ต่ำกว่าระดับรายได้โดยเฉลี่ยในปีเดียวกันของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศ (ซึ่งพิจารณาหักค่าใช้จ่ายในการผลิตและการประกอบการต่างๆ แล้ว) ถึง 4 และ 5.5 เท่าตามลำดับ¹⁾ แสดงว่าโดยเฉลี่ยแล้วครัวเรือนตัวอย่างที่สำรวจในการศึกษานี้มีระดับรายได้ที่ต่ำกว่าครัวเรือนทั่วไปอย่างมาก

รายได้รวมทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือนในจำนวน 27,881 บาทต่อปีนี้ ร้อยละ 20 เป็นรายได้เงินสดจากภาคการเกษตรซึ่งมักเป็นรายได้จากการผลิตพืชไร่อันได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง และถั่วต่างๆ รายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนตัวอย่าง (ร้อยละ 54) มาจากการรับจ้างโดยเฉพาะการรับจ้างในภาคเกษตรในท้องถิ่น (คิดเป็นร้อยละ 46 ของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน) รายได้จากการประกอบการทั้งในรูปแบบงานหัตถกรรม การแปรรูปผลิตผลเกษตร และการค้า และรายได้อื่นๆ คิดเป็นเพียงร้อยละ 6 และ 9 ตามลำดับ ส่วนรายได้ในส่วนที่ไม่เป็นเงินสดมีสูงถึงร้อยละ 10 รายได้ส่วนนี้เป็นรายได้จากข้าวซึ่งพิจารณาที่ปริมาณผลผลิตที่เหลือจากการขายซึ่งครัวเรือนอาจใช้บริโภค ใช้ทำพันธุ์ ใช้เลี้ยงสัตว์ หรือจ่ายเป็นค่าเช่าที่ดินโดยไม่มีการจำแนกในรายละเอียดในแต่ละรายการ ส่วนรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดจากพืชและสัตว์อื่นๆ นั้นคำนวณจากส่วนที่เก็บไว้บริโภคหรือใช้ในครัวเรือนอย่างแท้จริง และอาจไม่รวมสิ่งของที่รับบริจาคจากทั้งเพื่อนบ้านและผู้อื่นในบางรายการสำหรับบางครัวเรือนอีกด้วย โดยเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของครัวเรือนทั่วไปที่สำนักงานสถิติแห่งชาติสำรวจไว้ในปีเดียวกันซึ่งมีสัดส่วนรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดประมาณร้อยละ 19 ทั้งใน

¹⁾ รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศเท่ากับ 9,935 และ 12,806 บาท/ครอบครัว/เดือน หรือคิดเป็น 119,220 และ 153,672 บาท/ครอบครัว/ปี ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2541ก)

ระดับภาคเหนือและระดับประเทศ²⁾ (ซึ่งเหตุผลของความแตกต่างที่สำคัญในส่วนนี้น่าจะมาจากครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษานี้เป็นครัวเรือนที่ยากจน) อื่นๆ เป็นที่น่าสังเกตว่ารายได้จากการสงเคราะห์มีความสำคัญโดยเฉลี่ยน้อยมากเนื่องจากมีสัดส่วนเพียงไม่ถึงร้อยละ 1 ของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน แต่เมื่อพิจารณาในระดับครัวเรือนที่ยากจนและได้รับความช่วยเหลือส่วนนี้แล้ว รายได้ส่วนนี้นับว่ามีความสำคัญไม่น้อย

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดการเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนและตอนล่าง และระหว่างจังหวัดต่างๆ จะพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 23,050 บาท/ครอบครัว/ปี เปรียบเทียบกับ 32,898 บาท/ครอบครัว/ปีของครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่าง (ตารางที่ 36) นอกจากนี้ยังพบว่าครัวเรือนตัวอย่างของภาคเหนือตอนล่างจะมีรายได้เฉลี่ยในหมวดต่างๆ และรายได้รวมชนิดต่างๆ โดยเฉลี่ยทุกรายการสูงกว่าครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนอย่างมีนัยสำคัญ (ตารางที่ 37) จังหวัดกำแพงเพชรมีรายได้เฉลี่ยในหมวดต่างๆ โดยเฉพาะในหมวดรายได้เงินสดจากการเกษตร (เฉลี่ย 14,848 บาทต่อครัวเรือนต่อปีเปรียบเทียบกับ 2,200 – 3,500 บาทต่อครัวเรือนต่อปีในจังหวัดอื่นๆ) และรายได้รวมชนิดต่างๆ เฉลี่ยสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ อย่างชัดเจน ประมาณ 4 – 7 เท่า ยกเว้นเพียงรายได้เฉลี่ยในหมวดรายได้จากการรับจ้างที่ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าต่ำกว่าครัวเรือนตัวอย่างของจังหวัดอุตรดิตถ์เล็กน้อย (ตารางที่ 36)

เมื่อพิจารณารายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ยต่อคนต่อปีก็จะพบว่า **ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชร พะเยา อุตรดิตถ์ และเชียงใหม่มีรายได้รวมทั้งหมดเฉลี่ยต่อคนเท่ากับ 9,340 7,322 6,524 และ 6,645 บาทต่อปี ตามลำดับ** ผลการศึกษานี้แตกต่างจากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่ระบุว่ารายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของประชากรในจังหวัดกำแพงเพชร พะเยา เชียงใหม่ และอุตรดิตถ์ เท่ากับ 27,146 22,984 36,773 และ 28,049 บาท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541ข) เนื่องจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติครอบคลุมประชากรทั่วไปทุกอาชีพและทุกระดับทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การศึกษานี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีคนยากจน แม้กระนั้นการเปรียบเทียบข้อมูลดังกล่าวในจังหวัดตัวอย่างทั้ง 4 จังหวัดก็ชี้ให้เห็นว่า คนยากจนของจังหวัดเชียงใหม่มีรายได้รวมเฉลี่ยต่อคนแตกต่างจากค่าเฉลี่ยรายได้รวมของประชากรภายในจังหวัดของตนมากกว่าคนยากจนของจังหวัดกำแพงเพชร ในขณะที่คนยากจนในจังหวัดพะเยามีรายได้เฉลี่ยต่อคนแตกต่างจากประชากรภายในจังหวัดของตนต่ำสุด หรืออาจแปลความหมายได้ว่า ช่องว่างระหว่างคนยากจนกับคนทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่จะสูงที่สุดและต่ำสุดที่จังหวัดพะเยา

²⁾ รายได้ที่ไม่เป็นเงินสดของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศเท่ากับ 1,892 และ 2,411 บาท/ครัวเรือน/เดือน ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2541ก)

ตารางที่ 36 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามภาค จังหวัด และหมวดของรายได้ ปี 2541

หมวดรายได้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เฉลี่ยใหม่	พะเยา	รวม	สุโขทัย	กำแพงเพชร	รวม
1. รายได้เงินสดจากการเกษตร	5,607.78	20.11	2,239.52	3,405.17	2,838.54	2,240.31	14,847.96	8,483.52
1.1 รายได้เงินสดจากพืช	4,732.69	16.97	1,873.14	3,240.26	2,575.69	1,721.36	12,325.92	6,972.66
- ข้าว	2,914.10	10.45	58.57	1,977.93	1,044.91	-	9,804.66	4,855.19
- พืชไร่	1,571.94	5.64	1,691.52	1,115.76	1,395.64	1,611.84	1,900.97	1,755.01
- ไม้ผล/ไม้ยืนต้น	202.50	0.73	117.33	-	57.04	109.52	602.33	353.56
- พืชผัก	44.15	0.16	5.71	146.58	78.10	-	17.96	8.89
1.2 รายได้เงินสดจากสัตว์ผลิตภัณฑ์สัตว์	875.08	3.14	366.38	164.91	262.85	518.95	2,522.04	1,510.87
- การขายสัตว์ต่าง ๆ ¹⁾	839.23	3.01	260.67	164.91	211.46	518.95	2,482.23	1,491.15
- การขายปลาและผลิตภัณฑ์ปลา	33.96	0.12	102.86	-	50.00	-	34.95	17.31
- การขายผลิตภัณฑ์สัตว์ต่าง ๆ ²⁾	14.86	0.05	2.86	-	1.39	-	58.25	28.85
2. รายได้จากการรับจ้าง	15,113.92	54.21	14,012.81	13,212.43	13,601.50	17,823.67	15,523.20	16,684.50
2.1 รายได้รวมรับจ้างในเกษตร	12,731.04	45.66	11,660.05	11,343.15	11,497.20	16,021.48	11,964.17	14,012.33
2.2 รายได้รวมรับจ้างนอกการเกษตร	2,382.88	8.55	2,352.76	1,869.28	2,104.31	1,802.19	3,559.03	2,672.16
3. รายได้จากการประกอบอาชีพ	1,561.93	5.60	2,144.00	558.14	1,329.04	1,209.76	2,409.32	1,803.77
3.1 การทำนิตกรรม	979.13	3.51	2,095.43	62.93	1,050.95	673.00	1,140.58	904.54
3.2 การค้าขาย ประกอบกิจการ	503.72	1.81	38.76	345.66	196.47	388.19	1,265.83	822.79
3.3 การแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร	79.08	0.28	9.81	149.55	81.62	148.57	2.91	76.44

ตารางที่ 36 (ต่อ)

หมวดรายได้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน				ภาคเหนือตอนล่าง			
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่	พะเยา	รวม		อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	รวม	
4. รายได้เงินสดอื่น ๆ	2,604.79	9.34	2,141.81	3,244.75	2,708.60		1,929.57	3,075.44	2,497.00	
4.1 ผู้ยื่นส่งมาให้	1,511.44	5.42	1,216.00	874.88	1,040.70		1,343.90	2,669.42	2,000.29	
4.2 หางของป่า	857.23	3.07	872.14	1,847.34	1,373.29		555.19	82.91	321.32	
4.3 เสียงโซด	207.35	0.74	23.19	518.02	277.48		25.71	245.44	134.52	
4.4 ค่าเช่าต่าง ๆ	28.77	0.10	30.48	4.50	17.13		4.76	77.67	40.87	
รวมรายได้เงินสดจากรายอื่น	24,888.41	89.27	20,538.14	20,420.49	20,477.68		23,203.31	35,855.92	29,468.79	
5. รายได้ที่ไม่ใช่เงินสด	2,831.65	10.16	1,648.70	3,271.34	2,482.56		1,959.76	4,452.54	3,194.17	
5.1 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากพืช	2,729.04	9.79	1,596.70	3,103.05	2,370.80		1,836.09	4,390.60	3,101.07	
5.2 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากสัตว์	102.61	0.37	52.00	168.29	111.76		123.67	61.94	93.10	
รายได้รวมจากรายอื่น	27,720.06	99.42	22,186.85	23,691.83	22,960.24		25,163.07	40,308.47	32,662.96	
6. รายได้จากกิจกรรมการเกษตร	161.08	0.58	74.29	104.50	89.81		1,199.52	322.33	235.10	
6.1 เงินอุดหนุนจากผู้สูงอายุ	141.04	0.51	74.29	50.45	62.04		125.71	322.33	223.08	
6.2 เงินจากประชากรคนพิการ	20.05	0.07	-	54.05	27.78		23.81	-	12.02	
รายได้รวมทั้งหมดจากรายอื่น	27,881.15	100.00	22,261.13	23,796.33	23,050.05		25,312.60	40,630.80	32,898.05	
จำนวนสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือน	3.70		3.35	3.25	3.30		3.88	4.35	4.11	
รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี	7,535.45		6,645.11	7,321.95	6,984.86		6,523.87	9,340.41	8,004.39	

หมายเหตุ : 1) ได้แก่ วัว ควาย หมู ไก่ และเป็ด

2) ได้แก่ ไข่ไก่ ไข่เป็ด หรือน้ำมันดิบ

ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรนอกจากจะมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนและต่อคนสูงสุด ยังมีค่าเฉลี่ยรายได้จากการสงเคราะห์จากรัฐมีค่าสูงสุดที่ระดับ 322 บาทต่อครอบครัวต่อปี ในขณะที่ครัวเรือนตัวอย่างของจังหวัดเชียงใหม่ได้รับต่ำสุดเพียง 74 บาทต่อครอบครัวต่อปีเท่านั้น ซึ่งรายได้ในหมวดนี้ส่วนใหญ่มาจากเงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ และมีเพียงจังหวัดพะเยาและอุดรธานีที่ปรากฏว่าครอบครัวตัวอย่างมีรายได้จากประเภทสงเคราะห์อื่นๆ ซึ่งรวมถึงการสงเคราะห์คนพิการด้วย ประเด็นคำถามที่น่าพิจารณาก็คือ เป็นไปได้หรือไม่ว่า ครอบครัวยากจนส่วนใหญ่สำหรับภาคเหนือตอนล่างมักจะมีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกในครัวเรือนในขณะที่ครอบครัวยากจนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมีสมาชิกผู้สูงอายุน้อยกว่า หากเป็นเช่นนั้นก็แสดงว่าเกณฑ์การช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้สูงอายุได้พิจารณาระดับความยากจนตามหลักเกณฑ์การสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ระบุไว้ชัดเจนว่าคุณสมบัติประการสำคัญของผู้สูงอายุที่จะได้รับการสงเคราะห์ต้องมีอายุ 60 ปีขึ้นไป ฐานะครอบครัวยากจนหรือถูกทอดทิ้ง ขาดผู้อุปการะดูแลหรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงดูตนเองได้ (สำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัดเชียงใหม่, 2543) อย่างได้ผล แต่ผลการศึกษายกปรากฏในลักษณะตรงกันข้าม

ตารางที่ 37 ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายได้ของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ

ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนและ Duncan Multiple Range Test (DMRT)

หมวดรายได้เฉลี่ย	จังหวัด				ภาคเหนือ	
	เชียงใหม่	พะเยา	อุดรธานี	กำแพงเพชร	ตอนบน	ตอนล่าง
รายได้ที่เป็นเงินสดจากการเกษตร	b	b	b	a	b	a
รายได้จากการรับจ้าง	ab	b	a	ab	b	a
รายได้ที่เป็นเงินสดรวม	b	b	b	a	b	a
รายได้รวมของครัวเรือน	b	b	b	a	b	a
รายได้รวมทั้งหมด	b	b	b	a	b	a
รายได้เฉลี่ยต่อคน	b	b	b	a	a	a

หมายเหตุ : ตัวอักษรเดียวกันในแถวเดียวกันแสดงว่าค่าเฉลี่ยเท่ากันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($\alpha \leq 0.05$)

เมื่อพิจารณาในด้านการกระจายของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับของรายได้ พบว่า มากกว่าร้อยละ 40 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดมีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนอยู่ในระดับ 10,000 – 30,000 บาท และมากกว่าร้อยละ 70 มีรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนอยู่ระหว่าง 5,000 – 40,000 บาท (ตารางที่ 38) การกระจายของครัวเรือนตัวอย่างตามระดับรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนในทุกจังหวัดมีแนวโน้มเช่นเดียวกันนี้

4.3.2.2 รายจ่ายและประเภทของรายจ่าย

การศึกษาด้านรายจ่ายครอบคลุมรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือน โดยแยกนำเสนอออกเป็นรายจ่ายด้านการเกษตรและรายจ่ายในการครองชีพ และเพื่อให้เห็นรายละเอียดในการใช้จ่ายของครัวเรือนตัวอย่าง ค่าใช้จ่ายในแต่ละด้านได้แบ่งออกเป็นหมวดย่อยๆ ลงไปอีก ผลจากการศึกษาในภาพรวมของตัวอย่างทั้งหมด พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างเสียค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมดโดยเฉลี่ยเท่ากับ 24,917 บาท/ปี ในจำนวนนี้ร้อยละ 14 และ 86 เป็นค่าใช้จ่ายในด้านการประกอบการเกษตรและการครองชีพตามลำดับ (ตารางที่ 39) ค่าใช้จ่ายในการประกอบการทางการเกษตรเฉลี่ยเพียง 3,376 บาท/ครัวเรือน/ปี แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษาโดยเฉลี่ยมิได้ประกอบการทางการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาทางด้านรายได้ของครัวเรือนที่การประกอบการทางการเกษตรสามารถสร้างรายได้ทั้งในรูปเงินสดและไม่เป็นเงินสดให้ครัวเรือน โดยเฉลี่ยเพียงประมาณ 1 ใน 3 ของรายได้รวมทั้งหมดในขณะที่รายได้จากการรับจ้างมีมูลค่าคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 54 (เฉพาะรับจ้างในเกษตร ร้อยละ 46) (ดูตารางที่ 36)

เมื่อเปรียบเทียบรายจ่ายในการครองชีพเฉลี่ยรวมของครัวเรือนที่ศึกษา (21,541 บาท/ครัวเรือน/ปี) กับค่าเฉลี่ยรายจ่ายในการครองชีพรวมของครัวเรือนทั้งหมดในภาคเหนือและทั่วประเทศซึ่งมีค่าสูงถึง 98,868 และ 127,404 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541ก) ค่าใช้จ่ายในการครองชีพของครัวเรือนตัวอย่างจึงมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 22 และ 17 ของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศเท่านั้น

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดโดยแยกเป็นภาคเหนือตอนบนและตอนล่างพบว่า**ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยเท่ากับ 22,610 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งเท่ากับ 27,312 บาทต่อครัวเรือนต่อปี** อย่างมีนัยสำคัญ (ตารางที่ 39 และตารางที่ 40) รายจ่ายที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด คือ รายจ่ายในด้านการประกอบการเกษตร (1,651 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในภาคเหนือตอนบน เปรียบเทียบกับ 5,168 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในภาคเหนือตอนล่าง) ส่วนค่าใช้จ่ายในหมวดอาหารและการศึกษามีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างชัดเจน

สำหรับในรายละเอียดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเฉลี่ยในระดับจังหวัดพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยสูงสุดและแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ตารางที่ 40) แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะรายจ่ายในการครองชีพแล้ว ครัวเรือนตัวอย่างของทั้งสี่จังหวัดจะมีค่าใช้จ่ายในการครองชีพไม่แตกต่างกันมากนัก คือ เฉลี่ย 19,172 – 24,901 บาท/ครัวเรือน/ปี ดังรายละเอียดในตารางที่ 39 และตารางที่ 40 ค่าใช้จ่ายในการประกอบการเกษตรเป็นรายการสำคัญที่ทำให้ค่าใช้จ่ายรวมของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ทั้งนี้ น่าจะเป็นความได้เปรียบที่ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรที่ทำเลพื้นที่ทำกินหรือที่ผลิตทางการเกษตรตั้งอยู่ในพื้นที่ราบจึงมีการผลิตข้าวและพืชไร่อื่นๆ ได้มากกว่า ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงความยากจนของครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชรจึงแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ ที่ศึกษาอย่างชัดเจน โดยครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมักกล่าวถึงความยากจนในลักษณะการขาดพื้นที่เพาะปลูกข้าวขนาดใหญ่กว่าหรือต้องการพื้นที่มากกว่า 10 ไร่ขึ้นไป หรือขาดรถไถเดิน

ตามในการเพาะปลูกข้าวและพืชไร่ เป็นต้น ในขณะที่ครัวเรือนในจังหวัดอื่นๆ กล่าวถึงความยากจนในลักษณะขาดพื้นที่เพาะปลูกข้าวในขนาดเล็กกว่าเกินครึ่งหรือต้องการพื้นที่เพียงประมาณ 3 – 5 ไร่และไม่กล่าวถึงรถไถเดินตามเลยซึ่งกรณีหลังนี้อาจพิจารณาได้ว่าครัวเรือนยากจนเกินกว่าจะนึกถึงการใช้เครื่องทุ่นแรงประเภทรถไถเดินตาม

อย่างไรก็ดีผลการศึกษายังพบว่าจำนวนครัวเรือนตัวอย่างจำแนกตามระดับค่าใช้จ่ายรวมของครัวเรือนซึ่งพบว่า ประมาณร้อยละ 80 ของครัวเรือนทั้งหมดมีรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือนอยู่ในช่วง 5,000 – 40,000 บาท/ปี (ตารางที่ 41) และไม่ว่าจะพิจารณาในระดับภาคเหนือตอนบนและตอนล่างหรือรายจังหวัดก็จะพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีรายจ่ายอยู่ในช่วงดังกล่าวนี้เช่นกัน ช่วงของรายจ่ายทั้งหมดของครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเดียวกับช่วงของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือนส่วนใหญ่ แต่ก็มีได้หมายความว่า ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีรายได้และค่าใช้จ่ายค่อนข้างจะได้ดุลกัน ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนที่มีรายได้จะมีรายจ่ายต่ำหรือกลับกันเมื่อพิจารณาโดยเฉลี่ยจึงดูจะได้ดุลกัน

4.3.2.3 รายได้สุทธิ และภาวะหนี้สินในปัจจุบัน

สำหรับรายได้ที่ไม่ใช่เงินสดสำหรับการวิเคราะห์ในที่นี้จัดเป็นค่าใช้จ่ายด้วยแต่ไม่ได้ปรากฏในรายการหมวดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน ดังนั้นในการพิจารณารายได้สุทธิของครัวเรือนจึงต้องคำนวณด้วยการนำรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนมาหักด้วยรายจ่ายรวมทั้งหมดของครัวเรือนและรายได้ที่ไม่ใช่เงินสด ผลการวิเคราะห์ในส่วนนี้ปรากฏว่า โดยเฉลี่ยครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษาทั้งหมดมีรายได้สุทธิเท่ากับ 132 บาท/ครัวเรือน/ปีซึ่งกล่าวได้ว่าอยู่ในระดับได้ดุลพอดี แต่ก็ไม่ได้สะท้อนข้อเท็จจริงในระดับครัวเรือน ดังปรากฏว่าเมื่อพิจารณาในระดับภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างพบว่า **ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีรายได้สุทธิโดยเฉลี่ยติดลบประมาณ 2,043 บาท/ปี ในขณะที่ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่างมีรายได้สุทธิเท่ากับ 2,391 บาท/ปี (ตารางที่ 39) การเปรียบเทียบระหว่างจังหวัดพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่มีรายได้สุทธิเฉลี่ยติดลบสูงสุดถึง 3,899 บาท/ปี ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดพะเยาติดลบเพียง 288 บาท/ปี ส่วนครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดอุตรดิตถ์และกำแพงเพชรมีรายได้สุทธิเฉลี่ยเป็นบวกระหว่าง 1,823 บาท และ 2,970 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามลำดับ**

ตารางที่ 38 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายได้ ปี 2541

ระดับรายได้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม	ร้อยละ	อุดรธานี		กำแพงเพชร		รวม	ร้อยละ
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
1,000 หรือต่ำกว่า	5	1.18	3	2.86	1	0.90	4	1.85	-	-	1	0.97	1	0.48
1,001 - 3,000	11	2.59	3	2.86	5	4.50	8	3.70	2	1.90	1	0.97	3	1.44
3,001 - 5,000	22	5.19	8	7.62	9	8.11	17	7.87	3	2.86	2	1.94	5	2.40
5,001 - 10,000	54	12.74	20	19.05	16	14.41	36	16.67	14	13.33	4	3.88	18	8.65
10,001 - 20,000	97	22.88	26	24.76	23	20.72	49	22.69	29	27.62	19	18.45	48	23.08
20,001 - 30,000	94	22.17	16	15.24	30	27.03	46	21.30	29	27.62	19	18.45	48	23.08
30,001 - 40,000	56	13.21	13	12.38	13	11.71	26	12.04	8	7.62	22	21.36	30	14.42
40,001 - 50,000	31	7.31	9	8.57	3	2.70	12	5.56	10	9.52	9	8.74	19	9.13
50,001 - 75,000	39	9.20	5	4.76	8	7.21	13	6.02	9	8.57	17	16.50	26	12.50
75,001 - 100,000	8	1.89	1	0.95	2	1.80	3	1.39	-	-	5	4.85	5	2.40
มากกว่า 100,000 ขึ้นไป	7	1.65	1	0.95	1	0.90	2	0.93	1	0.95	4	3.88	5	2.40
รวมทั้งหมด	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 39 รายงานรายจ่ายได้เงินสดทั้งหมด และรายได้สุทธิถึงเงินสดเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามหมวดของรายได้ ปี 2541

หมวดรายจ่าย	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เฉลี่ยใหม่	พะเยา	รวม	สุพรรณบุรี	กำแพงเพชร	รวม
1. รายจ่ายในการเกษตร	3,376.42	13.55	1,662.49	1,640.06	1,650.96	2,089.58	8,306.66	5,168.23
1.1 ค่าวัสดุการเกษตรอื่น ๆ	695.21	2.79	394.38	609.68	505.02	183.77	1,615.45	892.73
1.2 ค่าจ้างแรงงานสัตว์/เครื่องจักร	596.14	2.39	229.14	356.80	294.75	401.43	1,426.70	909.13
1.3 ค่าจ้างแรงงานคน	592.29	2.38	282.19	273.87	277.92	251.27	1,599.22	918.76
1.4 ค่าดอกเบี้ย	426.62	1.71	259.05	130.69	193.09	290.92	1,054.69	669.13
1.5 ค่าอาหารสัตว์ ค่าผสมพันธุ์	380.67	1.53	65.11	81.17	73.37	623.81	777.26	699.80
1.6 ค่าอุปกรณ์และการดูแลรักษา	307.33	1.23	74.33	26.80	49.91	79.71	1,079.22	574.66
1.7 ค่าพันธุ์พืช	189.21	0.76	181.58	64.39	121.36	155.18	366.21	259.68
1.8 ค่าภาษีและค่าเช่าที่ดิน	188.45	0.76	176.70	96.66	135.56	101.58	387.90	243.37
1.9 ค่าขนส่งเมล็ด	0.47	0.00	-	-	-	1.90	-	0.96
2. รายจ่ายในการครองชีพ	21,540.83	86.45	22,848.73	19,172.65	20,959.63	19,440.32	24,900.93	22,144.38
2.1 ค่าอาหาร	12,198.96	48.96	14,201.04	10,303.64	12,198.21	11,832.94	12,573.64	12,199.73
2.1.1 ค่าอาหาร	8,098.21	32.50	8,445.62	6,841.59	7,621.32	7,746.25	9,457.06	8,593.43
2.1.2 ค่าข้าวสาร	4,100.75	16.46	5,755.42	3,462.05	4,576.88	4,086.70	3,116.58	3,606.30
2.2 ค่าใช้จ่ายในการศึกษา	1,470.71	5.90	1,471.68	1,416.78	1,443.47	1,156.97	1,847.68	1,499.00
2.3 ค่าน้ำ ไฟ อื่น ๆ	1,031.79	4.14	908.78	911.46	910.16	980.01	1,339.67	1,158.11
2.4 ค่าใช้จ่ายตามประเพณี	940.01	3.77	820.45	1,515.75	1,177.75	559.19	829.66	693.13
2.5 ค่ามั่งงักฟอก ฝู อื่น ๆ	922.30	3.70	736.16	1,032.40	888.39	843.88	1,073.35	957.51

ตารางที่ 39 (ต่อ)

หมวดรายจ่าย	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่	พะเยา	รวม	สุโขทัย	กำแพงเพชร	รวม
2.7 ค่าสุรา บุหรี่ นมกพลู เสี่ยงโชค	662.68	2.66	974.93	525.09	743.76	440.89	718.73	578.47
2.8 ค่ารักษาพยาบาล	625.31	2.51	571.17	686.22	630.29	444.20	799.50	620.14
2.9 ค่าก่อสร้างและซ่อมแซมที่อยู่	521.82	2.09	176.31	474.95	329.78	200.00	1,252.62	721.25
2.10 ค่าซ่อมแซมเครื่องใช้ต่าง ๆ	508.75	2.04	455.81	403.87	429.12	704.95	475.73	591.44
2.11 ค่าอาหาร พาหนะเมื่อไปนอกบ้าน	463.55	1.86	445.14	212.67	325.68	461.61	754.66	606.73
2.12 ค่าเครื่องแต่งกาย	410.42	1.65	344.19	362.45	353.57	362.29	578.72	469.46
2.13 ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล	403.35	1.62	354.27	361.14	357.80	308.56	595.50	450.65
2.13.1 ค่าเครื่องสำอาง	202.45	0.81	184.65	157.75	170.82	147.69	324.58	235.28
2.13.1 ค่าเสริมสวย ตัดผม	200.90	0.81	169.62	203.39	186.97	160.88	270.92	215.37
2.14 ค่าดอกเบี้ย หนี้	304.39	1.22	283.05	252.97	267.59	350.10	334.95	342.60
2.15 ค่าเช่าที่อยู่อาศัย	38.44	0.15	2.86	9.01	6.02	137.14	5.83	72.12
2.16 ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ	13.21	0.05	-	-	-	53.33	-	26.92
2.17 ค่าน้ำดื่ม	8.27	0.03	17.60	10.45	13.93	-	4.85	2.40
2.18 ค่าบันเทิงเริงรมย์	4.29	0.02	1.90	2.70	2.31	0.95	11.84	6.35
รวมรายจ่ายทั้งหมด	24,917.24	100.00	24,511.22	20,812.71	22,610.60	21,528.90	33,207.59	27,312.61
รายได้เงินอุดหนุนทั้งหมด	25,049.49		20,612.43	20,524.99	20,567.50	23,352.83	36,178.25	29,703.89
รายได้เงินอุดหนุนครัวเรือน	132.25		- 3,898.79	- 287.72	- 2,043.10	- 1,822.93	2,970.68	2,391.28

หมายเหตุ : รายได้เงินอุดหนุนทั้งหมดเป็นการรวมรายได้เงินสดของครัวเรือนใน 4 หมวดรายได้แรกกับรายได้รวมของครัวเรือนจากหมวดที่ 6 (รายได้จากการสงเคราะห์) ในตารางที่ 35

ตารางที่ 40 ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายจ่ายของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวน และ Duncan Multiple Range Test (DMRT)

หมวดรายจ่ายเฉลี่ย	จังหวัด				ภาคเหนือ	
	เชียงใหม่	พะเยา	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	ตอนบน	ตอนล่าง
รายจ่ายรวมทั้งหมด	b	b	b	a	b	a
รายจ่ายในการเกษตร	b	b	b	a	b	a
รายจ่ายในการครองชีพ	ab	b	b	a	a	a
รายจ่ายค่าอาหาร	a	b	b	ab	a	a
รายจ่ายในการศึกษา	a	a	a	a	a	a
รายจ่ายใช้หนี้การเกษตร	a	a	a	a	a	a
รายได้สุทธิของครัวเรือน	b	a	a	a	b	a

หมายเหตุ : ตัวอักษรเดียวกันในแถวเดียวกันแสดงว่าค่าเฉลี่ยเท่ากันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($\alpha \leq 0.05$)

ที่น่าสนใจ และน่าสังเกตคือมากกว่าร้อยละ 45 ของครัวเรือนตัวอย่างรวมมีรายได้สุทธิติดลบ สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้สุทธิติดลบของภาคและจังหวัดในภาคเหนือตอนบนอยู่ในระดับมากกว่าร้อยละ 50 เปรียบเทียบกับประมาณร้อยละ 40 ของภาคและจังหวัดในภาคเหนือตอนล่าง (ตารางที่ 42) เป็นที่น่าสังเกตว่าสัดส่วนของครัวเรือนที่มีรายได้สุทธิติดลบมากกว่า 50,000 บาทต่อปีขึ้นไปของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรมีค่าใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 16 และ 17 ตามลำดับ) ส่วนในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์มีค่าเท่ากับร้อยละ 30 และ 24 ตามลำดับ ตามข้อเท็จจริงปรากฏว่า พื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ที่ถูกคัดเลือกเป็นตัวอย่างของการศึกษามีลักษณะเป็นป่าเขาที่สูงและมักอยู่ในเขตได้รับอิทธิพลจากการสร้างเขื่อนซึ่งทำให้ประชากรต้องย้ายถิ่นจากเดิมในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าไปอยู่ในท้องที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าหรือแร้นแค้นมากกว่า ในขณะที่พื้นที่ตัวอย่างของจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรมีความเป็นพื้นที่ราบมากกว่า ดังนั้นหากสรุปได้ว่าครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษานี้เป็นครัวเรือนยากจนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่แล้ว ความยากจนจึงน่าจะสัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์หรือศักยภาพของพื้นที่โดยตรง นอกจากนี้ ยังสามารถยืนยันได้จากการอพยพย้ายประชากรออกจากถิ่นเดิมที่พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าไปยังถิ่นใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าหรือพื้นที่แห้งแล้งมากกว่า ซึ่งนับเป็นสาเหตุหรือมีส่วนซ้ำเติมความยากจนของประชากรให้หนักหนาสาหัสยิ่งขึ้น

การศึกษาทางด้านภาวะหนี้สินของครัวเรือนตัวอย่างโดยรวมพบว่า ประมาณร้อยละ 53 ของครัวเรือนตัวอย่างมีหนี้สินติดค้าง ณ วันสำรวจ และในทุกจังหวัดที่ศึกษายกเว้นจังหวัดเชียงใหม่จะมีครัวเรือนที่มีหนี้สินติดค้าง ณ วันสำรวจมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีหนี้สิน (ตารางที่ 43) เมื่อแยกพิจารณาตามแหล่งเงินกู้จะพบว่าในภาพรวมแล้ว ครัวเรือนตัวอย่างที่เป็นหนี้มีหนี้ติดค้างกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. มากที่สุดรองลงไปเป็นสหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้านต่างๆ (ได้แก่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ หรือกลุ่มแม่บ้าน) เพื่อนบ้าน ญาติ และพ่อค้า ตามลำดับ เพียงไม่ถึงร้อยละ 4 ของครัวเรือนทั้ง

หมดที่มีหนี้สินแก่โครงการ กข.คจ. (ตารางที่ 44) แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดตามภาคและจังหวัดจะพบว่า สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างของภาคเหนือตอนล่างจะมีหนี้สินติดค้างกับ ธ.ก.ส. จะสูงกว่าภาคเหนือตอนบน ในขณะที่ครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนมีหนี้สินติดค้างกับสหกรณ์การเกษตร กองทุนในหมู่บ้านต่างๆ และเพื่อนบ้านในสัดส่วนที่สูงกว่าภาคเหนือตอนล่างเป็นเครื่องแสดงว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนมีแนวโน้มที่จะพึ่งพิงแหล่งเงินทุนนอกสถาบันการเงินมากกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่าง และเป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนตัวอย่างในทุกจังหวัดทั้งตอนบนและตอนล่างของภาคจำนวนมากมีภาระหนี้สินต่อญาติ เพื่อนบ้าน กองทุนในหมู่บ้านต่างๆ และพ่อค้า แสดงว่าแหล่งเงินทุนนอกสถาบันการเงินยังคงมีความสำคัญต่อกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษา

แม้ว่าการพิจารณาจากจำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้จะชี้ให้เห็นว่าครัวเรือนตัวอย่างยังคงพึ่งพิงแหล่งเงินทุนนอกสถาบันการเงินอยู่สูงพอสมควร แต่เมื่อพิจารณาด้านปริมาณหนี้สินติดค้างเฉลี่ยจำแนกตามแหล่งเงินกู้แล้วกลับพบว่าครัวเรือนตัวอย่างที่มีหนี้สินเฉลี่ย 10,971 บาท/ครัวเรือนนั้น ร้อยละ 78 ของหนี้สินเฉลี่ยเป็นหนี้สินแก่ ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตร หนี้สินต่อญาติ เพื่อนบ้าน กองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน และพ่อค้า รวมกันคิดเป็นร้อยละ 14 ของปริมาณหนี้สินเฉลี่ยเท่านั้น (ตารางที่ 45) ค่าเฉลี่ยหนี้สินต่อครอบครัวของครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนและตอนล่างมีค่าเท่ากับ 9,734 บาท และ 12,225 บาท ตามลำดับ แม้ว่าค่าเฉลี่ยหนี้สินในภาคเหนือตอนล่างจะมีแนวโน้มสูงกว่าภาคเหนือตอนบนแต่ก็ยังไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับในระดับจังหวัดมีเพียงค่าเฉลี่ยหนี้สินต่อครัวเรือนของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรที่มีค่าสูงถึง 15,748 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งก็ไม่แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ (ซึ่งมีค่าระหว่าง 8,829 – 10,515 บาท/ครัวเรือน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเช่นกัน

ร้อยละ 45 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดรายงานว่าได้กู้ยืมเงินในปี 2541 มีเพียงจังหวัดพะเยาเท่านั้นที่มีสัดส่วนของครัวเรือนที่กู้ยืมเงินมากกว่าผู้ไม่กู้ยืม (ตารางที่ 46) ร้อยละ 11 และ 5 ของครัวเรือนทั้งหมดได้กู้ยืมจาก ธ.ก.ส. และสหกรณ์การเกษตรตามลำดับ การกู้ยืมจากเพื่อนบ้าน ญาติ พ่อค้าในหมู่บ้าน ร้านค้า นายทุนในและนอกหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน (ร้อยละ 23.8) และกองทุนต่างๆ (ร้อยละ 13) มีสัดส่วนรวมกันสูงถึงร้อยละ 37 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด (ตารางที่ 47) **โครงการ กข.คจ. ยังคงให้เงินกู้แก่ครัวเรือนตัวอย่างได้เพียงร้อยละ 4 เท่ากับภาระหนี้สิน** และเมื่อพิจารณาในระดับจังหวัดและภาคตลอดจนปริมาณเงินกู้เฉลี่ยต่อครัวเรือน (ตารางที่ 48) ก็พบว่า ลักษณะของการกู้ยืมและปริมาณหนี้สินเฉลี่ยยังคงเป็นเช่นเดียวกับลักษณะการเป็นหนี้สินดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนที่ยังคงติดค้างหนี้สินส่วนใหญ่เป็นรายการหนี้สินที่กู้ยืมในปี 2541 เป็นสำคัญนั่นเอง ซึ่งจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนตัวอย่างที่มีหนี้สินและการกู้ยืมเงินในปี 2541 ก็พบว่ามีความสัมพันธ์กันจริง (ตารางที่ 49)

ตารางที่ 41 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายจ่าย ปี 2541

ระดับรายจ่าย	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เวียงจันทน์		พะเยา		รวม		อุดรธานี		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1,000 หรือต่ำกว่า	2	0.47	2	1.90	-	-	2	0.93	-	-	-	-	-	-
1,001 - 3,000	9	2.12	2	1.90	4	3.60	6	2.78	2	1.90	1	0.97	3	1.44
3,001 - 5,000	12	2.83	5	4.76	4	3.60	9	4.17	3	2.86	-	-	3	1.44
5,001 - 10,000	56	13.21	15	14.29	18	16.22	33	15.28	15	14.29	8	7.77	23	11.06
10,001 - 20,000	129	30.42	33	31.43	33	29.73	66	30.56	36	34.29	27	26.21	63	30.29
20,000 - 30,000	101	23.82	17	16.19	31	27.93	48	22.22	27	25.71	26	25.24	53	25.48
30,001 - 40,000	56	13.21	11	10.48	10	9.01	21	9.72	14	13.33	21	20.39	35	16.83
40,001 - 50,000	28	6.60	10	9.52	8	7.21	18	8.33	5	4.76	5	4.85	10	4.81
50,001 - 75,000	19	4.48	6	5.71	3	2.70	9	4.17	2	1.90	8	7.77	10	4.81
75,001 - 100,000	8	1.89	3	2.86	-	-	3	1.39	1	0.95	4	3.88	5	2.40
มากกว่า 100,000 ขึ้นไป	4	0.94	1	0.95	-	-	1	0.46	-	-	3	2.91	3	1.44
รวมทั้งหมด	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 42 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับรายได้สุทธิ ปี 2541

ระดับรายได้สุทธิ	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน										ภาคเหนือตอนล่าง					
			เฉลี่ยใหม่		พะเยา		รวม		สุโขทัย		กำแพงเพชร		รวม		สุโขทัย		กำแพงเพชร	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
คิดตั้งแต่ 50,000 ขึ้นไป	93	21.93	32	30.48	18	16.22	50	23.15	25	23.81	18	17.48	43	20.67	18	17.48	11	10.68
คิดลบ 2,000 - 4,999	50	11.79	11	10.48	20	18.02	31	14.35	8	7.62	11	10.68	19	9.13	8	7.62	13	12.62
0 - คิดลบ 1,999	57	13.44	14	13.33	20	18.02	34	15.74	10	9.52	7	6.80	23	11.06	10	9.52	15	14.35
1 - 500	28	6.60	12	11.43	1	0.90	13	6.02	8	7.62	3	2.91	9	4.33	6	5.71	6	5.71
501 - 1,000	23	5.42	9	8.57	5	4.50	14	6.48	6	5.71	3	2.91	11	5.29	5	4.76	4	3.88
1,001 - 2,000	27	6.37	3	2.86	13	11.71	16	7.41	5	4.76	6	5.71	13	6.25	4	3.88	4	3.88
2,001 - 3,000	23	5.42	5	4.76	10	9.01	15	6.94	4	3.81	4	3.88	8	3.85	10	9.52	17	16.50
3,001 - 4,000	26	6.13	6	5.71	7	6.31	13	6.02	2	1.90	3	2.91	6	2.88	10	9.52	10	9.52
4,001 - 5,000	9	2.12	-	-	3	2.70	3	1.39	2	1.90	4	3.88	6	2.88	2	1.90	11	10.48
5,001 - 10,000	38	8.96	6	5.71	5	4.50	11	5.09	10	9.52	17	16.50	27	12.98	10	9.52	21	20.19
10,001 - 20,000	33	7.78	5	4.76	7	6.31	12	5.56	11	10.48	10	9.71	21	10.10	3	2.86	3	2.91
20,001 - 30,000	8	1.89	1	0.95	1	0.90	2	0.93	3	2.86	3	2.91	6	2.88	2	1.90	3	2.91
30,001 - 50,000	7	1.65	1	0.95	1	0.90	2	0.93	2	1.90	3	2.91	5	2.40	1	0.95	1	0.97
50,001 - 100,000	2	0.47	-	-	-	-	-	-	1	0.95	1	0.97	2	0.96	-	-	-	-
รวมทั้งหมด	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00	105	100.00	103	100.00

ตารางที่ 43 จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่มีหนี้สินติดค้าง ณ วันที่สำรวจ ปี 2541

การเป็นหนี้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน										ภาคเหนือตอนล่าง					
			เฉลี่ยใหม่		พะเยา		รวม		สุโขทัย		กำแพงเพชร		รวม		สุโขทัย		กำแพงเพชร	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เป็นหนี้	200	47.17	56	53.33	45	40.54	101	46.76	49	46.67	50	48.54	99	47.60	49	46.67	50	48.54
เป็นหนี้	224	52.83	49	46.67	66	59.46	115	53.24	56	53.33	53	51.46	109	52.40	56	53.33	53	51.46
รวม	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00	105	100.00	103	100.00

ตารางที่ 45 ปริมาณที่ดิน ณ วันสำรวจเฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามแหล่งเงินทุน ปี 2541

แหล่งเงินทุน	รวมทั้งหมด			ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เฉลี่ยต่อครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	เฉลี่ยต่อครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	เฉลี่ยต่อครัวเรือน
1. ในระบบ									
1.1 ธ.ก.ส.	6,293.16	57.36	5,128.57	3,971.17	4,533.80	4,795.24	11,509.71	8,120.19	
1.2 สหกรณ์การเกษตร	2,300.94	20.97	3,800.00	3,353.15	3,570.37	1,832.38	116.50	982.69	
1.3 ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ	73.11	0.67	95.24	99.10	97.22	95.24	-	48.08	
2. นอกกรอบ									
2.1 บุคคล									
2.1.1ญาติ	791.53	7.21	888.10	370.27	621.99	163.89	1,786.89	967.59	
2.1.2 เพื่อนบ้าน	291.57	2.66	214.29	328.83	273.15	404.76	214.83	310.71	
2.1.3 โรงพยาบาล	194.58	1.77	304.76	-	148.15	480.95	-	242.79	
2.1.4 พ่อค้า	130.70	1.19	46.81	136.31	92.80	33.52	309.22	170.05	
2.1.5 ร้านค้า	5.16	0.05	13.05	5.23	9.03	0.34	1.94	1.13	
2.2 โครงการและกองทุนต่าง ๆ									
2.2.1 กองทุนต่าง ๆ ของหมู่บ้าน	351.77	3.21	120.00	436.49	282.64	133.33	719.42	423.56	
2.2.2 โครงการ กข.คจ.	219.81	2.00	-	261.26	134.26	97.14	524.27	308.65	
2.2.3 ศูนย์ CCS (องค์กรเอกชน)	198.11	1.81	-	36.04	18.52	761.90	-	384.62	
2.2.4 กองทุนเงินกู้เพื่อการศึกษา	193.87	1.77	-	97.30	50.00	125.71	565.05	343.27	
รวม	10,971.19	100.00	10,515.57	8,996.04	9,734.70	8,829.18	15,747.83	12,255.25	

ตารางที่ 46 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการกู้ยืมเงินเฉพาะปี 2541

การกู้เงิน	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เฉลี่ย/ปี		คนละ		รวม		อุดรดิตถ์		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่กู้	233	54.95	67	63.81	51	45.95	118	54.63	54	51.43	61	59.22	115	55.29
กู้	191	45.05	38	36.19	60	54.05	98	45.37	51	48.57	42	40.78	93	44.71
รวม	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 47 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่กู้เงิน จำแนกตามแหล่งเงินกู้เฉพาะปี 2541

แหล่งเงินกู้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม	ร้อยละ	อุตรดิตถ์		กำแพงเพชร		รวม	ร้อยละ
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
1. ในระบบ	73	17.22	22	20.95	14	12.61	36	16.67	23	21.90	14	13.59	37	17.79
1.1 ธ.ก.ส.	48	11.32	16	15.24	5	4.50	21	9.92	14	13.33	13	12.62	27	12.98
1.2 สหกรณ์การเกษตร	22	5.19	5	4.76	7	6.31	12	5.56	9	8.57	1	0.97	10	4.81
1.3 สหกรณ์ร้านค้า	2	0.47	1	0.95	1	0.90	2	0.93	-	-	-	-	-	-
1.4 ธนาคารพาณิชย์	1	0.24	-	-	1	0.90	1	0.46	-	-	-	-	-	-
2. นอก ระบบ	156	36.79	23	21.91	59	53.16	79	36.58	40	38.10	37	35.92	77	37.02
2.1 บุคคล	101	23.82	20	19.05	29	26.13	49	22.69	28	26.67	24	23.30	52	25.00
2.1.1 เพื่อนบ้าน	32	7.55	9	8.57	9	8.11	18	8.33	7	6.67	7	6.80	14	6.73
2.1.2ญาติ	29	6.84	5	4.76	10	9.01	15	6.94	6	5.71	8	7.77	14	6.73
2.1.3 พ่อค้าในหมู่บ้าน	16	3.77	4	3.81	2	1.80	6	2.78	10	9.52	-	-	10	4.81
2.1.4ร้านค้า	13	3.07	-	-	5	4.50	5	2.31	3	2.86	5	4.85	8	3.85
2.1.5 นายทุนในหมู่บ้าน	6	1.42	2	1.90	1	0.90	3	1.39	1	0.95	2	1.94	3	1.44
2.1.6 ผู้นำหมู่บ้าน	4	0.94	-	-	2	1.80	2	0.93	1	0.95	1	0.97	2	0.96
2.1.7 นายทุนนอกหมู่บ้าน	1	0.24	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.97	1	0.48
2.2 โครงการและกองทุนต่าง ๆ	55	12.97	3	2.86	30	27.03	30	13.89	12	11.43	13	12.62	25	12.02
2.2.1 กองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน	34	8.02	3	2.86	19	17.12	22	9.18	2	1.90	10	9.71	12	5.77
2.2.2 โครงการ กษ. ศจ.	17	4.01	-	-	6	5.41	6	2.50	9	8.57	2	1.94	11	5.29
2.2.3 กองทุนเงินกู้เพื่อการศึกษา	3	0.71	-	-	1	0.90	1	0.42	1	0.95	1	0.97	2	0.96
2.2.4 ศูนย์ CCS (องค์กรเอกชน)	1	0.24	-	-	1	0.90	1	0.42	-	-	-	-	-	-
3. ไม่ระบุ	5	1.18	-	-	3	20.7	3	1.39	-	-	3	2.91	2	0.96
รวมครัวเรือนทั้งหมด	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 48 ปริมาณเงินกู้เฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ปี 2541

แหล่งเงินกู้	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
	จำนวน	ร้อยละ	เงินใหม่	พะเยา	รวม	สุครีดีดี	กำแพงเพชร	รวม
1. ในระบบ								
1.1 ธ.ก.ส.	2,705.90	46.41	5,438.10	466.67	2,883.33	2,580.95	2,461.17	2,521.63
1.2 สหกรณ์การเกษตร	1,030.66	17.68	523.81	1,153.15	847.22	2,304.76	116.50	1,221.15
1.3 ธนาคารพาณิชย์	77.83	1.33	-	297.30	152.78	-	-	-
1.4 สหกรณ์ร้านค้า	49.53	0.85	76.19	117.12	97.22	-	-	-
2. นอกบบ								
2.1 บุคคล								
2.1.1ญาติ	504.60	8.65	135.71	836.94	496.06	221.90	810.68	513.46
2.1.2 เพื่อนบ้าน	439.03	7.53	787.14	211.71	491.44	480.95	286.41	384.62
2.1.3 นายทุนในหมู่บ้าน	69.58	1.19	61.90	90.09	76.39	95.24	29.13	62.50
2.1.4 ผู้นำหมู่บ้าน	41.98	0.72	-	16.22	8.33	123.81	29.13	76.92
2.1.5 ร้านค้า/บริษัท	38.42	0.66	-	29.77	15.30	73.90	50.75	62.44
2.1.6 พ่อค้าในหมู่บ้าน	27.29	0.47	33.33	5.41	18.98	71.14	-	35.91
2.1.7 นายทุนนอกหมู่บ้าน	10.61	0.18	-	-	-	-	43.69	21.63
2.2 โครงการและกองทุนต่าง ๆ								
2.2.1 กองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน	393.30	6.75	52.38	506.85	285.93	285.71	728.16	504.81
2.2.2 โครงการ กข. คจ.	324.29	5.56	-	261.26	134.26	909.52	126.21	521.63
2.2.3 กองทุนเงินกู้เพื่อการศึกษา	67.92	1.16	-	97.30	50.00	57.14	116.50	86.54
2.2.4 ศูนย์ CCS (องค์กรเอกชน)	9.43	0.16	-	36.04	18.52	-	-	-
3. ไม่ระบุ	40.57	0.70	-	85.59	43.98	-	74.76	37.02
รวม	5,830.95	100.00	7,108.57	4,211.40	5,619.75	7,205.05	4,873.08	6,050.27

ตารางที่ 49 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือจำแนกตามการกู้เงิน และการหนี้สิน ณ วันสำรวจ ปี 2541

ภาระหนี้สิน ณ วันสำรวจ	การกู้เงินปี 2541		รวม	
	ไม่กู้	กู้		
ไม่มีหนี้	148 (74.00)	52 (26.00)	200 (100.00)	(47.17)
มีหนี้	85 (37.95)	139 (62.05)	224 (100.00)	(52.83)
รวม	233 (54.95)	191 (54.05)	424 (100.00)	(100.00)

หมายเหตุ : เมื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ด้วยค่าไค์สแควร์พบว่ามีความสัมพันธ์ที่ระดับนัยสำคัญต่ำกว่า 1 เปอร์เซนต์

4.3.2.4 การมีโอกาสดำรงเงินและการใช้บริการโรงรับจำนำ

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับรายได้สุทธิของครัวเรือนยากจนที่อ้างแล้ว ได้พบว่า ประมาณร้อยละ 55 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดมีรายได้สูงกว่าค่าใช้จ่าย แต่ก็พบว่าเพียงประมาณร้อยละ 16 ของครัวเรือนทั้งหมดมีโอกาสในการเก็บเงินออมทั้งในรูปการฝากเงินสดหรือซื้อทรัพย์สิน เช่น สร้อยทอง และแหวนทอง เป็นต้น สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างที่มีโอกาสเก็บออมในปี 2541 ของภาคเหนือตอนล่างจะมีมากกว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะครัวเรือนในจังหวัดกำแพงเพชร (ตารางที่ 50) นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาทางด้านปริมาณเงินเก็บออมเฉลี่ยต่อครัวเรือนก็ยังพบว่าครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าเฉลี่ยมูลค่าการออมสูงที่สุดถึง 711 บาทต่อครัวเรือน ในขณะที่จังหวัดอื่นมีค่าเฉลี่ยมูลค่าการออมระหว่าง 196 – 302 บาทต่อครัวเรือน แต่เมื่อคิดค่าเฉลี่ยเฉพาะครัวเรือนที่เก็บออมจะพบว่าครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่มีค่าเฉลี่ยมูลค่าการเก็บออมสูงสุดที่ 3,530 บาทต่อครอบครัว (ตารางที่ 51)

ในทำนองเดียวกับการเก็บออม แม้ว่าจะมีครัวเรือนตัวอย่างจำนวนถึงร้อยละ 45 ที่มีรายได้สุทธิติดลบ (ตารางที่ 42) แต่มีเพียง 13 ครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 3 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดเคยใช้บริการโรงรับจำนำ และในจำนวนผู้เคยใช้บริการโรงรับจำนำ มีผู้ไม่สามารถไถ่ถอนทรัพย์สินจำนำได้มากกว่าผู้สามารถไถ่ถอนได้ทุกครั้งเพียงเล็กน้อย (ตารางที่ 52) การที่มีจำนวนครัวเรือนตัวอย่างใช้บริการโรงรับจำนำน้อยมาก เนื่องจากโรงรับจำนำในเขตชนบทมีอยู่น้อย และครัวเรือนที่ยากจนส่วนใหญ่มีขาดทรัพย์สินที่จะใช้จำนำได้ ดังนั้น หากครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่หรือทั้งหมดที่ศึกษาเป็นครัวเรือนที่ยากจนแล้ว การใช้บริการโรงรับจำนำจึงไม่ใช่ตัวแปรสำคัญที่ชี้ถึงความยากจนได้

ตารางที่ 50 จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการมีโอกาสฝากเงินในลักษณะต่างๆ ปี 2541

การฝากเงิน ชื่อทรัพย์สิน	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม		อุดรศักดิ์		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีโอกาส	355	83.73	96	91.43	94	84.69	190	87.96	94	89.52	71	68.93	165	79.33
ฝากเป็นเงินสด	62	14.62	9	8.57	14	12.61	23	10.65	9	8.57	30	29.13	39	18.75
ชื่อทรัพย์สิน	5	1.18	-	-	3	2.70	3	1.39	1	0.95	1	0.97	2	0.96
เงินสด และทรัพย์สิน	2	0.47	-	-	-	-	-	-	1	0.95	1	0.97	2	0.96
รวม	424	100.00	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	100.00	103	100.00	208	100.00

ตารางที่ 51 ปริมาณเงินฝากเฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามการมีโอกาสฝากเงินในลักษณะต่าง ๆ ปี 2541

การเก็บออม	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง			
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม		อุดรศักดิ์	กำแพงเพชร	รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ			จำนวน	ร้อยละ
ฝากเป็นเงินสด	342.24	95.27	302.57	302.57	195.86	195.86	247.73	247.73	179.33	706.50	440.38	440.38
ชื่อทรัพย์สิน	11.79	3.28	-	-	-	-	-	-	47.62	-	24.04	24.04
เงินสด และทรัพย์สิน	5.20	1.45	-	-	-	-	-	-	16.24	4.85	10.60	10.60
รวม	359.23	100.00	302.57	302.57	195.86	195.86	247.73	247.73	243.19	711.36	475.02	475.02
เฉลี่ยต่อครัวเรือนที่ออม	2,207.44		3,529.98	3,529.98	1,278.85	1,278.85	2,058.06	2,058.06	2,321.36	2,289.69	2,297.77	2,297.77

ตารางที่ 52 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่เคยและไม่เคยใช้บริการโรงรับจำนำ จำแนกตามความสามารถในการเอื้อยคืน ปี 2541

ความสามารถในการเอื้อยคืน	รวมทั้งหมด		ภาคเหนือตอนบน						ภาคเหนือตอนล่าง					
	จำนวน	ร้อยละ	เชียงใหม่		พะเยา		รวม		อุดรดิตถ์		กำแพงเพชร		รวม	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ได้เอื้อยคืนไม่ได้ 1 ครั้ง	6	46.15	1	0.95	2	1.80	3	1.39	0	0.00	3	2.91	3	1.44
ได้เอื้อยคืนไม่ได้ 2 ครั้ง	1	7.69	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.97	1	0.48
ได้เอื้อยคืนได้ทุกครั้ง	6	46.15	1	0.95	3	2.70	4	1.85	0	0.00	2	1.94	2	0.96
รวม	13	100.00	2	1.90	5	4.50	7	3.24	0	0.00	6	5.83	6	2.88
จำนวนครัวเรือนทั้งหมด	424	3.07	105	100.00	111	100.00	216	100.00	105	0.00	103	100.00	208	100.00

4.3.3 โอกาสในการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพและการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน เนื่องจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปัจจุบัน

4.3.3.1 โอกาสที่ครัวเรือนและประชากรยากจนในชนบทภาคเหนือได้รับ

นอกจากสภาพเศรษฐกิจของประชากรยากจนในด้านอาชีพ รายได้ รายจ่ายและภาวะหนี้สิน ที่ได้วิเคราะห์ให้เห็นในภาพรวมแล้ว บทนี้จะได้ศึกษาและวิเคราะห์ว่าคนยากจนในภาคเหนือเหล่านี้มีโอกาสมากน้อยเพียงใดที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านการฝึกฝนทักษะงานอาชีพที่ทำอยู่หรือที่สนใจจะทำ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ และที่จะขาดเสียไม่ได้คือโอกาสที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านรักษาพยาบาลยามเจ็บไข้ได้ป่วย มิฉะนั้นจะก่อให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต เพราะนอกจากจะเงินด้านค่ารักษาพยาบาลแล้ว การสูญเสียเวลาที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ย่อมเป็นทุกขุขันธ์ของคนยากจน

(1) ความต้องการในการประกอบอาชีพถ้ามีโอกาสเลือกได้

ผลการศึกษาพบว่า ความต้องการที่หัวหน้าครัวเรือนต้องการจะทำมากที่สุดถ้าสามารถจะเลือกได้ตามลำดับ คือ ประชากรตัวอย่างเกินครึ่ง หรือร้อยละ 55.9 ยืนยันว่าถ้ามีโอกาสต้องการที่จะทำอาชีพหลักทางการเกษตร โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนล่างจะมีครัวเรือนถึงร้อยละ 61.1 ที่ต้องการทำการเกษตรซึ่งมากกว่าภาคเหนือตอนบนที่มีครัวเรือนต้องการทำการเกษตรเพียงร้อยละ 50.9 เท่านั้น โดยเฉพาะจังหวัดอุดรดิตถ์จะมีครัวเรือนจำนวนมากที่สุดถึงร้อยละ 66.7 ที่ต้องการทำการเกษตร และน้อยที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่เพียงร้อยละ 48.6 เท่านั้น สำหรับจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรจะมีครัวเรือนที่สนใจต้องการทำการเกษตรค่อนข้างใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ 54 (ร้อยละ 53.2 และ 55.3 ตามลำดับ)

การเกษตรที่ครัวเรือนต้องการทำมากที่สุดก็คือ การปลูกพืชต่างๆ โดยเฉพาะพืชข้าว (ร้อยละ 32.5 ของผู้ที่ต้องการทำการเกษตร หรือร้อยละ 25.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 38.6 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทั้งนี้เหตุผลหลักที่ครัวเรือนตัวอย่างต้องการปลูกข้าว คือ จะได้ไม่ต้องซื้อข้าวกินและได้ขายผลผลิตด้วย (ร้อยละ 57.1 ของผู้ที่ต้องการปลูกข้าว หรือร้อยละ 67.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 51 ในภาคเหนือตอนล่าง) เพราะหากซื้อกินจะเป็นรายจ่ายจำนวนมากที่ครัวเรือนจะต้องจ่ายไป ประกอบกับมีที่เป็นของตนเองอยู่แล้ว

สำหรับอาชีพนอกเกษตรนั้นจะพบว่าครัวเรือนและประชากรต้องการทำการค้าขายมากที่สุดถึงร้อยละ 11.1 ของครัวเรือนทั้งหมดเท่ากันทั้งภาค โดยมีครัวเรือนถึง 1 ใน 3 ของครัวเรือนที่ต้องการทำการค้าขายให้เหตุผลว่าเป็นงานสบายและมีรายได้ดี (ร้อยละ 72.3 ของครัวเรือนที่ต้องการทำการค้าขาย หรือร้อยละ 87.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 56.5 ในภาคเหนือตอนล่าง)

อย่างไรก็ตามจะพบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนหนึ่งจะตอบว่าไม่ต้องการทำอะไรเลยถึงร้อยละ 6.4 โดยเป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนบนถึงร้อยละ 6.9 เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่จะมีสูงถึงร้อยละ 9.5 ในขณะที่จังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 4.5 ของครัวเรือนทั้งหมด และในเขตภาคเหนือตอนล่างมีเพียงร้อยละ 5.8

ซึ่งก็จะใกล้เคียงกันทั้งจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชร เหตุผลสำคัญที่ครัวเรือนเหล่านี้ตอบว่าไม่ทำอะไรเลย เพราะว่าแก่มาแล้วไม่รู้ว่าจะทำอะไรดีขอยุ่ไปเช่นนี้ดีกว่า (ร้อยละ 70.4 ของครัวเรือนที่ตอบ หรือร้อยละ 66.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75 ในภาคเหนือตอนล่าง)

(2) โอกาสในการเพิ่มพูนทักษะงานอาชีพ

การได้รับการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพนั้นจะเป็นตัวช่วยอย่างหนึ่งในอันที่จะทำให้ครัวเรือนยากจนนั้นมีทักษะในงานอาชีพที่ดีขึ้น ซึ่งอาจก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานอาชีพที่ตนเองทำอยู่และก่อให้เกิดรายได้เพิ่มมากขึ้นหรืออาจเป็นรายได้เสริมให้กับครัวเรือนในงานที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพหลัก

อย่างไรก็ตามเมื่อดูในด้านการฝึกฝนอาชีพหรือเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพต่างๆ ของครัวเรือนที่ทำการศึกษานั้นจะพบว่า ครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมนั้นจะมีเพียงร้อยละ 12.5 ของครัวเรือนทั้งหมด (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 10.6 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 14.4) โดยจังหวัดกำแพงเพชรมีถึงร้อยละ 15.5 จังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 13.3 ส่วนจังหวัดเชียงใหม่และพะเยามีร้อยละเท่าๆ กันคือประมาณร้อยละ 10

ทั้งนี้ครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมส่วนใหญ่จะเคยอบรมเพียง 1 หลักสูตร คิดเป็นร้อยละ 10.8 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยภาคเหนือตอนบนจะมีเพียงร้อยละ 8.8 ของครัวเรือนทั้งหมด ในขณะที่ภาคเหนือตอนล่างจะมีครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมจำนวน 1 หลักสูตร ร้อยละ 12.9 และทั้งจังหวัดอุดรดิตถ์และกำแพงเพชรจะมีจำนวนครัวเรือนที่เคยเข้ารับการอบรมในจำนวนที่ใกล้เคียงกันคือร้อยละ 12.4 และ 13.6 ตามลำดับ สำหรับจังหวัดเชียงใหม่มีร้อยละ 9.5 ซึ่งใกล้เคียงกับจังหวัดพะเยาคือร้อยละ 8.1

ทักษะอาชีพที่ครัวเรือนเคยได้รับการอบรมนั้น พบว่าทักษะในการเกษตรจะมีครัวเรือนเพียงร้อยละ 39.6 ของครัวเรือนที่เคยรับการอบรม (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 56.5 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 26.7) โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ มีถึงร้อยละ 63.6 รองลงมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 50 และจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 42.9 มีเพียงจังหวัดกำแพงเพชรเท่านั้นที่มีไม่ถึงร้อยละ 15 (ร้อยละ 12.5)

ทั้งนี้ทักษะในการเกษตรที่ได้รับการอบรมมากที่สุดคือ ระบบทำการเกษตรผสม (ร้อยละ 22.6 ของครัวเรือนที่เคยอบรม หรือร้อยละ 26.1 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 20 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทักษะในด้านการเกษตรที่ครัวเรือนได้รับการอบรมในอันดับรองลงมา คือ การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง (ร้อยละ 13.2 ของครัวเรือนที่เคยอบรม หรือร้อยละ 21.7 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 6.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทั้งนี้หน่วยงานที่ให้การอบรมทักษะในการเกษตรจะเป็นหน่วยงานของรัฐทั้งหมด และครัวเรือนที่เคยอบรมในด้านนี้มีความเห็นว่าทักษะที่ได้รับการอบรมนั้นมีประโยชน์สามารถนำไปใช้ได้จริงเพราะส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรอยู่แล้ว

สำหรับทักษะนอกการเกษตรนั้นจะพบว่ามีครัวเรือนส่วนใหญ่มากกว่า 2 ใน 3 หรือร้อยละ 69.8 ของครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรม (ภาคเหนือตอนบนร้อยละ 60.9 และภาคเหนือตอนล่างร้อยละ 76.7) โดยเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร พบว่า มีครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรมทักษะนอกการเกษตรนี้เกือบทั้งหมดหรือสูงสุด ร้อยละ 93.8 รองลงมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 83.3 และจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 57.1 ในขณะที่

จังหวัดเชียงใหม่จะมีครัวเรือนมากกว่า 1 ใน 3 เพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่เคยได้รับการอบรมในส่วนนี้ (ร้อยละ 36.4)

ทักษะนอกการเกษตรที่ครัวเรือนได้รับการอบรมนั้นจะประกอบไปด้วย

(1) การตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 26.4)	(4) อาหาร / ขนม (ร้อยละ 11.3)
(2) จักสาน (ร้อยละ 15.1)	(5) งานถักทอ (ร้อยละ 9.4)
(3) ตัดผม / เสริมสวย (ร้อยละ 13.2)	(6) ผลิตภัณฑ์กระดาษสา (ร้อยละ 3.8)

จะเห็นว่าส่วนใหญ่ครัวเรือนจะได้รับการอบรมในเรื่องของการตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 26.4 ของครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรม หรือร้อยละ 30.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 23.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดพะเยาครัวเรือนมากกว่าครึ่งหนึ่งได้รับการอบรมในด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 58.3) และจังหวัดกำแพงเพชรมีร้อยละ 31.3 จังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 14.3 ในขณะที่จังหวัดเชียงใหม่จะไม่มีครัวเรือนที่เคยรับการอบรมในด้านการตัดเย็บเสื้อผ้าเลย โดยจังหวัดเชียงใหม่จะได้รับการอบรมในด้านงานจักสานมากกว่า (ร้อยละ 18.2) ซึ่งงานด้านการจักสานนั้นถ้าดูโดยรวมจะเป็นงานที่มีครัวเรือนที่ได้รับการอบรมเป็นอันดับรองลงมาจาก การตัดเย็บเสื้อผ้า (ร้อยละ 15.1 ของครัวเรือนที่เคยอบรม และร้อยละ 17.4 ในภาคเหนือตอนบน ร้อยละ 13.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ซึ่งแต่ละจังหวัดนั้นจะมีจำนวนครัวเรือนที่เคยได้รับการอบรมในจำนวนใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 18.2 ในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 16.7 ในจังหวัดพะเยา ร้อยละ 14.3 ในจังหวัดอุดรดิตถ์ และร้อยละ 12.5 ในจังหวัดกำแพงเพชร)

ทั้งนี้ผู้ที่เคยเข้ารับการอบรมส่วนใหญ่จะเห็นตรงกันว่าการอบรมต่างๆ นั้นมีประโยชน์และสามารถนำไปใช้ได้ เพราะอาจนำไปซ่อมแซม หรือตัดเย็บเสื้อผ้าไว้ใช้เอง และหน่วยงานที่เข้ามาทำการอบรมให้ นั้นจะเป็นหน่วยงานของรัฐเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะในส่วนของการกระทรวงมหาดไทยที่มักจะจัดการอบรมในทักษะต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากเป็นหน้าที่ที่ต้องให้บริการสงเคราะห์แก่ผู้ด้อยโอกาสอยู่เสมอ

เมื่อดูโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่าส่วนใหญ่หลักสูตรที่จัดอบรมให้กับครัวเรือนยากจนนั้นจะเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวกับงานอาชีพนอกการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในด้านการเกษตรนั้นจะเป็นหลักสูตรในเรื่องระบบทำการเกษตรแบบผสม และการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ที่เหลือจะเป็นหลักสูตรในลักษณะของอาชีพเสริมทั้งหมด โดยผู้ที่จัดการอบรมในแต่ละหลักสูตรให้ส่วนใหญ่ก็คือภาครัฐที่เข้าไปจัดอบรมให้กับชาวบ้านนั่นเอง และครัวเรือนเองก็เห็นว่าหลักสูตรที่ให้การอบรมนั้นก็เป็นประโยชน์สามารถนำไปใช้ได้แต่ไม่ถึงกับเป็นการเพิ่มรายได้มากนัก เพราะจะเป็นการนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเป็นหลัก

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความต้องการของครัวเรือนถ้ามีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพ ซึ่งพบว่าครัวเรือนเกินครึ่งจะต้องการประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่ทักษะงานอาชีพที่รัฐจัดการอบรมนั้นจะเป็นงานอาชีพหรือทักษะนอกการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเทียบสัดส่วนของผู้ที่เคยอบรมในด้านการเกษตรนั้นจะพบว่ามีเพียงร้อยละ 8.9 ของครัวเรือนที่ต้องการทำการเกษตรเท่านั้น (ร้อยละ 11.8 ในภาคเหนือตอนบน

และร้อยละ 6.3 ในภาคเหนือตอนล่าง) ซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับความต้องการในการประกอบอาชีพในด้านการเกษตร

ทั้งนี้สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้จำนวนของผู้ที่ได้รับการอบรมมีจำนวนน้อยนั้นอาจเนื่องมาจากเวลาที่ครัวเรือนนั้นมารับการอบรมจะเป็นช่วงการขาดรายได้ของครัวเรือน เพราะครัวเรือนยากจนจำเป็นต้องได้รับรายได้จากการรับจ้างเป็นวันๆ ดังนั้นหากต้องมารับการอบรมก็จะทำให้ขาดรายได้ไป

(3) โอกาสในการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานที่สนใจ

การได้รับข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับงานที่สมาชิกในครัวเรือนสนใจนั้นพบว่าส่วนใหญ่ครัวเรือนจะเคยได้รับข่าวสารในงานที่สนใจถึงร้อยละ 65.6 (ร้อยละ 68.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 62.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีครัวเรือนถึงร้อยละ 70.4 รองลงมาคือจังหวัดพะเยาร้อยละ 66.7 และจังหวัดอุดรดิตถ์ร้อยละ 64.8 ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรจะเป็นจังหวัดที่เคยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานน้อยที่สุดคือ ร้อยละ 60.2 ของครัวเรือนทั้งหมด

ทั้งนี้ครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานที่สนใจทำนั้นเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 45.7) จะได้รับข่าวสารมาจากผู้นำในชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 50.7) มากกว่าภาคเหนือตอนล่างถึงร้อยละ 10

โดยจังหวัดเชียงใหม่และอุดรดิตถ์มีครัวเรือนเกินครึ่งหนึ่งของครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารต่างๆ จากผู้นำในชุมชน (ร้อยละ 66.2 และ 52.9 ตามลำดับ) ในขณะที่จังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรจะมีครัวเรือนเพียง 1 ใน 4 ถึง 1 ใน 3 เท่านั้นที่เคยได้รับข่าวสารจากผู้นำชุมชน (ร้อยละ 35.1 และ 25.8 ตามลำดับ) แต่จะได้รับข่าวสารต่างๆ จากเพื่อนบ้านซึ่งเป็นแหล่งข่าวสำคัญรองลงมาในภาพรวมมากกว่า (ร้อยละ 41.9 และร้อยละ 32.3 ตามลำดับ หรือร้อยละ 23.0 ของครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารในภาพรวมเท่ากันทั้งภาค)

การที่ครัวเรือนนั้นได้รับข่าวสารต่างๆ จากผู้นำในชุมชนมากที่สุดในภาพรวมก็เนื่องมาจากผู้นำชุมชนเป็นบุคคลเชื่อมต่อระหว่างประชากรสมาชิกชุมชนกับการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐทำให้สามารถได้รับข่าวสารต่างๆ มาบอกต่อให้กับลูกบ้านได้ตลอดเวลา

สำหรับข่าวสารที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นจะเป็นลักษณะที่ครัวเรือนได้รับโดยการไปติดต่อราชการเป็นหลักจึงจะได้รับทราบข่าวสารในส่วนนี้ ดังนั้นจะพบว่ามีครัวเรือนเพียงร้อยละ 21.2 ของครัวเรือนที่เคยได้รับข่าวสารเท่าเทียมกันทั้งภาค

(4) โอกาสในการได้รับความช่วยเหลือในด้านวัสดุสิ่งของและคำแนะนำสำหรับงานอาชีพ

ในการประกอบอาชีพของครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของงานด้านการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งบางครั้งจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือองค์กรเอกชนต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือร่วมด้วย แต่จากครัวเรือนที่ทำการศึกษานั้นจะพบว่ามีครัวเรือนเพียง 1 ใน 3 เท่านั้นที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 35.8 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 38 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.7 ในภาคเหนือตอนล่าง)

โดยจังหวัดพะเยามีครัวเรือนถึงร้อยละ 43.2 ที่ได้รับความช่วยเหลือ รองลงมาคือจังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ตามลำดับ (ร้อยละ 39.8, 32.4 และ 27.6 ตามลำดับ)

ทั้งนี้ครัวเรือนเกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 42.1) จะได้รับความช่วยเหลือในด้านการเกษตร ส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือตอนล่าง (ร้อยละ 58.6) โดยเฉพาะในจังหวัดอุตรดิตถ์ และกำแพงเพชรสูงถึงร้อยละ 62.1 และ ร้อยละ 56.1 ตามลำดับ ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนได้รับความช่วยเหลือประมาณครึ่งหนึ่งของตอนล่างเท่านั้น (ร้อยละ 28 หรือร้อยละ 26.5 ในจังหวัดเชียงใหม่ และร้อยละ 29.2 ในจังหวัดพะเยา)

สำหรับความช่วยเหลือในด้านการเกษตรที่ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือได้รับก็คือ เมล็ดพันธุ์พืช และกล้าไม้เป็นหลัก (ร้อยละ 34.2 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ หรือร้อยละ 23.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 47.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) นอกจากนั้นได้ช่วยให้ซื้อปุ๋ยหรือสารเคมีในราคาถูก (ร้อยละ 33 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ) ค่าแนะนำในการทำการเกษตร (ร้อยละ 2.6 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ) และเพียงร้อยละ 0.7 เท่านั้นสำหรับน้ำเพื่อการเกษตร และยาเบื่อหนูที่ภาครัฐให้ความช่วยเหลือ

สำหรับความช่วยเหลือนอกการเกษตรนั้นในส่วนที่เป็นความช่วยเหลือในด้านงานอาชีพจริงๆ มีเพียงในเรื่องของการหางานให้ทำ โดยมีครัวเรือนเพียง 3 รายเท่านั้นที่เคยได้รับความช่วยเหลือในเรื่องนี้ แต่ส่วนใหญ่แล้วความช่วยเหลือที่ครัวเรือนได้รับจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มเป็นหลัก (ร้อยละ 86.8 ของครัวเรือนที่เคยได้รับความช่วยเหลือ หรือร้อยละ 96.3 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 75.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) เฉพาะผ้าห่มอย่างเดียวสูงถึงร้อยละ 74.3 และส่วนใหญ่ก็เป็นภาคเหนือตอนบนที่ได้รับมากกว่าเกือบเท่าตัว (ร้อยละ 95.1 : ร้อยละ 50) โดยจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดพะเยาจะได้รับความช่วยเหลือด้านนี้ด้วยจำนวนที่ใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 97.1 และ 93.8 ตามลำดับ) จังหวัดอุตรดิตถ์มีครัวเรือนได้รับเป็นจำนวนร้อยละ 75.9 ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชรมีครัวเรือนไม่ถึง 1 ใน 3 ที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 31.7) ทั้งนี้ด้วยสภาพอากาศที่แตกต่างกัน หรือการเผชิญกับความหนาวเย็นที่รุนแรงกว่าของภาคเหนือตอนบนนั่นเอง นอกจากนี้ก็เป็นความช่วยเหลือด้านข่าวสาร อาหารแห้ง น้ำดื่ม น้ำใช้ และยารักษาโรค (ร้อยละ 17.1 หรือร้อยละ 14.6 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 20 ในภาคเหนือตอนล่าง) เหล่านี้ก็คือปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต

เป็นที่น่าสังเกตว่าความช่วยเหลือที่ครัวเรือนได้รับนั้นมักอยู่ในรูปของการบริจาคต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องอุปโภคบริโภคที่ได้รับจากหน่วยงานราชการต่างๆ หรือบรรดา ส.ส. เป็นส่วนใหญ่ แต่ในเรื่องของอาชีพที่จะก่อให้เกิดรายได้กับครัวเรือนมีเพียงลักษณะของการหางานให้ทำเท่านั้น

(5) โอกาสในด้านการรักษาพยาบาล

เรื่องของสุขภาพอนามัยก็มีส่วนสำคัญ เพราะจะเอื้อต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งหากมีสุขภาพที่ดีแล้วก็จะสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ และในขณะเดียวกันหากเกิดการเจ็บป่วยค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลก็จะเกิดขึ้น ซึ่งหากไม่มีสวัสดิการใดๆ รองรับเชื่อแน่ว่าสำหรับคนหรือครัวเรือนยากจนว่าต้องเกิดภาวะหนี้สิน

ตามมา และกรณีเงินที่สุดหรือจนดักดานจะไม่สามารถก่อภาวะหนี้สินได้เนื่องจากไม่มีทางหาเงินมาใช้หนี้ได้นั้นเอง คือ ต้องได้รับการปรับรูปแบบเดียว

จากการศึกษาครัวเรือนเป้าหมายนั้นพบว่าครัวเรือนยากจนจะได้รับสวัสดิการในการรักษาพยาบาลเกือบทั้งหมดถึงร้อยละ 90.6 (ร้อยละ 91.7 ในภาคเหนือตอนบนและร้อยละ 89.4 ในภาคเหนือตอนล่าง) ทั้งนี้จังหวัดพะเยาเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 98.2) จะมีสวัสดิการในการรักษาพยาบาล รองลงมาคือจังหวัดอุดรดิตถ์ได้รับถึงร้อยละ 96.2 และจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดกำแพงเพชรจะใกล้เคียงกันคือร้อยละ 84.8 และร้อยละ 82.5 ตามลำดับ ส่วนสวัสดิการที่ได้ส่วนใหญ่มากกว่า 4 ใน 5 ของบริการด้านรักษาพยาบาล หรือร้อยละ 85.9 (ร้อยละ 89.9 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 81.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) จะอยู่ในรูปของโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) โดยเฉพาะเกือบทุกครัวเรือนในจังหวัดพะเยาเป็นครัวเรือนที่ได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลในโครงการสปร. (ร้อยละ 97.2) รองลงมาคือ จังหวัดอุดรดิตถ์ (ร้อยละ 89.1) จังหวัดเชียงใหม่ (ร้อยละ 80.9) และจังหวัดกำแพงเพชร (ร้อยละ 72.9)

ทั้งนี้ในโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) จะพบว่าครัวเรือนเกินครึ่งจะเป็นครัวเรือนที่ได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย (ร้อยละ 54.9 หรือ ร้อยละ 53.5 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 56.5 ในภาคเหนือตอนล่าง) โดยจังหวัดพะเยาและจังหวัดอุดรดิตถ์จะมีจำนวนครัวเรือนที่มีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยใกล้เคียงกันคือร้อยละ 66.1 และร้อยละ 67.3 ตามลำดับ แต่สำหรับจังหวัดกำแพงเพชรและเชียงใหม่มีครัวเรือนไม่ถึงครึ่งที่ได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย (ร้อยละ 43.5 และร้อยละ 38.2 ตามลำดับ)

นอกจากบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ สปร. แล้วยังมีบัตรผู้สูงอายุที่ครัวเรือนยากจนได้รับ แต่ก็มีครัวเรือนเพียงไม่ถึง 1 ใน 3 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล (ร้อยละ 27.3 หรือร้อยละ 32.3 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 22 ในภาคเหนือตอนล่าง) นอกนั้นจะเป็นบัตรประเภท บัตรผู้พิการ บัตรทหารผ่านศึก และ บัตรสวัสดิการเด็กอายุ 0 – 12 ปี รวมกันแล้วมีเพียงร้อยละ 3.4 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่ายังมีครัวเรือนถึงร้อยละ 25.8 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาที่ใช้บัตรประกันสุขภาพโดยสมัครใจ (ร้อยละ 21.7 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 30.1 ในภาคเหนือตอนล่าง) ซึ่งเป็นบัตรที่มีราคาบัตรละ 500 บาท และมีระยะเวลาในการใช้ 1 ปี โดยไม่ต้องเสียค่ารักษาพยาบาล หรือจะเสียเพียงเล็กน้อยเช่นเดียวกับโครงการ สปร. โดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชร มีถึงร้อยละ 41.2 ของครัวเรือนที่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล และร้อยละ 28.1 ในจังหวัดเชียงใหม่ ร้อยละ 20.8 ในจังหวัดอุดรดิตถ์ และจังหวัดพะเยามีเพียงร้อยละ 16.5 เท่านั้น

กรณีของครัวเรือนที่ไม่มีสวัสดิการในการรักษาพยาบาลนั้นส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าไม่ได้ทำเรื่องไป เพราะไม่ทราบหรือไม่ได้เจ็บป่วยจึงไม่ได้บัตรถึงร้อยละ 27.5 ของครัวเรือนที่ไม่มีสวัสดิการการรักษาพยาบาล

(ร้อยละ 22.2 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 31.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) ลักษณะนี้ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ควรจะเข้ามามีบทบาทรับผิดชอบหรือจัดหาสวัสดิการให้ประชากรลูกบ้านของตน เพราะบุคคลเหล่านี้นอกจากจะเป็นผู้ใกล้ชิดกับลูกบ้านแล้วยังสามารถจะติดต่อประสานงานกับสาธารณสุขได้ดีกว่า

สำหรับเหตุผลรองลงมา คือ ไม่มีเงินซื้อบัตรหรือเดิมเคยมีแต่หมดอายุหรือบัตรหายไปแล้วปัจจุบันไม่มีเงินซื้อใหม่ (ร้อยละ 27.5 ของครัวเรือนที่ไม่มีสวัสดิการการรักษา หรือ ร้อยละ 33.4 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 22.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) แสดงว่ากลุ่มครัวเรือนเหล่านี้จะเป็นกลุ่มครัวเรือนยากจนที่ใช้บัตรประกันสุขภาพมากกว่าที่จะเป็นบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย เพราะบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยนั้นไม่จำเป็นต้องเสียเงิน แต่จะพิจารณาถึงระดับรายได้ของครัวเรือนเป็นหลัก (รายได้ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อเดือนสำหรับคนโสด และต่ำกว่า 2,800 บาทต่อเดือนสำหรับครอบครัว) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากครัวเรือนเหล่านี้มีรายได้ที่สูงกว่ารายได้ที่กำหนดเพียงเล็กน้อยจึงทำให้ไม่สามารถที่จะได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยได้ หรืออาจด้วยความไม่รู้เกี่ยวกับเรื่องของสวัสดิการในด้านการรักษาพยาบาลที่ตนเองสามารถจะมีได้โดยไม่ต้องเสียเงิน ดังที่ได้พูดถึงแล้วแต่แรก

นอกจากนี้จะพบว่าครัวเรือนที่ไม่มีบัตรสวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาลนี้ส่วนหนึ่งตอบว่าไม่รู้จึงถึงร้อยละ 5 โดยเป็นครัวเรือนในจังหวัดเชียงใหม่เพียงจังหวัดเดียว

4.3.3.2 การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชนเนื่องจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบัน

จากโอกาสที่ครัวเรือนและประชากรยากจนในภาคเหนือได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ตามที่ได้กล่าวถึงมาในบทต่างๆ ตั้งแต่แรก และที่เน้นให้เห็นอย่างชัดเจนว่าส่วนใหญ่ยังเป็นโครงการช่วยเหลือของรัฐในบทที่ผ่านมา (4.3.3.1) ไม่ว่าจะเป็นโครงการ กข.คจ. บัตรผู้สูงอายุ บัตรประกันสุขภาพ และเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ฯลฯ เหล่านี้จะทำให้รายละเอียดที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในบทนี้ รวมทั้งโครงการอื่นที่รัฐมุ่งช่วยผู้ยากจนหรือมีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ทั้งสูงอายุ วัยเด็กเล็ก พิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง สตรี ฯลฯ ที่ผู้นำชุมชนท้องถิ่นทั้งยากจนและไม่ยากจนควรได้รู้จัก และนำมาใช้ประโยชน์ตามเป้าหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือไม่ให้ประชากรคนไทยคนใดคนหนึ่งต้องเสียโอกาส โดยเฉพาะผู้นำขาดความรับผิดชอบและขาดความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับโครงการใหญ่ๆ ที่รัฐจัดขึ้นใหม่ในช่วงที่เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

(1) โครงการช่วยเหลือของรัฐบาลและเอกชนที่ประชากรยากจนในพื้นที่ศึกษาได้รับ ประกอบด้วย

(1.1) โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน.(กข.คจ.) ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ที่ช่วยเหลือคนยากจนโดยตรงตามข้อมูล จปฐ. ข้อ 29 ตั้งแต่ปี 2539 คือ คนที่มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท/คนปี (สถิติตั้งแต่ปี 2541) โดยจัดสรรเงินทุนให้หมู่บ้านละ 280,000 บาท และมีกลุ่มผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำสตรี ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้นำอาสาสมัครพัฒนาชุมชน เป็นต้น) เป็นผู้บริหารเงินทุนดังกล่าว อาทิ การคัดเลือกครัวเรือนยากจนที่เข้าข่ายได้รับทุนกู้ยืมในจำนวนตามที่พิจารณาเห็นเหมาะสมกับกิจกรรมด้านอาชีพที่

ขอมา ระยะเวลา 1 ปี ทางกรมพัฒนาชุมชนไม่คิดดอกเบี้ย แต่ผู้กู้จะจ่ายดอกเบี้ยตามเกณฑ์ของกรมการ กองทุนระดับหมู่บ้านกำหนด เงินต้นจะมอบให้ครัวเรือนที่ได้รับการคัดเลือกใหม่แต่ละปีไป ส่วนดอกเบี้ยจะใช้ เป็นงบกลางพัฒนาหมู่บ้านหรือแล้วแต่ข้อตกลงที่ระบุไว้ในเกณฑ์

โครงการ กข.คจ. นี้ได้ดำเนินการโดยคาดว่าเมื่อครัวเรือนได้รับเงินทุนในการประกอบอาชีพจะสามารถยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนได้ในระดับหนึ่งเนื่องจากสามารถมีเงินทุนในการประกอบอาชีพได้ และสามารถต่อยอดหลังจากคืนเงินต้นดังกล่าว

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาครัวเรือนตัวอย่างจะพบว่าครัวเรือนที่ยากจนนั้นมีเพียง 16 ครัวเรือน เท่านั้นที่ได้รับเงินกู้ยืมตามโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนนี้ (ร้อยละ 3.8 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 2.8 ในภาคเหนือตอนบน และ ร้อยละ 4.8 ในภาคเหนือตอนล่าง) นั้นแสดงว่าครัวเรือนที่ยากจนนั้นมีเพียง ส่วนน้อยที่จะได้รับเงินทุนในโครงการ กข.คจ. ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจาก ในการให้กู้ยืมจะต้องมีการใช้ค้ำ ในระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นเหล่าคณะกรรมการกองทุนก็จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงโอกาสที่ครัวเรือนนั้นๆ จะใช้ ค้ำด้วย ซึ่งหากครัวเรือนใด คณะกรรมการกองทุนเห็นว่ามีโอกาสในการใช้ค้ำต่ำก็อาจไม่ให้ครัวเรือนกู้ยืมได้ เพราะหากไม่สามารถจะคืนเงินกองทุนได้ คณะกรรมการกองทุนจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเงินทุนของครัวเรือน นั้น

ดังนั้นครัวเรือนที่จะได้รับเงินทุนก็จะไม่ใช่กลุ่มครัวเรือนที่ยากจนจริงๆ แต่เป็นกลุ่มครัวเรือนที่พอ มีพอกินซึ่งเป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีโอกาสในการใช้ค้ำได้สูงกว่า แสดงว่าโครงการดังกล่าวนี้จะไม่ได้ส่งผลต่อ กลุ่มครัวเรือนที่ยากจนดัดดานอย่างแท้จริงนั่นเอง

(1.2) โครงการของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ประกอบด้วย

(1.2.1) การสงเคราะห์ราษฎรที่ยากจน ไม่มีที่ดินทำกิน ความช่วยเหลือที่กลุ่มเป้าหมายจะได้รับ คือ การสงเคราะห์ในรูปแบบสร้างตนเองโดยบรรจุเข้าเป็นสมาชิกนิคม และออกเอกสารสิทธิที่ดิน (น.ค. 3) มีการพัฒนาอาชีพเพื่อให้สมาชิกนิคมดำรงชีพอยู่ได้ในที่ดินที่ได้รับจัดสรร โดยส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการ เกษตรอย่างครบวงจร และส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือน พร้อมทั้งจัดหาตลาดหรือแหล่งรับซื้อ และมี การพัฒนาสังคมและพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน เช่น ถนน สะพาน แหล่งน้ำ เป็นต้น

ในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีครัวเรือนเพียงร้อยละ 8.5 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยครัวเรือนในภาคเหนือ ตอนล่างจะได้รับความช่วยเหลือดังกล่าวมากกว่าตอนบน ร้อยละ 13.5 : 3.7 โดยเฉพาะจังหวัดกำแพงเพชร จะมีครัวเรือนถึงร้อยละ 14.3 ได้รับการสงเคราะห์ รองลงมาคือจังหวัดอุดรธานีร้อยละ 12.6 ส่วนจังหวัด เชียงใหม่ และจังหวัดพะเยาจะได้รับการสงเคราะห์ในจำนวนใกล้เคียงกันเพียงร้อยละ 3.8 และ 3.6 ตาม ลำดับ

(1.2.2) การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นการให้ความช่วยเหลือในรูปของเงินเบี้ยยังชีพ เป็นรายเดือน เดือนละ 300 บาท/คน (ยอดเงินจำนวนนี้เริ่มตั้งแต่ปี 2542 เดิมเดือนละ 200 บาท/คน ตั้งแต่ปี 2536) จนถึงแก่กรรม โดยต้องเป็นผู้มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีฐานะยากจน หรือถูกทอดทิ้ง ขาดผู้เลี้ยงดู

หรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ และจะต้องอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

ในพื้นที่ศึกษาพบว่า มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 2.8 ของครัวเรือนทั้งหมด เท่ากันทั้งภาค หรือจำนวน 12 ครัวเรือน ที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุในจำนวนเงิน 200 บาท/เดือน (ปี พ.ศ. 2540/41) ทั้งนี้จังหวัดอุดรดิตถ์จะมีครัวเรือนที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุสูงสุดร้อยละ 3.8 (4 ครัวเรือน) ในขณะที่จังหวัดกำแพงเพชร มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 1.9 (2 ครัวเรือน) ที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และพะเยามีครัวเรือนจำนวนร้อยละ 2.9 และ 2.7 ตามลำดับหรือเพียงจังหวัดละ 3 ครัวเรือนเท่าๆ กัน

(1.2.3) การสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ผู้พิการที่ยากจน อาศัยอยู่ตามลำพัง หรืออยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน หรือมีรายได้ถัวเฉลี่ยต่อคนต่ำกว่าเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และได้จดทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 จะได้รับเบี้ยยังชีพสำหรับคนพิการเป็นรายเดือน เดือนละ 500 บาท/คน นอกจากนี้ยังให้ความช่วยเหลือในเรื่องของกายอุปกรณ์เทียม การฟื้นฟูสมรรถภาพทางด้านอาชีพ โดยให้การฝึกอาชีพในสาขาต่างๆ และยังให้การกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนประกอบอาชีพ หรือขยายกิจการรายละไม่เกิน 20,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย และผ่อนชำระคืนเป็นรายเดือนภายในระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี

ในพื้นที่ศึกษาพบว่าเพียง 2 ครัวเรือนเท่านั้นในจังหวัดอุดรดิตถ์ที่ได้รับการสงเคราะห์เป็นเบี้ยยังชีพสำหรับคนพิการ เดือนละ 500 บาท/คน

(1.2.4) การสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ ผู้ป่วยเอดส์ที่มีสภาพความเป็นอยู่ยากจน หรือถูกทอดทิ้งขาดคนดูแล และไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ จะได้รับความช่วยเหลือเป็นเงินเบี้ยยังชีพสำหรับผู้ป่วยเอดส์เป็นรายเดือน เดือนละ 500 บาท/คน จนถึงแก่กรรม แต่ถ้าพิสูจน์ได้ว่ามีผู้อุปการะดูแล หรือครอบครัวมีฐานะช่วยเหลือตนเองได้จะระงับความช่วยเหลือ ทั้งนี้จะต้องอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังให้การช่วยเหลือเด็กในครอบครัวผู้ติดเชื้อเอดส์ในรูปของเงินสงเคราะห์เพื่อเป็นทุนประกอบอาชีพ หรือเครื่องอุปโภคบริโภค หรือค่านมสำหรับเด็ก หรือค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปรักษาพยาบาล จำนวน 1,000 – 2,000 บาท/ครอบครัว/ครั้ง และให้การช่วยเหลือในรูปของเงินลงทุนประกอบอาชีพรายละ 5,000 บาทแก่สตรีในครอบครัวผู้ติดเชื้อเอดส์ซึ่งมีภาระรับผิดชอบอุปการะบุคคลในครอบครัวที่ติดเชื้อหรือป่วยด้วยโรคเอดส์

สำหรับในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีเพียง 1 ครัวเรือนจากจังหวัดพะเยาที่ได้รับความช่วยเหลือเป็นเงินเบี้ยยังชีพสำหรับผู้ป่วยเอดส์เป็นรายได้ เดือนละ 500 บาท/คน

(1.3) โครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) ของสำนักงานประกันสุขภาพ สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข เป็นโครงการรัฐสวัสดิการสงเคราะห์ที่รัฐบาลจัดให้เป็นหลักประกันในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขสำหรับประชาชนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาส ได้แก่ (1) ผู้มีรายได้น้อย (รายได้ต่ำกว่า 2,000 บาท/

เดือนสำหรับคนโสด และต่ำกว่า 2,800 บาท/เดือนสำหรับครอบครัว) (2) ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป (3) ผู้พิการ ทุพพลภาพ (4) เด็กอายุ 0 – 12 ปี (5) นักเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) (6) ทหารผ่านศึก และ (7) ภิกษุและสามเณร เพื่อให้ได้รับสวัสดิการในด้านการรักษาพยาบาล โดยได้รับการรักษาพยาบาลฟรีหรืออาจเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อยในสถานพยาบาลของรัฐ ทั้งนี้รัฐจะเป็นผู้แบกรับภาระค่าใช้จ่ายนั้น การเข้ารับการรักษาดำเนินการนี้ผู้มีสิทธิจะเริ่มดำเนินการรับบริการจากสถานบริการระดับล่างสุดคือสถานอนามัย ซึ่งจะให้บริการและคัดกรองผู้ป่วยที่ไม่สามารถให้บริการได้ ส่งต่อไปยังโรงพยาบาลชุมชน หรือโรงพยาบาลทั่วไปเป็นลำดับขั้น

นอกจากนี้ในกรณีที่ครัวเรือนใดมีรายได้มากกว่า 2,000 บาทต่อเดือนสำหรับคนโสด และมากกว่า 2,800 บาทต่อเดือนสำหรับครอบครัว หรือไม่อยู่ในเกณฑ์ของโครงการ สปร. ก็อาจจะเข้าร่วมในส่วนของโครงการบัตรประกันสุขภาพโดยสมัครใจกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นบัตรราคา 500 บาท/ครัวเรือนปี โดยแต่ละครัวเรือนจะมีจำนวนผู้มีสิทธิตามบัตรประกันจำนวน 5 คน และได้รับสวัสดิการในการรักษาพยาบาลฟรี เช่นเดียวกับกรณีของโครงการ สปร. และต้องผ่านระบบการส่งต่อเหมือนกรณีของผู้ด้อยโอกาส

ในพื้นที่ศึกษานั้นพบว่าโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้ต่ำ และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) นี้มีครัวเรือนเกินครึ่ง (ร้อยละ 54.9) ที่มีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้ต่ำ ดังได้กล่าวโดยละเอียดแล้วในหัวข้อ 4.3.3.1

นอกจากโครงการต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นซึ่งเป็นโครงการที่ครัวเรือนเป้าหมายได้รับโดยตรงแล้ว ยังมีโครงการที่รัฐได้จัดให้กับประชากรหรือครัวเรือนยากจนแต่เป็นโครงการที่ประชากรเป้าหมายนั้นไม่ได้รับโดยตรงแต่เป็นโครงการที่เอื้อประโยชน์ต่อครัวเรือนยากจนโดยผ่านระบบการรวมกลุ่ม หรือระบบโครงสร้างของหมู่บ้าน โครงการเหล่านี้ได้แก่ (1) โครงการเงินกู้เพื่อปรับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งรัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารพัฒนาเอเชีย หรือ ADB ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เพื่อปรับโครงสร้างทางสังคม ควบคู่กับการบรรเทาผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ พร้อมทั้งได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้ New Miyazawa Initiative หรือแผนมิยาซาวะ ซึ่งรัฐบาลได้มีการดำเนินโครงการต่างๆ ซึ่งโครงการที่เกี่ยวข้องกับประชากรหรือครัวเรือนยากจน เช่น โครงการช่วยเหลือนักเรียนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤต (กระทรวงศึกษาธิการ) โครงการบัตรประกันสุขภาพโดยสมัครใจ (กระทรวงสาธารณสุข) โครงการสร้างงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เช่น โครงการจ้างบัณฑิตอาสา และผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน โครงการส่งเสริมพัฒนาผู้นำกลุ่มผู้รับงานไปทำที่บ้านและเครือข่ายการรับงานไปทำที่บ้าน (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม) โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ (กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์) โครงการสนับสนุนอาหารกลางวันและอาหารเสริม (นม) แก่เด็กด้อยโอกาสในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (กระทรวงมหาดไทย) การลงทุนและการสร้างงานในชนบท เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน สนับสนุนการขุดสระน้ำขนาดเล็กในพื้นที่ชนบท เพื่อก่อให้เกิดการสร้างงาน (กระทรวงมหาดไทย) เป็นต้น (2) นอกจากโครงการต่างๆ ที่กล่าวข้างต้น แล้วรัฐบาลได้จัดโครงการการ

ลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project - SIP) จากเงินกู้ดังกล่าว โดยได้จัดตั้งกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund หรือ SIP) เป็นกลไกทางการเงินแก่ชุมชน ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการของชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรอิสระ และรัฐบาลท้องถิ่น โดยสนับสนุนเงินให้เปล่าแก่การลงทุนในโครงการลงทุนขนาดเล็กที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนและผ่านเกณฑ์การพิจารณาของกองทุน SIP ทั้งนี้ได้กำหนดที่จะนำไปให้ความช่วยเหลือแก่โครงการพัฒนาขนาดเล็กในสาขาต่างๆ และเป็นโครงการที่เสริมสร้างความสามารถของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ โครงการพัฒนาชุมชน โครงการสวัสดิการสังคมสำหรับชุมชน โครงการด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว และวัฒนธรรม และ (3) **กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา** กองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษาได้ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2538 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้นักเรียน นักศึกษาที่ผู้ปกครองมีรายได้น้อยกู้เงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อใช้ในการศึกษา

นอกจากความช่วยเหลือที่ประชากรหรือครัวเรือนยากจนได้รับจากภาครัฐบาลแล้ว บางส่วนยังได้รับจากภาคเอกชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นองค์กรเอกชน หรือมูลนิธิต่างๆ โดยจะพบว่าครัวเรือนเป้าหมายที่ได้รับความช่วยเหลือจะได้รับความช่วยเหลือจาก 2 แหล่ง คือ **มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย** (World Vision Foundation of Thailand) ซึ่งจะได้ความช่วยเหลือเด็กยากจนให้มีโอกาสเรียนหนังสือ ในรูปของการให้เงินทุนเรียน รวมถึงเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายนักเรียนเป็นต้น และยังร่วมมือในการพัฒนาชุมชนยากจนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย หรือ **ศูนย์ CCF** (Christian Children Found) เป็นศูนย์ประสานงานโครงการสงเคราะห์เด็กยากจนโดยอาศัยเงินทุนหรือความร่วมมือจากต่างประเทศเป็นหลัก ทั้งนี้นอกจากจะให้การสงเคราะห์เด็กแล้วยังอาจให้เงินทุนในการประกอบอาชีพแก่พ่อ – แม่ของเด็ก รวมถึงครัวเรือนที่ยากจนด้วย

(2) โครงการช่วยเหลือจากรัฐบาลอื่นๆ ที่ประชากรยากจนในพื้นที่ยังไม่ได้รับ ประกอบด้วย

(2.1) โครงการของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

(2.1.1) **การสงเคราะห์ครอบครัวผู้มีรายได้น้อย ผู้ไร้ที่พึ่งและคนพิการ** ของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นการให้ความช่วยเหลือในเรื่องของค่ารักษาพยาบาลต่างๆ รวมถึงค่าพาหนะในการเดินทางไปติดต่อกับโรงพยาบาล ค่าเครื่องอุปโภคบริโภค หรือค่าใช้จ่ายตามความจำเป็น พร้อมทั้งอาจให้เงินทุนประกอบอาชีพในจำนวน 2,000 บาท/ครอบครัว แก่ครอบครัวผู้มีรายได้น้อยที่ประสบความเดือดร้อนเพราะสาเหตุหัวหน้าครัวเรือน ตาย ทอดทิ้ง เจ็บป่วยร้ายแรง พิกัดจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้

นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้มีศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน และให้เงินกองทุนไว้จำนวน 12,500 บาท/ศูนย์ เพื่อทำหน้าที่ในการช่วยเหลือกับผู้มีรายได้น้อยดังกล่าวในหมู่บ้าน

(2.1.2) **การสงเคราะห์เด็กในสภาวะยากลำบาก** กรมประชาสงเคราะห์จะให้ความช่วยเหลือในรูปเงินทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน เครื่องแบบนักเรียน ค่าเลี้ยงดู หรือค่าใช้จ่ายอื่นๆ สำหรับเด็กตามความจำเป็น รวมถึงอาจมีการให้เงินช่วยเหลือครอบครัวเด็กเป็นทุนประกอบอาชีพ หรือค่ารักษาพยาบาลร่วมด้วย

สำหรับเด็กแรกเกิดถึง 18 ปี ที่เป็นเด็กกำพร้า อนาคต หรือมีความพิการ ทุพพลภาพ รวมถึงเป็นเด็กในครอบครัวยากจน ขาดแคลน และประสบปัญหาความเดือดร้อน

(2.1.3) **การสงเคราะห์ผู้ประสบสาธารณภัย** กรมประชาสงเคราะห์จะให้การช่วยเหลือในรูปแบบของคำรักษายาบาลตามความจำเป็น ค่าจัดการศพผู้เสียชีวิตกรณีเป็นหัวหน้าครัวเรือน และได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวด้วย และหากบาดเจ็บถึงขั้นพิการก็จะได้รับค่าความช่วยเหลือเบื้องต้นและเงินเบี้ยยังชีพต่อเดือนเป็นระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี นอกจากนี้ในกรณีและผู้ประสบภัยถึงแก่สิ้นเนื้อประดาตัวก็อาจพิจารณาให้เงินทุนประกอบอาชีพ หรือเครื่องมือประกอบอาชีพสำหรับผู้ประสบภัย

(2.1.4) **การกู้ยืมเงินทุนประกอบอาชีพ** กรมประชาสงเคราะห์มีเป้าหมายหลักสำหรับการให้กู้ยืมเงินทุนประกอบอาชีพ คือ ต้องการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนที่อดัดขาดทุนทรัพย์ในการประกอบอาชีพได้กู้ยืมเงินไปเป็นทุนประกอบอาชีพ โดยคุณสมบัติของผู้ที่จะกู้ยืมเงินได้นั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีรายได้น้อยไม่มีเงินทุนประกอบอาชีพ มีความขยัน และสามารถชำระหนี้ได้จากการประกอบอาชีพ ทั้งนี้จะให้กู้ได้ไม่เกินรายละ 10,000 บาท และผ่อนชำระคืนภายในระยะเวลา 5 ปี โดยไม่เสียดอกเบี้ย และต้องมีบุคคลค้ำประกันให้

(2.1.5) **งานสงเคราะห์และจัดสวัสดิการสตรี** กรมประชาสงเคราะห์จะทำการฝึกอบรมอาชีพให้กับกลุ่มสตรีด้อยโอกาส ไม่มีงานทำ และเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว และไม่ได้ศึกษาต่อในระดับสูง รวมถึงการฝึกอบรมอาชีพให้แก่สตรีที่ถูกส่งกลับจากการค้าประเวณี ซึ่งมีชื่อโครงการคือ **โครงการสร้างชีวิตใหม่ให้สตรีชนบท** เมื่อได้ฝึกอบรมแล้วจะส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มกันในหมู่บ้านและชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ มีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว รวมถึงอาจมีเงินทุนหมุนเวียนในวงเงินไม่เกิน 10,000 บาท ให้กลุ่มกู้ยืมโดยไม่เสียดอกเบี้ย และสามารถผ่อนชำระเป็นงวดๆ ได้

(2.1.6) **การฝึกอบรมจากโครงการเงินกู้ธนาคารโลก** เป็นการฝึกอบรมอาชีพเพื่อเป็นการบรรเทาผลกระทบทางสังคม จากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ของกรมประชาสงเคราะห์ ประกอบด้วย 4 โครงการ คือ (1) โครงการฝึกอบรมแรงงานในภูมิภาคเพื่อบรรเทาปัญหาการว่างงาน ได้แก่ งานเครื่องหนัง การประกอบอาหาร (คหกรรม) นวดแผนโบราณ (2) โครงการฝึกอบรมแรงงานในภูมิภาคเพื่อบรรเทาปัญหาการว่างงานในส่วนของแรงงานสตรี เช่น การตัดเย็บ เป็นต้น (3) โครงการฝึกอบรมและส่งเสริมด้านการตลาดกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ และ (4) โครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพทอผ้า

จากตารางที่ 53 จะเห็นว่าส่วนใหญ่แล้วกลุ่มประชากรที่กรมประชาสงเคราะห์ได้ให้ความช่วยเหลือมากที่สุดคือ การสงเคราะห์ผู้ประสบภัยซึ่งคิดเป็นร้อยละ 78.7 ของผู้ได้รับความช่วยเหลือทั้งหมดในปี 2540 รองลงมาคือการสงเคราะห์ราษฎรที่ยากจน ไม่มีที่ดินทำกิน ในรูปของนิคมสร้างตนเอง ในอัตราร้อยละ 7.9 ของผู้ได้รับความช่วยเหลือทั้งหมด และความช่วยเหลือที่กรมประชาสงเคราะห์ได้ช่วยเหลือไปในจำนวนค่อนข้างใกล้เคียงกันคือการสงเคราะห์คนชรา ในอัตราร้อยละ 6.2 ของผู้ได้รับความช่วยเหลือทั้งหมด

ตารางที่ 53 สถิติสวัสดิการสังคมและงานประชาสงเคราะห์ทั่วประเทศ ปี 2540

ประเภทงาน	ปี 2540	
	ราย	ร้อยละ
ทั้งหมด	12,320,401	100.0
1. สงเคราะห์ผู้ประสบภัย	9,699,211	78.7
2. นิคมสร้างตนเอง *	977,988	7.9
3. สงเคราะห์คนชรา *	764,026	6.2
4. สงเคราะห์ชาวเขา	366,739	3.0
5. สงเคราะห์และพัฒนาเด็ก	181,162	1.5
6. สงเคราะห์และจัดสวัสดิการครอบครัวและชุมชน	142,746	1.2
7. สงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ *	83,871	0.7
8. สงเคราะห์และคุ้มครองสวัสดิภาพสตรี	67,197	0.5
9. สงเคราะห์คนไร้ที่พึ่ง	13,395	0.1
10. คุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก	12,339	0.1
11. สงเคราะห์ผู้ติดเชื่อและผู้ป่วยเอดส์ *	8,411	0.1
12. ส่งเสริมการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม	3,316	0.0

ที่มา : กองวิชาการและแผนงาน กรมประชาสงเคราะห์ (กันยายน 2541)

หมายเหตุ * หมายถึงโครงการที่ได้ช่วยสงเคราะห์ประชากรในพื้นที่ศึกษา

การที่ความช่วยเหลือในรูปของการสงเคราะห์ผู้ประสบภัยมีเป็นจำนวนมากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการสงเคราะห์ผู้ประสบภัยจะมีข้อจำกัดในการช่วยเหลือน้อย และทางกรมประชาสงเคราะห์เองจะเข้าไปช่วยเหลือโดยตรง ในขณะที่การสงเคราะห์ด้านอื่นๆ นั้น จะต้องมีการร้องขอจากครัวเรือนหรือกลุ่มเป้าหมายเสียก่อนจึงจะได้รับการสงเคราะห์และในการสงเคราะห์หรือให้ความช่วยเหลือนั้นก็จะมีข้อจำกัดหรือมาตรการในการคัดเลือบุคคลหรือครัวเรือนเป้าหมายร่วมด้วย เช่นในเรื่องของโอกาสในการใช้เงินกู้ยืม หรือการต้องมีผู้ค้ำประกัน เป็นต้น

จะเห็นว่าในโครงการของกรมประชาสงเคราะห์นั้นส่วนใหญ่ครัวเรือนตัวอย่างเพียงร้อยละ 8.5 ของครัวเรือนทั้งหมด จะได้รับในรูปของที่ดิน โดยอยู่ในรูปของนิคมสร้างตนเองมากที่สุด รองลงมาคือการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (ร้อยละ 2.8 ของครัวเรือนทั้งหมด) การสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ (ร้อยละ 0.5 ของครัวเรือนทั้งหมด) และการสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์ (ร้อยละ 0.2 ของครัวเรือนทั้งหมด) ตามลำดับ อย่างไรก็ตามจะเห็นว่ามีความครัวเรือนจำนวนน้อยมากหรือต่ำกว่าร้อยละ 10 ของครัวเรือนทั้งหมดที่ได้รับความช่วยเหลือในลักษณะดังกล่าว กรณีเช่นนี้นับว่าเป็นตัวอย่างให้ทางภาครัฐได้ตระหนักและเรียนรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุง และเร่งให้ความช่วยเหลือกลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนหรือยากไร้เดือดร้อนเจ็บป่วย พิการ หรือด้อยโอกาสต่างๆ ให้มากขึ้นและทันการ

4.4 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจที่มีผลต่อภาวะความยากจน ตกดานของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย

ผลการศึกษาเกี่ยวกับครัวเรือนและประชากรยากจนในภาคเหนือ พบว่า ภาวะความยากจนตกดานหรือจนมากและยังหาโอกาสที่จะฟื้นตัวให้ดีขึ้นบ้าง หรือให้พอช่วยตัวเองได้ในอนาคตไม่ได้นั้น ปัจจัยต่างๆ ที่ศึกษาไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ต่างก็มีผลหรือมีความสัมพันธ์กับสภาวะดังกล่าวไม่มากนักน้อย และยังมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอีกทางหนึ่งด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ (รูปที่ 2 หน้า 13) คือ (1) เงิน (2) จรรยาบรรณชาติและสิ่งแวดล้อม (3) จังหวะสังคม (4) จังหวะการเมือง (5) จังหวะการศึกษา (6) จังหวะวัฒนธรรม และ (7) จังหวะจิตวิญญาณด้านคุณธรรมและจริยธรรม กรอบเหล่านี้ได้พิจารณาความยากจนในแง่ของการขาดทางเลือกและโอกาสในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต แทนการพิจารณาเฉพาะในแง่ความไม่เพียงพอเชิงวัตถุเดิม และเป็นที่ยอมรับว่าเหมาะสมกับประเทศไทย ดังที่ได้ระบุไว้ชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบันหรือฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ดังที่ได้อ้างแล้วแต่ต้น

4.4.1 การเงินหรือภาวะเศรษฐกิจกับความยากจน

การประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจโดยเฉพาะการเงินมาตั้งแต่บรรพบุรุษและต่อเนื่องมาจนถึงลูกหลาน โดยไม่มีโอกาสฟื้น นับว่าเป็นปัญหาที่ครัวเรือนและคนยากจนตกดานไม่เฉพาะแต่ในภาคเหนือเท่านั้น แต่ในทุกภูมิภาคต่างก็ยอมรับว่ามีความสำคัญหรือรุนแรงในอันดับแรกหรืออันดับต้นๆ ซึ่งยืนยันได้จากผลการศึกษาดังนี้

แม้ว่าครัวเรือนตัวอย่างที่ศึกษาถูกคัดเลือกมาจากครัวเรือนที่จัดว่ายากจนมากของแต่ละหมู่บ้าน แต่ละครัวเรือนมีระดับของความยากจนแตกต่างกันซึ่งสามารถวัดได้จาก "สัดส่วนช่องว่างความยากจน" ตามสูตรที่เสนอไว้ในสมการที่ (2) โดยถ้าค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนนี้มากกว่า 0 แสดงว่าครัวเรือนมีความยากจนและจะยากจนมากขึ้นเมื่อสัดส่วนดังกล่าวยิ่งสูงขึ้น ผลจากการคำนวณ พบว่า ร้อยละ 23 ของครัวเรือนทั้งหมดมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนน้อยกว่าหรือเท่ากับศูนย์ซึ่งแสดงว่าเป็นครัวเรือนที่ไม่ยากจน¹⁾ การกระจายตัวของครัวเรือนหรือบุคคลตัวอย่างที่ยากจนในระดับต่างๆ เป็นไปอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอ (ตารางที่ 54 และรูปที่ 3) แต่สัดส่วนจำนวนครัวเรือนก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่าง

¹⁾ ตามความหมายที่ยอมรับกันทั่วไป ครัวเรือนหรือบุคคลที่ยากจนหมายถึงครัวเรือนหรือบุคคลนั้นมียาได้ (เป็นรายได้สุทธิจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสดหักด้วยค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ) ต่ำกว่ารายได้ ณ เส้นยากจน และในที่นี้ การประเมินรายได้ ณ เส้นยากจนและรายได้ของครัวเรือนเป็นการประเมินต่อหัวของสมาชิกในครัวเรือน ดังนั้น ระดับความยากจนของครัวเรือนและบุคคลที่เป็นสมาชิกของครัวเรือนจึงเท่ากันหรือเป็นสิ่งเดียวกัน

0 – 80 หลังจากนั้นจึงมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะในช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่าง 35 – 80 จะมีสัดส่วนจำนวนครัวเรือนตัวอย่างกระจุกตัวอยู่สูงมาก

เมื่อพิจารณาความยากจนในตอนบนและตอนล่างของภาคและจังหวัดต่างๆ ที่ศึกษาพบว่า การกระจุกตัวของครัวเรือนยากจนในช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่างร้อยละ 55 – 80, 35 – 70, 35 – 80, และ 25 – 80 สำหรับจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร ตามลำดับ ทำให้ค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนในจังหวัดดังกล่าวมีค่าเท่ากับ 55.99, 50.41, 52.00 และ 46.55 ตามลำดับ (ตารางที่ 55) ซึ่งแสดงว่าครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีระดับความยากจนน้อยที่สุดตามด้วยจังหวัดพะเยา ส่วนจังหวัดอุตรดิตถ์และเชียงใหม่จัดว่ามีความยากจนมากที่สุดใกล้เคียงกันในบรรดาจังหวัดตัวอย่างที่ศึกษา ผลการศึกษาส่วนนี้เป็นการย้ำความสัมพันธ์ของความยากจนกับลักษณะกายภาพของพื้นที่ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นซึ่งอำเภอที่ถูกคัดเลือกเพื่อศึกษาในจังหวัดกำแพงเพชรและพะเยามีพื้นที่ราบมากกว่าในขณะที่อำเภอตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์มีลักษณะเป็นที่สูงสลับลูกเนินและที่ลาดเชิงเขา พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ แห้งแล้งและขาดน้ำ และในทางตรงกันข้ามบางแห่งเป็นเขตพื้นที่อพยพของประชากรที่ประสบปัญหาน้ำท่วมเนื่องจากการสร้างเขื่อน (ดูรายละเอียดในหัวข้อ 4.3.2)

การศึกษาด้านรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนตัวอย่างที่แบ่งกลุ่มตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนเป็น 5 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 0, 0 – 20, 20 – 40, 40 – 60, และมากกว่า 60 ขึ้นไป พบว่า ค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อครัวเรือนของครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงขึ้นจะมีค่าลดลงในเกือบทุกหมวดรายได้ (ตารางที่ 56) รายได้จากการรับจ้างเฉลี่ยของทุกกลุ่มยังคงมีสัดส่วนสูงกว่าร้อยละ 50 ของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน เป็นที่น่าสังเกตว่ารายได้จากการรับจ้างเฉลี่ยของครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่าง 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 จะน้อยกว่ากลุ่มครัวเรือนที่จัดว่าไม่ยากจน (มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนน้อยกว่าหรือเท่ากับ 0) 2 และ 4 เท่าตามลำดับ

การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายได้ในหมวดต่างของกลุ่มต่างๆ ชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 มีรายได้เฉลี่ยในหมวดต่างๆ เกือบทุกหมวดต่ำกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างค่อนข้างชัดเจน หากตีความหมายว่าการที่รายได้ต่ำเกิดจากการขาดโอกาสในการสร้างรายได้ก็แสดงว่า ครัวเรือนเหล่านี้ขาดโอกาสในการสร้างรายได้ในเกือบทุกด้าน มีข้อเท็จจริงจากการสำรวจและกรณีศึกษายืนยันได้ว่า ครัวเรือนที่ยากจนและขาดที่ทำกินหรือมีที่ทำกินแต่ขาดความอุดมสมบูรณ์ก็จะขาดโอกาสในการทำรายได้จากการเกษตร ครัวเรือนที่ศึกษาส่วนใหญ่พร้อมที่จะทำงานรับจ้าง แต่ไม่มีการจ้างงานหรือมีงานน้อยกว่าความต้องการทำงานจึงขาดโอกาสที่จะทำรายได้จากการจ้างงาน หรือครัวเรือนกรณีศึกษารายหนึ่งจัดอยู่ในระดับยากจนมาก มักขาดโอกาสที่จะได้ทำงานหรือได้ทำงานแต่ได้รับค่าจ้างที่ต่ำหรือไม่ได้รับค่าจ้างเลยแม้แต่ได้อาหารกลางวันเป็นค่าตอบแทน เนื่องจากผู้ว่าจ้างเห็นว่าคนผู้นี้ยากจนไม่มีงานอื่นที่จะทำอยู่แล้ว

เป็นที่น่าสนใจว่า ครัวเรือนในกลุ่มที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไปจะมีรายได้จากหัตถกรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจักสานโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 400 บาท/ครัวเรือน/ปี ในขณะที่ครัวเรือนใน

กลุ่มที่ยากจนน้อยกว่ามีรายได้จากการทำหัตถกรรมโดยเฉลี่ยสูงกว่า 1,400 บาท/ครัวเรือน/ปี การทำหัตถกรรมนี้มักมีการลงทุนที่ต่ำและอาศัยแรงงานสูงจึงน่าจะเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับครัวเรือนยากจนได้ถ้ามีการแก้ปัญหาด้านการตลาดได้

ตารางที่ 54 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541

สัดส่วนช่องว่างความยากจน	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	ร้อยละสะสม
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 0	98	23.11	23.11
00 - 05	10	2.36	25.47
05 - 10	8	1.89	27.36
10 - 15	12	2.83	30.19
15 - 20	19	4.48	34.67
20 - 25	9	2.12	36.79
25 - 30	15	3.54	40.33
30 - 35	14	3.30	43.63
35 - 40	24	5.66	49.29
40 - 45	14	3.30	52.59
45 - 50	25	5.90	58.49
50 - 55	26	6.13	64.62
55 - 60	23	5.42	70.05
60 - 65	25	5.90	75.94
65 - 70	16	3.77	79.72
70 - 75	25	5.90	85.61
75 - 80	24	5.66	91.27
80 - 85	5	1.18	92.45
85 - 90	10	2.36	94.81
90 - 95	14	3.30	98.11
95 - 100	6	1.42	99.53
มากกว่า 100	2	0.47	100.00
รวม	424	100.00	

รูปที่ 3 จำนวนครัวเรือนของคนยากจนในชนบทภาคเหนือจำแนกตามระดับสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541

